

DEC 23 1953

NATIONALØKONOMISK TIDSSKRIFT

UDGIVET AF NATIONALØKONOMISK FORENING

REDAKTIONSUDVALG:

KNUD HANSEN . CARL IVERSEN . VIGGO KAMPMANN

REDAKTØR: KJELD CHRISTENSEN

*

1953

91. BIND · 5. HEFTE

*

INDHOLD:

	Side
BESKÆFTIGELSESTEORIENS OPLÆGNING. Af <i>Hans Brems</i>	185
BILATERALT MONOPOL I DEN INTERNATIONALE HANDEL. Af <i>Bjarke Fog</i>	211
DEN FRANSKE MONNETPLAN. Af <i>J. Vibe Pedersen</i>	231
FIRE RAPPORTER OM LIGEVÆGT I VERDENSHANDELEN. Af <i>Erik Hoffmeyer</i>	245
EKSAMENSOPGAVERNE I ØKONOMI OG STATISTIK	252
BOGANMELDELSER (se omslagets 3. side)	256

GYLDENDALSKE BOGHANDEL · NORDISK FORLAG
KØBENHAVN · MCMLIII

DEN DANSKE LANDMANDSBANK

HYPOTHEK- OG VEKSELBANK
AKTIESELSKAB

Hovedkontor: Holmens Kanal 12
København K.

45 filialer i København og omegn - 57 filialer i provinsen

KAPITAL-FORVALTNING

Frie og båndlagte kapitaler modtages til forvaltning. Reglement tilsendes på forlangende. (Telf. 6500, lokal 343).

VÆRDIPAPIRER modtages i opbevaringsdepot.

AKTIER og OBLIGATIONER
købes og sælges.

BOXER udlejes.

Alle forespørgsler besvares omgående af vore afdelinger og af vort hovedkontor
Central 6500, lokal 65.

Telegram-adresse: LANDMANDSBANK

BESKÆFTIGELSESTEORIENS OPLÆGNING*)

Af HANS BREMS

A successful businessman, back on his college campus and feeling his success, dropped in on his old economics professor. "Professor," he said, "I always had such trouble with your examinations, I wonder what you're asking now." The professor handed him an examination paper.

The businessman puzzled over it, then said: "Why, Professor, these are the same questions you asked when I was in school."

The professor answered, "Of course! In economics we ask the same questions year after year."

The businessman looked pityingly at the old duffer: "Don't you know, Professor, that students will pass questions on from class to class?"

"Oh, we know that," said the professor, "but, in economics, we change the answers."

Fortune, januar 1953.

1. *Det monetære og det reale.*

For 20 år siden blev grunden lagt til den »nye« økonomiske teori. Som elever af Wicksell var vel svenskerne et hestehoved foran deres kolleger andetsteds, hvor man hverken læste svensk eller tysk. Med Say's lov havde man brudt længe før Keynes, men Keynes kom til at lægge navn til »revolutionen«, og han havde jo i hvert fald også to virkelige nyheder: konsumtionsfunktionen og likviditetspræferencen. Derimod var investeringsfunktionen og transaktionsfunktionen gamle og veltjente.

Nu bagefter er det let at se, hvor uhyre simpelt den keynes'ske teori var opbygget. Men den var unægteligt knapt så klart udtrykt, og atter engang måtte økonomerne betale en høj pris for den luksus at udtrykke sig uklart: Misforståelser og næsten endeløse terminologiske debatter fyldte de førende tidsskrifter i årevis efter 1936. Stridens æble var dels forholdet mellem opsparing og investering. Var disse to ting altid det samme eller kun somme tider? Kunne det være en ligevægtsbetingelse, at de var det? Dette spørgsmål er nu praktisk talt afgjort, kun meget få forfattere¹⁾ nægter i vore dage at se forskel på *ex ante* og *ex post*, på *schedules* og *observables* eller hvordan sondringen nu udtrykkes. Men stridens æble var også noget andet og mere:

*) Forfatteren har modtaget megen værdifuld kritik fra Sven Danø (København), William Fellner (Yale), Robert A. Gordon (California) og Ralph Turvey (London).

¹⁾ I Danmark således professor Jørgen Pedersen.

Hvad var det, der var *bestemt af* forholdet mellem opsparing og investering? Var det rentefoden eller var det beskæftigelsen? Striden herom førte til en voldsomt opblussende interesse for renteteorien. Var rentefoden bestemt af efterspørgselen efter og udbud af penge, af efterspørgsel efter og udbud af kredit, af efterspørgsel efter og udbud af fordringer, eller af forholdet mellem investering og opsparing? Også dette punkt er der nu om dage næsten enighed om,²⁾ men iveren efter at klare renteteorien førte til, at mange økonomer tabte den virkeligt nye landvinding: Beskæftigelsen som variabel, af syne. Er det en uretfærdig generalisation at sige, at danske Keynesianere har ofret penge- og renteteorien langt mere opmærksomhed end den egentlige beskæftigelsesteori? Navne som Nyboe Andersen, Jørgen Pedersen, Kjeld Philip eller Schlebaum Larsen associeres uvilkårligt med det monetære snarere end det reale. Undtagelserne dannes af Jørgen Dich og Jørgen Gelting. Men netop i år foreligger to publikationer, som varsler ny interesse for den »reale« beskæftigelsesteori i Danmark, Zeuthens og Danøs.³⁾

I USA har man derimod længe kunnet mærke en stærk tilbøjelighed til at kaste det penge- og renteteoretiske påhæng til beskæftigelsesteorien overbord. Allerede hos Keynes forsvandt rentefoden fra konsumtionsfunktionen. Og selv neo-klassikerne havde jo ikke engang kunnet blive enige om fortegnet i korrelationen mellem opsparing og rentefod. Så var der sandelig anderledes held med empiriske målinger af sammenhængen mellem forbrug og indtægt! Her begyndte man for en halv snes år siden at finde de fineste korrelationer, vi nogensinde har iagttaget i økonometriens korte historie. Reaktionen var forskellig alt efter temperament. Hos nogle udløste de høje korrelationskoefficienter triumfråbet, at her skulle man bare se! Hos andre en syrlig bemærkning om, at det var da ikke så mærkeligt, at noget var tæt korreleret med ni tiendedele af sig selv. En tredje gruppes reaktion var mere frugtbar. Denne gruppe var foruroliget af, at næsten ligegyldigt hvilken version af konsumtionsfunktionen man gik ud fra (total-per capita, penge-real, nationalindtægt-disponibel indtægt, relativ indtægt-absolut indtægt), så blev korrelationen meget fin. Ud fra denne foruroligelse voksede fremragende bidrag som Duesenberry's og Tobin's.⁴⁾

Men rentefoden begyndte også at forsvinde fra investeringsfunktionen. Empiriske undersøgelser havde allerede før den anden verdenskrigs udbrud vist, at kun for ganske enkelte, meget langvarige, investeringstyper (huse, public utilities) spillede rentefodens højde nogen nævneværdig rolle. Men

²⁾ Se f. eks. Bent Hansen, »Til renteteoriens almindelige oplægning«, *Axel Nielsen til minde* (Nationaløkonomisk forening, København, 1951), pp. 54—64.

³⁾ F. Zeuthen, *Arbejdsløn og Arbejdsmængde* (mimeograferet, Universitets økonomisk-statistiske laboratorium, København, 1953) og Sven Danø, »Pengeløn og realløn«, *Nationaløkonomisk Tidsskrift* hæfte 1—2, 1953, pp. 16—35.

⁴⁾ James S. Duesenberry, »Income-Consumption Relations and Their Implications«, *Income Employment and Public Policy* (W. W. Norton and Co., 1948), pp. 54—81, og James Tobin, »Relative Income, Absolute Income and Saving«, *Money, Trade and Economic Growth* (Macmillan, 1951), pp. 135—156.

hvis investeringens renteelasticitet var meget ringe eller endog nul, kunne man lige så gerne betragte investeringen som en parameter. Dette valgte man at gøre i de elementære fremstillinger af beskæftigelsesteorien. Og dermed er så rentefoden og det monetære helt løsrevet fra beskæftigelsesteorien. Hverken på opsparingssiden eller på investeringssiden spiller det ind. Andre forfattere gik imidlertid på jagt efter en ny uafhængig variabel i investeringsfunktionen til erstatning for rentefoden. Og her fandt man så nationalproduktets tilvækst. Både Clark, Gustaf Åkerman, Frisch og andre havde været opmærksomme på accelerationsprincippet. Men Samuelson indarbejdede det i Keynes-modellen i sin berømte artikel om vekselvirkningen mellem multiplikatoren og acceleratoren,⁵⁾ og en hastigt voksende interesse for dynamiske modeller blev følgen. Differensligningerne blev det nye angrebsvåben, og heldigvis har Baumol⁶⁾ givet os en nem oversigt over dette nye felt.

Med et helt andet udgangspunkt havde Leontief i lang tid arbejdet sig frem i en lignende retning. Leontief's input-output-model er vel den mest »reale« beskæftigelsesmodel, der findes. Den er helt befriet for rente- og penge-teori, og den bestemmer beskæftigelsen i enhver af et meget stort antal sektorer ved hjælp af teknisk givne sammenhænge mellem fysisk *input* og fysisk *output* (Walras' tekniske koefficienter) plus efterspørgselen, »the final bill of goods«, stammende fra husholdninger, det offentlige og udlandet. Det teoretiske udgangspunkt for Leontief var Walras' ligningssystem, der som bekendt er rent statisk, og om hvilket man som bekendt længe har haft den stående vittighed, at »everything is determinate, but nothing can be determined.« Leontief gjorde vittigheden til skamme. Støttet af det amerikanske luftvåbens rigelige pengemidler samt af Harvard's elektronregnemaskine lykkedes det Leontief at findele det amerikanske samfund i hundredvis af sektorer, hvis indbyrdes input-output-koefficienter han bestemte empirisk. Også de vanskeligheder, der hænger sammen med systemets statiske karakter, er Leontief i færd med at overvinde. For enhver sektor sondres der nu mellem løbende konto og kapitalkonto, således at inputs til anlæg og drift holdes adskilte. Leontief's model har allerede vist sig uhyre nyttig ved studiet af mobiliseringens (og demobiliseringens) økonomiske virkninger, heraf luftvåbnets interesse for sagen.⁷⁾

⁵⁾ Paul A. Samuelson, »Interactions Between the Multiplier Analysis and the Principle of Acceleration«, genoptrykt i *Readings in Business-Cycle Theory* (Blakiston, 1944), pp. 261—269.

⁶⁾ William J. Baumol, *Economic Dynamics* (Macmillan, 1951).

⁷⁾ Leontief har selv fremlagt elementære introduktioner til sit system, f. eks. i »Output, Employment, Consumption, and Investment«, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. LVIII, No. 2 (February, 1944), pp. 290—314, eller i den nys udkomne kæmpebog *Studies in the Structure of the American Economy* (New York: Oxford University Press, 1953), Part I »Static and Dynamic Theory«, pp. 1—90. En endnu kortere og endnu mere elementær indføring i systemet er givet af John M. Ryan, »The Leontief System«, *The Southern Economic Journal*, Vol. XIX, No. 4 (April, 1953), pp. 481—493. En kritisk oversigt over en række forskellige transaktionsmodeller er givet af Richard Stone, »Simple Transaction Models, Information and Computing«, *The Review of Economic Studies* XIX (2) No. 49 (1951—52), pp. 67—84. Flersektor-modellen er i Danmark anvendt på indkomstfordelingsproblemet af Nørregaard Rasmussen, se hans »Om indkomstfordelingen og handlen mellem sektorerne«, *Handelsvidenskabeligt Tidsskrift*, Hefte 89—90, 1951, pp. 142—166.

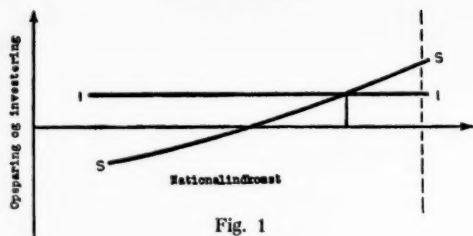

Fig. 1

2. En »real« beskæftigelsesmodel.

Fik man ikke andet ud af sin begynderundervisning for en snes år siden, fik man ialtfald færdigheden i at tegne faldende efterspørgselskurver, der skar stigende udbudskurver. Vor tids begyndere tager et diagram med hjem, der har forandret sig: Nu er det en vandret investeringskurve, der skærer en stigende opsparingskurve (figur 1). Medens man før bestemte prisen, bestemmer man nu beskæftigelsen. Symbolsk nok findes investering-opsparingsdiagrammet i guldtryk på både bind og ryg af øjeblikkets populæreste lærebog i Amerika: Paul A. Samuelson's *Economics*.

Med udgangspunkt i figur 1 vil vi i denne artikel prøve at undersøge beskæftigelseslignevægtens natur under et sæt mere realistiske forudsætninger. For det første må vi opgive at betragte investeringen som autonom. Vi tvinges derfor til at gøre brug af de leontief'ske kapitalkoefficienter og kapacitetskoefficienter. For det andet må vi inddrage en størrelse, der oftest har været meget stedmoderligt behandlet af den økonomiske teori: Lagerholdet. Side om side med kapital- og kapacitetskoefficienterne får vi derfor lagerkoefficienten med. For det tredje vil vi altid regne brutto i stedet for netto ud fra den erkendelse, at differencen mellem to størrelser ikke er nær så oplysende som størrelserne selv. Varige produktionsmidlers levetid kommer dermed ind i rækken af vore parametre. Endelig skal vi også inddrage priserne på produkter og faktorer. Vor model er en simpel dynamisk fire-sektor model. Såvidt muligt vil Leontief's symboler blive anvendt. Af matematiske hjælpemidler bruges kun den simpleste algebra.

Vore variabler er følgende:

r_{ij} = kassation af produktionsmidler produceret af sektor i , men ejet af sektor j . Måles i fysiske enheder pr. tidsenhed.

S_{ij} = beholdning af produktionsmidler produceret af sektor i , men ejet af sektor j . Måles i fysiske enheder.

\dot{S}_{ij} = forandringen pr. tidsenhed i S_{ij} . Måles i fysiske enheder pr. tidsenhed.

S_{jj} = beholdning af usolgte produkter i sektor j . Måles i fysiske enheder.

\dot{S}_{jj} = forandringen pr. tidsenhed i S_{jj} . Måles i fysiske enheder pr. tidsenhed.

X_j = sektor j 's produktion. Måles i fysiske enheder pr. tidsenhed.

\bar{X}_i = sektor j 's kapacitet m. h. t. sektor i . Herved forstås den maksimale produktion i sektor j , som er mulig med sektor j 's udrustning med

produktionsmidler produceret af sektor i , når andre faktorer tilføres i rette mængder. \bar{X}_{ij} måles i fysiske enheder pr. tidsenhed.

x_{ij} = sektor j 's indkøb fra sektor i . Med undtagelse af indkøb af »driftsherrevirksomhed«, der måles i kroner pr. tidsenhed, måles x_{ij} i fysiske enheder pr. tidsenhed.

σ_{ij} = sektor i 's salg til sektor j . Samme dimension som x_{ij} .

De fire sektorer er produktionsmiddelindustrien, konsumgodeindustrien, driftsherrehusholdninger og arbejderhusholdninger. Konsumgodeindustrien forbruger produktionsmidler og arbejdskraft. Produktionsmiddelindustrien forbruger arbejdskraft. Men begge industrier behøver desuden driftsherreindsats. Driftsherrerne (kapitalisterne) får til gengæld dividende udbetalt af de to industrier.

Vor tabel viser de syv typer af inter-sektor-transaktioner, der kan forekomme i vor model. Enhver transaktion ses fra fire forskellige synsvinkler, nemlig dels som køb, dels som salg, og dels *ex ante*, dels *ex post*. Sondringen mellem *ex ante* og *ex post* anvendes også på beholdninger, investering, produktion, kapacitet og kassation. *Ex ante*-størrelser har altid en stjerne foran sig, og de kan deles i to grupper. På den ene side har man de *ex ante*-størrelser, der kan realiseres efter behag af det økonomiske subject, hvortil de henviser. Disse størrelser kaldes de planlagte størrelser, og i et købermarked omfatter de indkøb, beholdninger af produktionsmidler, investering i produktionsmidler, produktion, kapacitet og kassation. På den anden side har man de *ex ante*-størrelser, hvis realisation ikke kan kontrolleres af det økonomiske subjekt, hvortil de henviser. Disse størrelser kaldes forventede, og i et købermarked omfatter de salg samt beholdninger af egne produkter.

Planlægger at købe fra:	Planlæggende sektor			
	Produktions- middel- industri	Konsum- godeindustri	Driftsherre- hushold- ninger	Arbejder- hushold- ninger
Produktionsmiddelindustri	—	* x_{pe}	—	—
Konsumgodeindustri	—	—	* x_{ce}	* x_{cl}
Driftsherrehusholdninger	* x_{ep}	* x_{ec}	—	—
Arbejderhusholdninger	* x_{lp}	* x_{lc}	—	—

Lad t være tiden, og lad tidsenheden være valgt således, at de planer, der lægges ved tidsenhedens begyndelse føres ud i livet i løbet af tidsenheden.

Tiden t antager kun hele værdier. Periode t er den periode, der *ender* i tidspunkt t . Hvis altså vor tidsenhed var en time, ville periode 1 være perioden mellem kl. 0 og kl. 1. Forløbet udspringer sig nu som følger. Ved periodens begyndelse bekendtgøres konsumgodepris π_c , lønsats π_l , rentefod i og dividendens andel β af profitten, og samtidigt formes den subjektive kapitalværdi π_p af produktionsmidler hos driftsherrerne. Konsumgodeindustriens planlagte beholdning af produktionsmidler gennem en periode t må være til rådighed straks ved begyndelsen af denne periode og forandrer sig ikke i resten af perioden. Transaktioner af produktionsmidler foregår altså ved periodens begyndelse. Men konsumgoder sælges løbende, og lønninger udbetales løbende gennem perioden.

3. Definitionsligninger.

En sektor kan investere i sine faktorer eller i sine produkter. En sektors planlagte nettoinvestering i sine faktorer er lig med faktorbeholdning planlagt for perioden minus faktorbeholdning ved afslutning af foregående periode. For konsumgodeindustrien får vi altså

$$(1) \quad \dot{S}_{pc}(t) = {}^*S_{pc}(t) - S_{pc}(t-1)$$

Idet vi forudsætter, at en sektor aldrig sælger sine faktorer, kan vi udtrykke sektorens planlagte nettoinvestering i sine faktorer som sektorens planlagte faktorindkøb minus dens planlagte kassation af faktorer:

$$(2) \quad \dot{S}_{pf}(t) = {}^*x_{pf}(t) - {}^*r_{pf}(t)$$

Endvidere kan en sektor investere i sine produkter. En sektors forventede nettoinvestering i sine produkter er lig med den forventede produktbeholdning ved periodens slutning minus produktbeholdningen ved afslutningen af foregående periode. For konsumgode- og produktionsmiddelindustrierne har vi henholdsvis:

$$(3) \quad \dot{S}_{cc}(t) = {}^*S_{cc}(t) - S_{cc}(t-1)$$

$$(4) \quad \dot{S}_{pp}(t) = {}^*S_{pp}(t) - S_{pp}(t-1)$$

Endelig kan en sektors forventede nettoinvestering i egne produkter udtrykkes som sektorens planlagte produktion minus forventet salg:

$$(5) \quad \dot{S}_{cc}(t) = {}^*X_c(t) - [{}^*\sigma_{cs}(t) + {}^*\sigma_{cl}(t)]$$

$$(6) \quad \dot{S}_{pp}(t) = {}^*X_p(t) - {}^*\sigma_{pc}(t)$$

Hvis vi fjerner stjernerne (*) fra ligningerne (1) til (6), får vi definitionerne på realiseret nettoinvestering. Dette ville give os ligningerne (7) til (12), som vi dog ikke skal nedskrive.

4. Kapitalkoefficienten.

Idet vi forudsætter alle produktionsfaktorer limitationale, kan vi antage, at der på enhver tid eksisterer et fast forhold, b_{pc} , kapitalkoefficienten⁸⁾, mellem den planlagte beholdning af produktionsmidler i konsumgodeindustrien, $*S_{pc}(t)$, på den ene side, og konsumgodeindustriens planlagte kapacitet m. h. t. produktionsmidler, $*\bar{X}_{pc}(t)$, på den anden side. Ved sidstnævnte forstås den maximale produktion i konsumgodeindustrien, som er mulig med den planlagte beholdning af produktionsmidler, når andre faktorer tilføres i rette mængder. Altså får vi:

$$(13) \quad *S_{pc}(t) = b_{pc} * \bar{X}_{pc}(t)$$

Idet som nævnt kapitalkoefficienten anses for given, vil ligning (13) så at sige »oversætte« planlagt beholdning af produktionsmidler, målt i fysiske enheder, til planlagt kapacitet, der måles i fysiske enheder *pr. tidsenhed*. Kapitalkoefficienten er altså et forhold mellem en beholdning og en strøm, og dens værdi er derfor direkte proportional med tidsenhedens længde. Årlige kapitalkoefficienter er 12 gange så store som månedlige. Hvis begge stjernerne fjernes fra ligning (13), får vi den tilsvarende oversættelse af realiseret beholdning til realiseret kapacitet. Herved fremkommer ligning (14) som vi dog ikke nedskriver.

5. Kapacitetskoefficienten.

Produktionsmidlerne antages at kunne overføres fra een periode til en anden. Konsumgodeindustrien vil derfor kunne forøge sin beholdning af produktionsmidler ved at købe mere end den kasserer, og den kan reducere beholdningen ved at kassere mere end den køber. Men planlagt kapacitet behøver ikke at være lig planlagt produktion. Den kan være større end planlagt produktion, men naturligvis aldrig mindre. Den ville være større, dersom efterspørgselen efter konsumgoder på langt sigt forventes at være høj sammenlignet med forventet løbende salg. Og den ville være større, hvis priserne på produktionsmidler på langt sigt forventes at være høje sammenlignet med løbende priser. Til enhver tid vil der eksistere et forhold, ω_{pc} , kapacitetskoefficienten mellem planlagt kapacitet i konsumgodeindustrien m. h. t. produktionsmidler, $*x_{pc}(t)$, og denne industris planlagte produktion $*x_c(t)$:

⁸⁾ Wassily Leontief, »Dynamic Analysis«, og Robert N. Grosse, »The Structure of Capital«, *Studies in the Structure of the American Economy*, pp. 55–56 og 185–188. Forudsætningen om limitationale faktorer passer godt på det korte løb, se også nærværende forfatters »En sammenligning mellem den gængse og den jantzen'ske omkostningsteori«, *Nationalekonomisk Tidsskrift* hefte 5–6, 1952, pp. 193–211. Forudsættningens realisme er bl. a. prøvet af Burgess Cameron, »The Production Function in Leontief Models«, *The Review of Economic Studies*, Vol. XX (1) No. 51 (1952–53), pp. 62–69. Burgess Cameron's hovedresultat var, at »There is significantly little evidence of substitution relations between inputs and still less of diminishing technical marginal rates of substitution«.

$$(15) \quad {}^*X_{pc}(t) = \omega_{pc} {}^*X_c(t); \omega_{pc} \geq 1$$

Kapacitetskoefficienten er positivt korreleret med (1) forholdet mellem forventet langtidsefterspørgsel og forventet løbende salg, og (2) forholdet mellem forventede langtidspriser på produktionsmidler og løbende priser. Kapacitetskoefficienten er et forhold mellem to strømme, og dens værdi er derfor uafhængig af valget af tidsenhed. Men dens værdi må være større end eller lig med 1.

6. Lagerkoefficienterne.

Vi har nu afledet produktionsmiddelbeholdning af planlagt kapacitet og planlagt kapacitet af planlagt produktion. Men hvad bestemmer så planlagt produktion? Lad os også antage, at konsumgoder kan overføres fra een periode til en anden. Følgelig kan begge industrier forøge deres lager af egne produkter ved at producere mere end de sælger, og de kan formindske lageret ved at sælge mere end de producerer. Og forventet lager behøver ikke altid at stå i samme forhold til forventet salg. Det ville være højt sammenlignet med forventet salg, hvis efterspørgslen på langt sigt forventes at være høj sammenlignet med forventet løbende salg, og hvis faktorpriserne, inklusive arbejdslønnen, på langt sigt forventes at blive højere end løbende priser. Til enhver tid vil der eksistere et forhold, ε_{cc} og ε_{pp} , lagerkoefficienterne,⁹⁾ mellem en industris forventede lager og dens forventede salg:

$$(16) \quad {}^*S_{cc}(t) = \varepsilon_{cc} [{}^*\sigma_{ce}(t) + {}^*\sigma_{ci}(t)]$$

$$(17) \quad {}^*S_{pp}(t) = \varepsilon_{pp} {}^*\sigma_{pc}(t)$$

Lagerkoefficienterne er positivt korreleret med akkurat de samme to forhold som kapacitetskoefficienten. Men til forskel fra denne er de et forhold mellem en beholdning og en strøm, og deres værdi beror derfor på valget af tidsenhed.

For direkte at bestemme produktionsplanerne ved hjælp af salgsforventningerne må vi indsætte (16) og (17) i (3) og (4). (5) og (6) vil da give os planlagt produktion, men med een modifikation. Antag, at forventet nettoinvestering i egne produkter er negativ, og at dens numeriske værdi er større end forventet salg. Dette ville kræve, at planlagt produktion skulle være negativ, hvilket er umuligt. Vi skal derfor tilføje den bibetingelse, at

$$(16a) \quad {}^*X_c(t) \geq 0$$

$$(17a) \quad {}^*X_p(t) \geq 0$$

⁹⁾ Vor brug af ordet »lagerkoefficient« er ikke den samme som Robert N. Grosse's, *op. cit.*, pp. 185–188. Medens han med lager mener lager af såvel faktorer som produkter, mener vi kun det sidste.

7. Kassation.

Lad en enhed af produktionsmidlerne have levetiden L tidsenheder. Konsumgodeindustriens planlagte kassation af produktionsmidler i periode t vil da være lig med industriens faktiske indkøb af produktionsmidler i perioden $t-L$:

$$(18) \quad {}^*x_{pc}(t) = x_{pc}(t-L)$$

Hvis stjernen i ligning (18) fjernes, får man den tilsvarende bestemmelse af realiseret kassation. Dette ville give os ligning (19), som vi ikke nedskriver.

8. Indkøb af produktionsmidler.

Vi er nu i stand til at bestemme konsumgodeindustriens planlagte indkøb af produktionsmidler. Som vi har set, bestemmer ligningerne (16) og (17) produktionsplanerne ved hjælp af salgsforventningerne. Ligning (15) vil da bestemme planlagt kapacitet ved hjælp af produktionsplanen. Ligning (13) vil da bestemme beholdningen af produktionsmidler ud fra planlagt kapacitet. Indsættes resultatet af (13) i (1), fås planlagt nettoinvestering i faktorer. Denne kan naturligvis være negativ. Føjer vi nu kassationsplanen, bestemt af ligning (18) til, har vi, hvad vi behøver for at bestemme indkøbsplanerne. Men der er en modifikation. Antag, at planlagt nettoinvestering i faktorer er negativ, og at dens numeriske værdi er større end planlagt kassation. Dette ville kræve, at planlagt indkøb af produktionsmidler skulle være negativt. Men vi har forudsat, at en sektor ikke sælger sine egne faktorer, så dette er umuligt. Vi må derfor tilføje den bibetingelse, at

$$(2a) \quad {}^*x_{pc}(t) \geq 0$$

Med denne modifikation har vi kunnet aflede planlagt indkøb af produktionsmidler af forventet salg af konsumgoder. Men industrierne køber også hos husholdningerne, som vi nu skal se.

9. Mand-time-behovet.

Begge industrier har et behov for arbejdskraft, målt i mand-timer, som kan udtrykkes som en funktion af planlagt produktion. Idet vi erindrer forudsætningen om limitationale faktorer, kan vi anvende simple Walras-Leontief'ske tekniske koefficienter for begge industrier:

$$(20) \quad {}^*x_{ic}(t) = a_{ic} {}^*X_c(t)$$

$$(21) \quad {}^*x_{ip}(t) = a_{ip} {}^*X_p(t)$$

som bestemmer hver industris planlagte indkøb af mandtimer som ligefremt proportionalt med industriens planlagte produktion.

10. Dividendeudbetalinger.

Ved begyndelsen af periode t består det fysiske kapitalforråd i de to industrier af følgende. For periode t planlægger konsumgodeindustrien at have en beholdning af »fast« kapital på $*S_{pc}(t)$. Denne beholdning må være til rådighed ved periodens begyndelse og vil ikke forandre sig resten af perioden. Fremdeles vil konsumgodeindustrien føre ud af periode $t-1$ og ind i periode t en beholdning af »flydende« kapital på $S_{cc}(t-1)$. Derpå produktionsmiddelindustrien. Eftersom produktionsmidler kun omsættes ved periodens begyndelse, vil kun kapitalforrådet $S_{pp}(t-1) - *σ_{pc}(t)$ være tilbage i denne industri for resten af perioden.

Lad rentefoden være i , og lad den subjektive kapitalværdi af en typisk produktionsmiddelenhed være $π_p$. Med subjektive kapitalværdi mener vi summen af alle diskonterede, risikoreducerede fremtidige indtægter af produktionsmidlet i resten af dets levetid minus summen af alle diskonterede, risikoforhøjede fremtidige udgifter til koopererende faktorer i resten af produktionsmidlets levetid. Den subjektive kapitalværdi er positivt afhængig af den forventede efterspørgsel efter færdigvarer i det lange løb og negativt afhængig af forventede priser på koopererende faktorer i det lange løb. I produktionsmiddelindustrien findes fabriksnye produktionsmidler på lager. I konsumgodeindustrien findes produktionsmidler i brug på alle alderstrin, fra nyinstallerede enheder til næsten opslidte enheder. I gennemsnit er deres subjektive kapitalværdi $π_p$. Lad yderligere $π_c$ være prisen på nye konsumgoder. Ved at multiplicere fysisk beholdning af produktionsmidler med $π_p$ og fysisk beholdning af konsumgoder med $π_c$ og addere får vi pengeværdien af hele kapitalforrådet. Idet vi bruger Lindahls indtægtsbegreb, multiplicerer vi denne pengeværdi med rentefoden og får derved profitten. Lad nu $β$ være den brøkdel af profitten, som udbetales i dividende. De to industriers dividendeudbetalinger er da:

$$(22) \quad *x_{cc}(t) = iβ[π_p *S_{pc}(t) + π_c S_{cc}(t-1)]$$

$$(23) \quad *x_{pp}(t) = iβ[π_p S_{pp}(t-1) - π_p *σ_{pc}(t)]$$

11. Forbruget.

Vi antager, at både driftsherrehusholdninger og arbejderhusholdninger opfører sig rationelt, således at pengeillusioner kan ignoreres. Vi kan da udtrykke det planlagte realforbrug som en funktion af den forventede realindtægt. Ved realindtægt forstår vi som sædvanligt *pengeværdien*¹⁰⁾ af hus-

¹⁰⁾ Vi sagde ovenfor, at foretagendernes indkøb af driftsherrevirksomhed måles ved dividende på *pengekaptal*. Indkøb og salg af driftsherrevirksomhed er den eneste transaktion, som har en pengedimension. Alle andre transaktioner i vor model måles i *fysiske* enheder pr. tidsenhed. Heraf forskellen mellem (24), hvor ventet faktorsalg ikke er multipliceret med nogen faktorpris, og (25) hvor der multipliceres med $π_i$

holdningernes salg af driftsherrevirksomhed og mandtimer divideret med konsumgodeprisen. Altså:

$$(24) \quad {}^*x_{ce}(t) = H_{ce} + \alpha_{ce} \frac{{}^*\sigma_{ec}(t) + {}^*\sigma_{ep}(t)}{\pi_c}$$

$$(25) \quad {}^*x_{cl}(t) = H_{cl} + \alpha_{cl} \pi_l \frac{{}^*\sigma_{lc}(t) + {}^*\sigma_{lp}(t)}{\pi_c}$$

hvor H_{ce} , H_{cl} , α_{ce} og α_{cl} er konsumtionsfunktionens velkendte konstanter.

12. Indkøbsplaner realiseres altid.

Vi har allerede nævnt, at i et købermarked vil indkøb være en planlagt størrelse, og at vor tidsenhed er valgt således, at de planer, der lægges ved tidsenhedens begyndelse føres ud i livet i løbet af tidsenheden. For hver af de syv grupper af indkøb, hvormed vi opererer, vil der være en ligning, som siger, at planerne føres ud i livet:

$$(26) \quad {}^*x_{pc}(t) = x_{pc}(t)$$

$$(32) \quad {}^*x_{lc}(t) = x_{lc}(t)$$

Ligning (2) og den tilsvarende ligning uden stjerner (*) definerer nettoinvestering i faktorer *ex ante* såvel som *ex post*. Indsæt nu ligningerne (18), (19) og (26) i disse to definitioner. Man vil da se, at både planer om nettoinvestering i faktorer og planer om beholdninger af faktorer realiseres.

13. Produktionsplaner realiseres altid.

Ligeså kan vi antage, at produktionsplanerne vil blive ført ud i livet:

$$(33) \quad {}^*X_c(t) = X_c(t)$$

$$(34) \quad {}^*X_p(t) = X_p(t)$$

14. Nogle *ex post*-identiteter.

Enhver sektors realiserede indkøb hos en anden er samtidigt den sidstes salg til den første. Dette gælder alle vore syv grupper af transaktioner:

$$(35) \quad x_{pc}(t) = \sigma_{pc}(t)$$

$$(41) \quad x_{lc}(t) = \sigma_{lc}(t)$$

15. *Det korte løbs ligevægtsbetingelser.*

Ligesom den keynes'ske model er vor model en ligevægtsmodel. Hvis der skal være ligevægt i det korte løb, må den økonomiske aktivitet retfærdiggøre sig selv i den forstand, at enhver sektors salgsforventninger må gå i opfyldelse. Dette er tilfældet for enhver af vore syv grupper transaktioner:

$$(42) \quad {}^*\sigma_{pc}(t) = \sigma_{pc}(t)$$

$$\begin{array}{ccc} \cdot & & \cdot \\ \cdot & & \cdot \\ \cdot & & \cdot \end{array}$$

$$(48) \quad {}^*\sigma_{ic}(t) = \sigma_{ic}(t)$$

Ligning (5) og (6) og de to tilsvarende ligninger uden stjerner definerede nettoinvestering i egne produkter *ex ante* og *ex post*. Hvis vi indsætter ligningerne (33), (34) og (42) til (48) i disse definitioner vil vi se, at ligevægt implicerer forventningernes opfyldelse også m. h. t. investering i produkter og m. h. t. beholdninger af produkter.

16. *Løsning.*

Lad os nu gøre status m. h. t. vore ubekendte. Vi har følgende: 1 strøm af nettoinvestering i faktorer, \dot{S}_{ij} , 2 strømme af nettoinvestering i produkter \dot{S}_{jp} , 1 beholdning af faktorer, S_{ij} , 2 beholdninger af produkter, S_{jp} , 1 kapacitet, \bar{X}_{ij} , 2 produktionsstrømme, X_{ij} , 1 kassationsstrøm, r_{ij} , 7 indkøb, x_{ij} og 7 salg, σ_{ij} . Ialt giver dette 24 ubekendte, men enhver størrelse indgår to gange i systemet, nemlig med sin *ex ante*-værdi såvel som sin *ex post*-værdi. Dermed kommer vi op på 48 ubekendte. Til bestemmelse af disse 48 ubekendte har vi nøjagtigt 48 lineære ligninger. Løsningen m. h. t. produktion af konsumgoder og produktionsmidler kan skrives som følger. Lad os først definere

$$e_{11} = \frac{\pi_i}{\pi_c} a_{ic} \alpha_{ci} - \frac{1}{1 + \varepsilon_{cc}}$$

$$e_{12} = \frac{\pi_i}{\pi_c} a_{ip} \alpha_{ci}$$

$$e_{21} = b_{pc} \omega_{pc} (1 + \varepsilon_{pp})$$

$$e_{22} = -1$$

$$f_1 = S_{cc}(t-1) \left[\frac{1}{1 + \varepsilon_{cc}} - \alpha_{cc} i \beta \right] - \frac{\pi_p}{\pi_c} \alpha_{cc} i \beta [S_{pc}(t-1) +$$

$$S_{pp}(t-1) - x_{pc}(t-L)] - H_{cc} - H_{cl}$$

$$f_2 = (1 + \varepsilon_{pp}) [S_{pc}(t-1) - x_{pc}(t-L)] + S_{pp}(t-1)$$

I disse fem udtryk indgår kun vor models parametre. Vor løsning m. h. t. det korte løbs ligevægtsproduktion er da:

$$(49) \quad {}^*X_c(t) = \frac{f_1 e_{22} - f_2 e_{12}}{e_{11} e_{22} - e_{12} e_{21}},$$

$$(50) \quad {}^*X_p(t) = \frac{f_2 e_{11} - f_1 e_{21}}{e_{11} e_{22} - e_{12} e_{21}}$$

Når vi har løst systemet m. h. t. produktion, kan vi udtrykke kort-tids-ligevægtsbeskæftigelsen ${}^*N(t)$ således:

$$(51) \quad {}^*N(t) = a_{1c} {}^*X_c(t) + a_{1p} {}^*X_p(t)$$

17. Stabilitet.

Den elementære beskæftigelsesligevægt som fremstillet af Samuelson og gengivet i vor figur 1 er stabil, fordi opsparingskurven skærer investeringskurven fra neden, når man går mod højre. Dette betyder jo nemlig, at hvis af en eller anden årsag beskæftigelsen ikke er i ligevægt, vil der straks udløses kræfter, der søger at genoprette ligevægten. Hvis f. eks. beskæftigelsen er mindre end ligevægtsbeskæftigelsen, vil investering *ex ante* være større end opsparing *ex ante*, og det betyder, at sælgerne vil gå ud af perioden med mindre lagre end ventet. De vil derfor forøge deres ordrer, og beskæftigelsen vokser.¹¹⁾

Lad os nu undersøge, om den beskæftigelsesligevægt, vi har fundet, er stabil eller ustabil. Antag, at konsumgodeindustrien af en eller anden årsag forventer *højere* forbrug end ligevægtsforbruget. Lad sidstnævnte være $\bar{\sigma}_{ce}(t)$ og $\bar{\sigma}_{ci}(t)$ og lad forskellen mellem forventet forbrug og ligevægtsforbrug være:

$$(52) \quad z_{ce} = \sigma_{ce}^*(t) - \bar{\sigma}_{ce}(t)$$

$$(53) \quad z_{ci} = \sigma_{ci}^*(t) - \bar{\sigma}_{ci}(t)$$

hvor z_{ce} og z_{ci} er positive. Lad os derpå betragte de produktionsplaner, som afledes af sådanne »overoptimistiske« forventninger hos konsumgode-sælgerne. Lad os tænke os, at produktionsmiddelindustrien tilpasser sig til den nye situation med stor fart. Vi får da ligningerne (1), (2), (3), (4), (5), (6), (13), (15), (16) og (17):

¹¹⁾ Makroligevægtens natur er for modeller, hvor al investering er autonom, undersøgt af nærværende forfatter i »Ligevægt, forventninger og planer i makromodellen«, *Nationalekonomisk Tidsskrift* hefte 5-6, 1951, pp. 234-255. I nærværende artikel har vi forladt forudsætningen om al investering som autonom.

$$(16b) \quad {}^*X_c(t) = (\varepsilon_{cc} + 1) [{}^*\sigma_{cc}(t) + {}^*\sigma_{ci}(t)] - S_{cc}(t-1)$$

$$(17b) \quad {}^*X_p(t) = (\varepsilon_{pp} + 1) [b_{pc}\omega_{pc} {}^*X_c(t) - S_{pc}(t-1) + {}^*r_{pc}(t)] - S_{pp}(t-1)$$

Lad os derpå antage, at husholdningerne også tilpasser sig til den nye situation, idet de forøger deres forbrug i overensstemmelse med konsumtionsfunktionerne (24) og (25). Af ligningerne (20) til (25) kan vi da aflede et udtryk for det realiserede forbrug $x_{cc}(t) + x_{ci}(t)$ indeholdende planlagt produktion ${}^*X_c(t)$, ${}^*X_p(t)$ og alle vore parametre. Ligningerne (16b) og (17b) kan indsættes i dette udtryk, og resultatet kunne kaldes (24b). Vi kunne derpå gentage hele operationen, men denne gang bruge ligevægtsforbruget $\bar{\sigma}_{cc}(t)$ og $\bar{\sigma}_{ci}(t)$, således som det er defineret ved ligningerne (52) og (53), i stedet for det forventede forbrug ${}^*\sigma_{cc}(t)$ og ${}^*\sigma_{ci}(t)$. Derved fremkommer en ligning for ligevægtsforbruget, som vi vil kalde (24c). Træk nu (24c) fra (24b), således at vi får forskellen mellem *realiseret* forbrug og *ligevægtsforbrug*:

$$(54) \quad x_{cc}(t) + x_{ci}(t) - [\bar{\sigma}_{cc}(t) + \bar{\sigma}_{ci}(t)] =$$

$$(z_{cc} + z_{ci}) (\varepsilon_{cc} + 1) \alpha_{ci} [a_{ic} + a_{ip} b_{pc} \omega_{pc} (\varepsilon_{pp} + 1)] \frac{\pi_i}{\pi_c}$$

Er nu denne forskel større end forskellen $(z_{cc} + z_{ci})$ mellem *forventet* forbrug og *ligevægtsforbrug*? Heraf afhænger det åbenbart, om ligevægten er stabil. Hvis forskellen er større, vil de »overoptimistiske« salgsforventninger have mere end retfærdiggjort sig selv, og systemet bevæger sig, i hvert fald for en tid, længere og længere bort fra ligevægten. I den primitive keynes'ske ligevægtsløsning ser man bort fra lagre, således at altså $\varepsilon_{pp} = 0$ og $\varepsilon_{cc} = 0$. Fremdeles er al investering autonom, således at den marginale kapacitetskoefficient $\omega_{pc} = 0$. Alt hvad der bliver tilbage i udtrykket (54) er da mandtimebehovet a_{ic} , arbejdernes marginale forbrugstilbøjelighed α_{ci} , og løn-pris-brøken π_i/π_c . Produktet af disse tre størrelser vil sandsynligvis være mindre end 1, og den keynes'ske ligevægt derfor stabil. Men når vi tager den inducerede investering i lagre og faste anlæg i betragtning, således som vor model gør, er det ikke slet så sikkert, at ligevægten er stabil. Lad os derfor nærmere undersøge multiplikatoren til $(z_{cc} + z_{ci})$ på højre side af (54).

Først og fremmest skal man lægge mærke til, at værdien af denne multiplikator beror på valget af tidsenhed. Der er ikke mindre end tre forskellige beholdning-strøm-brøker blandt de parametre, der indgår i den, nemlig ε_{cc} , ε_{pp} og b_{pc} . Det betyder, at hvis vor tidsenhed er meget kort, bliver værdien af vor multiplikator meget høj. Lad os, til nærmere illustration, betragte årlige og månedlige værdier. På årsbasis vil ε_{cc} f. eks. i U.S.A. sandsyn-

ligvis være et eller andet sted mellem en ottendedel og en sjettedel.¹²⁾ Arbejdernes marginale forbrugstilbøjelighed α_{ci} er næppe langt fra 0,8. For det tredje skal vi vurdere den kantede parentes. Man ser let, at leddet $a_{ic}\pi_i/\pi_c$ ikke er andet end direkte lønkroner pr. konsumgodekrone. Denne brøk er næppe langt fra 0,6 i et lukket samfund. Fremdeles ser man, at leddet $a_{ip}b_{pc}\omega_{pc}\pi_i/\pi_c$ ikke er andet end lønomkostningsværdien af konsumgodeindustriens produktionsmiddelbeholdning pr. konsumgodekrone. Vi har antaget, at produktionsmidler fremstilles alene ved hjælp af arbejdskraft, så lønomkostningen må udgøre størstedelen af pengeværdien af produktionsmiddelbeholdningen. Men pengeværdien af produktionsmiddelbeholdningen pr. konsumgodekrone er etsteds mellem 3 og 4, ikke blot i USA, men i størstedelen af den vestlige verden.¹³⁾ Endelig, for det fjerde, har vi størrelsen ε_{pp} . På årsbasis er denne formentlig mellem en ottendedel og en sjettedel. Alt i alt vil værdien af vor multiplikator således være mellem 3 og 5.

Lad os derpå gennemføre vurderingen på månedsbasis. Antag, at de empirisk givne værdier af vore koefficienter stadig passer. Alt, hvad vi behøver at gøre, er da at multiplicere vore tre beholdning-strøm-brøker med 12. Herved vil multiplikatorens værdi vokse fra mellem 3 og 5 til mellem 150 og 350! Hvad dette urimelige resultat i virkeligheden forudsætter, er følgende: hvis driftsherrerne venter, at månedssalget vil stige, så vil de øjeblikkeligt (1) planlægge, (2) føre ud i livet og (3) fuldføre, *for måneden er omme*, en tilstrækkelig stor investering i udrustning og faste anlæg til at vedligeholde de faste kapacitets- og lagerkoefficienter, vi har lagt til grund. Hvis alt dette virkelig skulle præsteres indenfor en måned i stedet for indenfor et år, så skulle det jo gøres meget hurtigt, og investeringen, som er en strøm, ville da være meget stor. Dette er årsagen til, at vor multiplikator ville vokse til det 50-dobbelte. Men naturligvis kan det ikke tænkes, at alt dette præsteres på en måned. Først er der den rent fysiske umulighed af at tilpasse kapitaludrustningen så hurtigt. Dernæst den økonomiske umulighed af at anvende månedssalget som en rettesnor for investering i udrustning og anlæg. Faktisk har selv vor meget simple model en indbygget sikkerhedsventil, der udelukker en sådan absurditet. Vi har jo sagt, at kapacitets- og lagerkoefficienternes værdi afhænger af forholdet mellem forventet langtidsefterspørgsel og forventet løbende salg og af forholdet mellem forventede langtidspriser på produktionsmidler og de løbende priser. Hvis derfor i det korte løb, f. eks. for en måned, salget ventes at stige, men salget i det lange løb, f. eks.

¹²⁾ Louis J. Paradiso og Genevieve B. Wimsatt, »Business Inventories-Recent Trends and Position«, *Survey of Current Business* Vol. 33, No. 5 (May, 1953), pp. 9-15.

¹³⁾ Robert N. Grosse, *op. cit.* og Raymond W. Goldsmith, »The Growth of Reproducible Wealth of the United States of America from 1805 to 1950«, *Income and Wealth of the United States* (edited by Simon Kuznets, Cambridge, England: Bowes and Bowes, 1952), pp. 245-328, især pp. 296-300, hvor tidsserier for såvel gennemsnitlige som marginale kapitalkoefficienter er fremlagt.

for et år, forventes at forblive konstant, så vil værdien af vore kapacitets- og lagerkoefficienter reduceres. Produktionen vil med andre ord få lov at stige op til kapacitetsgrænsen, og salget vil få lov at tømme lagrene. Altså kan de empiriske værdier af vore koefficienter, vi brugte ovenfor, ikke bruges i det meget korte løb.

Vor konklusion er, at længden af den tidsenhed, man vælger, er afgørende for hele undersøgelsen af løsningens stabilitet. Hvis stabilitetsprøven udføres på en årsbasis, og hvis de gennemsnitlige koefficienter, man har konstateret empirisk, passer, så vil vor ligevægtsløsning ikke bestå stabilitetsprøven. Med en bred margin må den erklæres for ustabil. Men det virkelige problem er naturligvis om året *er* en passende basis for målinger af vore koefficienter. Dette problem kan kun finde sin løsning gennem omfattende empiriske studier af driftsherrers forventninger og investeringsplaner.¹⁴⁾

18. Sammenligning med opsparings-investerings-analysen.

Det vil måske være nyttigt at gøre en pause og sammenligne vort resultat med den mere gængse fremstillingsform. Idet vi bruger bruttostørrelser, kan vi udtrykke bruttoopsparingen i vor model som summen af foretagendernes og husholdningernes bruttoopsparing. Foretagendernes *ex ante*-bruttoopsparing er lig planlagt bruttonationalprodukt minus foretagendernes planlagte faktorindkøb hos husholdningerne. Husholdningernes *ex ante*-opsparing er lig forventet personlig indkomst minus planlagt forbrug. *Ex post* er faktorindkøb lig med personlig indkomst, men hvis forbruget tilpasses meget nøje til den personlige indkomst, således at denne hele tiden iagttages nøje, kan man sætte lighedstegn mellem faktorindkøb og personlig indkomst også *ex ante*. Derved bliver samfundets *ex ante*-bruttoopsparing lig med planlagt bruttonationalprodukt minus planlagt forbrug:

$$\pi_p * X_p(t) + \pi_c * X_c(t) - \pi_c [*x_{ce}(t) + *x_{ci}(t)]$$

Derpå investeringen. Samfundets bruttoinvestering foregår alene i foretagenderne. Foretagendernes *ex ante*-bruttoinvestering er lig planlagt bruttonationalprodukt minus forventet salg af konsumgoder:

$$\pi_p * X_p(t) + \pi_c * X_c(t) - \pi_c [* \sigma_{ce}(t) + * \sigma_{ci}(t)]$$

¹⁴⁾ I Danmark er det statistiske departement begyndt at måle industriens investeringer og sammenholde disse med målinger af industriens forventninger vedrørende produktionsudviklingen. Dette foreløbigt meget spinkle materiale vil kunne blive meget nyttigt til belysning af vort problem. I USA har Department of Commerce i flere år offentliggjort denne type målinger. Også en direkte sammenligning mellem investering og salgsforventninger foretages ofte, f. eks. er det fornylig sagt, at »In most years, it is found that there is a general correspondence between near-term sales expectations and capital expenditure programs«. Lawrence Bridge og Vitro Natrella, »Investment Programs and Sales Expectations in 1953«, *Survey of Current Business* (April, 1953), pp. 7-11.

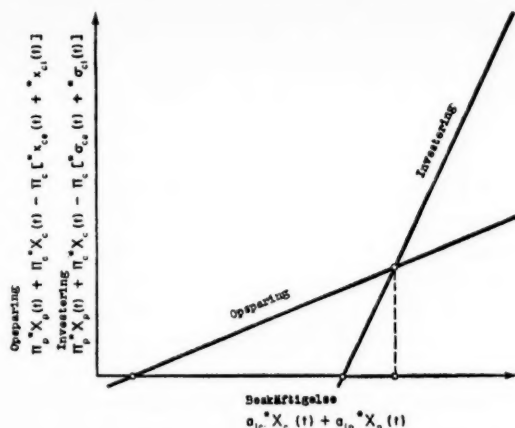

Fig. 2

Vi kan nu bruge vore ligninger (16b), (17b) og (22) til (25) til at udtrykke *ex ante*-bruttoopsparing som funktion af planlagt beskæftigelse $*N(t)$. Ligeså, ved at gøre brug af alene (16b) og (17b) kan *ex ante*-bruttoinvestering udtrykkes som funktion af planlagt beskæftigelse $*N(t)$. De to resultater er vist grafisk på vor figur 2. Vore parametre er anslået på årsbasis, og resultatet er som følge deraf kun en grov første tilnærmelse til virkeligheden. Men vor figur 2 afviger i hvert fald meget stærkt fra den gængse fremstilling i figur 1. Medens opsparingskurven i figur 1 skærer den vandrette investeringslinje fra neden, når man går mod højre, er det stik modsat i figur 2, fordi investeringskurvens hældning er ca. 5 gange så stor som opsparingskurvens. En sådan ligevægt, som fremkommer i skæringspunktet i figur 2, er åbenbart ustabil.

19. Anvendelse på sammenhængen mellem løn og beskæftigelse.

Hvis vi ønsker det, kan vi ud af vore ligninger (49) til (51) aflæse, hvorledes variation af enhver af vore parametre påvirker beskæftigelsesligevægten *ceteris paribus*. Alt hvad vi behøver at gøre er at differentiere $*N(t)$ m. h. t. vedkommende parameter. Lad os som eksempel undersøge virkningen af en lønforandring *ceteris paribus* på beskæftigelsesligevægten. Vi får:

$$(55) \quad \frac{d*N(t)}{d\pi_l} = \frac{\frac{*N(t)}{\pi_l}}{\frac{1}{(\varepsilon_{cc} + 1)\alpha_{cl} \frac{\pi_l}{\pi_c} [a_{lc} + a_{lp} b_{pc} \omega_{pc} (\varepsilon_{pp} + 1)]} - 1}$$

Målt på årsbasis vil udtrykket på højre side af (55) vise sig at være negativt med en meget bred margin. Derfor vil en forhøjelse af pengelønnen

reducere ligevægtsbeskæftigelsen. Men netop fordi vor ligevægt er ustabil vil lønforhøjelsen sandsynligvis *forøge* beskæftigelsen, i hvert fald for en tid. Udtrykt i opsparing-investerings-analysens termer sker der følgende: Svarende til givne salgsforventninger er der et givet planlagt beskæftigelsesniveau, og hvis pludseligt pengelønnen forhøjes, vil den samlede lønsum vokse proportionalt dermed. Derfor vil *ex ante*-bruttoopsparing i foretagenderne gå ned. Husholdningernes *ex ante*-opsparing vil nok stige, men ifølge (24) og (25) — den marginale forbrugstilbøjelighed mindre end 1 — stige med mindre end foretagendernes bruttoopsparing gik ned. Sålænge forventningerne hos driftsherrerne ikke forandres, sker der intet med *ex ante*-bruttoinvesteringen. På figur 2 vil derfor investeringskurven blive liggende, men opsparingskurven vil forskydes mod højre og nedad. Den nye beskæftigelsesligevægt er derfor lavere end den oprindelige, men der er ingen tendens til, at den virkeliggøres! For ved det oprindelige beskæftigelsesniveau er nu *ex ante*-bruttoinvesteringen større end *ex ante*-bruttoopsparingen, og virkningen heraf er som bekendt ekspansiv.

20. Stationære kontra ikke-stationære ligevægte.

Det er nu tid at gøre status. Idet vi har taget for givet det kapitalforråd, som så at sige arves fra den foregående periode, har vi for indeværende periode fundet en værdi for samfundets totale beskæftigelse, udtrykt i ligning (51), som netop vil skabe en indtægt og et forbrug i husholdningerne, som er tilstrækkeligt til at virkeliggøre salgsforventningerne. Denne værdi er beskæftigelsens ligevægtsværdi. Den er kun een af vore 48 løsninger, for vi havde 48 variabler og 48 ligninger, og vi kunne have løst m. h. t. enhver af de resterende 47 variabler, om vi havde ønsket. For eksempel kunne vi også have løst systemet m. h. t. salgsforventningerne, og vi kunne have fundet ligevægtsværdien af disse, d. v. s. den værdi, som vil retfærdiggøre sig selv i den forstand, at faktisk salg bliver lig forventet salg. Salgsforventninger, der er højere end deres ligevægtsværdi, vil sandsynligvis *mere* end retfærdiggøre sig selv, for vi har fundet, at vor ligevægt sandsynligvis er ustabil. Paradoksalt nok vil derfor salgsforventninger, der er højere end deres ligevægtsværdi, vise sig at have været for lave! I det mindste ser det sådan ud fra sælgerens synspunkt. Og salgsforventninger, der er lavere end deres ligevægtsværdi, vil vise sig at have været for høje!

På dette sted må vi gå nærmere ind på et spørgsmål, som læseren sikkert har haft på læben i nogen tid: Hvorfor er det så vigtigt, at salgsforventninger retfærdiggør sig selv? Og hvis de ikke gør det, hvorfor er det så så vigtigt, at ligevægten i det mindste er stabil? Svaret på disse to spørgsmål lyder som regel, at (1) hvis i en periode salgsforventningerne retfærdiggør sig selv, så vil de også gøre det i en følgende periode. (2) Hvis i en periode salgsforventningerne ikke retfærdiggør sig selv, men ligevægten i det mindste er stabil,

så kan forventningerne ikke løbe løbsk. For hvis driftsherrerne i en periode forventer enten for meget eller for lidt, så vil deres erfaringer lære dem en lektie, nemlig at periodens faktisk realiserede salg vil afvige mindre fra ligevægtssalget end det forventede salg gjorde. Gradvis vil derfor forventningerne blive trukket hen imod den »korrekte« værdi, d.v.s. den værdi, der kan virkeliggøres som ventet. Når vi siger, at en selvretfærdiggørende salgsforventning vil sikre, at næste periodes forventninger bliver korrekte, og at en stabil ligevægt vil hjælpe med til at skabe korrekte forventninger i fremtiden, så forudsætter vi sædvanligvis (1) at forventet salg for periode t er lig faktisk realiseret salg i periode $t-1$. (2) At ligevægten er stationær.

Men vor beskæftigelsesligevægt er ikke stationær. *Selve dens determinanter forandrer sig endogent gennem tiden.* Man ser meget tydeligt af vore løsninger (49) til (51), at det kapitalforråd, som perioden arver fra foregående periode, er en vigtig determinant i beskæftigelsesligevægten. Så snart nettoinvesteringen i periode $t-1$ er forskellig fra nul, vil kapitalforrådet ved afslutningen af periode $t-1$ være forskellig fra kapitalforrådet ved afslutningen af periode $t-2$, og følgelig vil beskæftigelsesligevægten i periode t være forskellig fra beskæftigelsesligevægten i periode $t-1$. Hvis vi nu opretholder forudsætning nr. 1, nemlig at forventet salg for periode t er lig faktisk realiseret salg i periode $t-1$, men forlader forudsætningen om stationær ligevægt, vil vi se, at ligevægtsstabilitet ingenlunde altid hjælper med til at skabe korrekte forventninger i fremtiden. I så tilfælde vil jo nemlig forventningerne for periode t tilpasse sig i retning af ligevægten i periode $t-1$, og denne er forskellig fra ligevægten i periode t . Med andre ord: Forventningerne tilpasser sig nu i retning af noget, der ikke kan virkeliggøres som ventet. Og på den anden side vil vi også finde, at ustabilitet kan give forventningerne et skub i retning af det korrekte. Antag for eksempel, at nettoinvesteringen i periode $t-1$ var positiv. Kapitalforrådet ved afslutningen af periode $t-1$ vil derfor være større end kapitalforrådet ved afslutningen af periode $t-2$. Intuitivt (eller hvis man tager differentialkvotienten af (51) m.h.t. S_{pc} , S_{pp} eller S_{cc}), kan man nu se, at ligevægtsbeskæftigelsen i periode t er højere end ligevægtsbeskæftigelsen i periode $t-1$. Følgelig må de salgsforventninger, der i periode $t-1$ var høje nok til at skabe tilstrækkelig investering, indtægt og forbrug til at virkeliggøre sig selv, nu være for små til at gøre dette. Antag fremdeles, at salgsforventningerne af en eller anden grund var lidt for høje i periode $t-1$. Ustabilitet vil dette tilfælde få faktisk realiseret salg i periode $t-1$ til at afvige mere fra ligevægtssalget, end det forventede salg for denne periode gjorde. Resultatet kunne i og for sig vel tænkes at blive, at salgsforventningerne for periode t blev korrekte eller i hvert fald bevægede sig i retning af det korrekte. Om på den anden side salgsforventningerne i periode $t-1$ havde været lidt under ligevægtsværdien, ville man have fået det modsatte resultat.

Men hvorfor ikke forlade forudsætningen om, at forventet salg for periode t

er lig faktisk realiseret salg i periode $t-1$? Det er dog til syvende og sidst urimeligt at opretholde forestillingen om stationære forventninger, når vi allerede har forladt forestillingen om en stationær ligevægt. Lad os dog erstatte forestillingen om en forventning om et stationært niveau med forventningen om en ikke-stationær tidsrække! Den simpleste form for en ikke-stationær tidsrække er vel en konstant vækstprocent gennem tiden. Og lad os rejse det spørgsmål, om der findes en sådan konstant vækstprocent, kald den g , for salg, produktion, faktorindsats og kapitalforråd, som er selvfærdiggørende i den forstand, at om driftsherrerne venter denne vækstprocent, så vil den faktisk virkeliggøres. Hermed føres vi ind på Neo-Keynesianismen.

21. Neo-Keynesianismen.

I de allersæneste år er der fremkommet en helt ny retning indenfor makroteorien, som vist er original nok til at kaldes »Neo-Keynesianismen«. Meget kort udtrykt går de nye ideer ud på følgende.¹⁵⁾ Keynes-modellen drejede sig om det korte løb, hvilket man kan se deraf, at kapitaludrustningen var en konstant. Keynes fandt kun een virkning af investeringen værd at undersøge: Den indkomstskabende virkning. Undersøgelsesinstrumentet var multiplikatoren, der atter er afledet af den marginale forbrugstilbøjelighed, og om disse to ting har neo-Keynesianismen kun godt at sige. På længere sigt kommer man imidlertid ikke uden om at inddrage en anden lige så vigtig virkning af investeringen: Den kapacitetsskabende virkning. Neo-Keynesianismens indsats består i at sætte disse to virkninger i forbindelse med hinanden og opstille en ligevægtsbetingelse for dem. Ræsonnementet er, at i det lange løb vil investeringen ikke kunne være hverken større eller mindre, end at den indkomstskabende og den kapacitetsskabende virkning afbalancerer hinanden. Hermed menes mere præcist, at den nyskabte indkomst vil efterspørge konsumgoder i et sådant omfang, at den nyskabte kapacitet netop kan udnyttes.

Det vil ses, at hvad man i virkeligheden bestemmer i denne tankegang, er investeringens størrelse i det lange løb. Men investeringen udgør kapitaludrustningens tilvækst, så man kan også sige, at neo-Keynesianerne bestemmer det kapitalistiske samfunds vækstprocent i det lange løb. Som Keynes opererede med en underbeskæftigelsesligevægt, opererer neo-Keynesianerne med

¹⁵⁾ De mest læseværdige af neo-keynesianismens fremstillinger er måske: Evsey Domar, »Expansion and Employment«, *The American Economic Review* Vol. XXXVII, No. 1 (March, 1947), pp. 34—55. T. C. Schelling, »Capital Growth and Equilibrium«, *The American Economic Review* Vol. XXXVII, No. 5 (December, 1947), pp. 864—876. R. F. Harrod, *Towards A Dynamic Economics* (London: Macmillan & Co., 1948), Lecture Three, »Fundamental Dynamic Theorems«, pp. 63—100. William Fellner, »The Capital-Output Ratio in Dynamic Economics«, *Money, Trade, and Economic Growth in Honor of John Henry Williams* (Macmillan, 1951), pp. 105—134. William J. Baumol, *Economic Dynamics* (New York: The Macmillan Co., 1951), Chapter Four, »Mr. Harrod's Model«, pp. 36—54.

en underbeskæftigelsesvækstprocent. Bortset fra muligheden for underbeskæftigelse er der meget gammelkendt i den nye model. Her har vi jo lyslevende Cassels »likformigt framåtskridende samhälle«. Og som vi om et øjeblik skal se, får også opsparingen en langt mere respektabel plads i det nye system, end den havde i det keynes'ske.

22. Ligeveægts-vækstprocenten.

Med et par mindre forandringer kan vor model nu anvendes på neo-Keynesianernes problem. Lad os bibeholde korttidsligeveægtsbetingelserne (42) til (48), at forventningerne går i opfyldelse. Men vi implicerer på ingen måde at forventet salg for periode t er lig med faktisk realiseret salg i periode $t-1$. Derimod vil det måske være tilladeligt i en langtidsmodel at ignorere overkapacitet. For kapitalkoefficienten og for konsumgodeindustriens lagerkoefficient skal vi derfor forudsætte, at

$$(15a) \quad \omega_{pc} = 1$$

$$(16c) \quad \varepsilon_{ce} = 0$$

For produktionsmiddelindustriens lagerkoefficient vil fravær af overkapacitet sige følgende. Vi har sagt, at produktionsmidler omsættes ved periodens begyndelse. Ved begyndelsen af periode t må produktionsmiddelindustrien derfor have på lager netop den mængde produktionsmidler, som konsumgodeindustrien agter at købe. Denne beholdning må føres ud af periode $t-1$ og ind i periode t , for der er ikke tid til at producere den mellem perioderne.

Altså:

$$(17c) \quad S_{pp}(t-1) = {}^*x_{pc}(t)$$

På denne måde har vi nu elimineret alle spekulative beholdninger, d.v.s. beholdninger, der overstiger det jævnt voksende samfunds løbende behov. Dette simplificerer modellen meget stærkt. Fremdeles kunne vi forbedre modellens realisme ved at antage, at konsumtionsfunktionerne i det lange løb er homogene. For det lange løbs vedkommende har Kuznets fundet, at dette holder stik. Altså:

$$(24a) \quad H_{ce} = 0$$

$$(25a) \quad H_{cl} = 0$$

Endelig vil vi indføre en lidt simplere symbolik ved at slå de to industrielle sektorerers beholdninger sammen således:

$$(56) \quad \dot{*S}_p(t) = \dot{*S}_{pc}(t) + \dot{*S}_{pp}(t)$$

$$(57) \quad *S_p(t) = *S_{pc}(t) + *S_{pp}(t)$$

Idet vi nu antager, at både nationalprodukt og beholdninger vokser med $g\%$ p. a., kan vi finde en særdeles simpel sammenhæng mellem bruttoinvestering, $X_p(t)$, realkapital $S_p(t)$, vækstprocent g og produktionsmidlernes levetid L . Denne sammenhæng er udtrykt i ligning (59), hvis udledning vil findes i det matematiske appendiks.

$$(59) \quad *X_p(t) = \frac{gS_p(t-1)}{1 - (1+g)^{-(1+L)}}$$

24. Løsning.

Idet vi bruger alle vore nye ligninger (15a), (16c), (17c), (24a), (25a), (56), (57), (58) og (59) kan vi løse systemet m.h.t. vækstprocenten g . Resultatet viser sig at være:

$$(60) \quad \frac{g}{1 - (1+g)^{-L}} = \frac{1 - \frac{\pi_l}{\pi_c} a_{lc} \alpha_{cl} - \frac{\pi_p}{\pi_c} \alpha_{ce} i \beta b_{pc}}{\frac{\pi_l}{\pi_c} a_{lp} \alpha_{cl} b_{pc}}$$

Her er, hvad Harrod har kaldt »the warranted rate of growth«, d.v.s. den vækstprocent, som netop vil tillade alle forventninger at gå i opfyldelse og altså vil tillade fuld kapacitetsudnyttelse af faste anlæg (men ikke nødvendigvis vil give fuld beskæftigelse!) Ligevægts-vækstprocenten er her bestemt af samtlige vore parametre, men da udtrykket på venstre side af (60) er lidet overskueligt, har vi i figur 3 optegnet sammenhængen mellem venstre side af (60) på den ene side og g på den anden side for alternative værdier af levetiden L .

Ligning (60) indeholder foruden den Harrod'ske parameter, forbrugstilbøjeligheden, sådanne parametre som de tekniske koefficienter og priserne på konsumgoder og på arbejdskraft. Foruden den Harrod'ske konklusion, at forøget forbrugstilbøjelighed nedsætter ligevægts-vækstprocenten, kan vi derfor drage sådanne konklusioner som, at teknisk fremskridt, der reducerer de tekniske koefficienter a_{lc} , a_{lp} og b_{pc} , vil forhøje ligevægts-vækstprocenten. Eller at hvis prisen på konsumgoder forhøjes alt andet lige, vil ligevægts-vækstprocenten også vokse. Men hvis pengelønnen forhøjes, vil ligevægts-vækstprocenten nedsættes.

Men det må erindres, at langtidsligevægten (60) ikke er mere stabil end korttidsligevægten (51). Med de i denne forbindelse relativt ubetydelige modifikationer, der udtrykkes i ligningerne (15a), (16c) og (17c), kan stabilitetsdiskussionen gennemføres på samme måde som sket i afsnit 17 ovenfor.

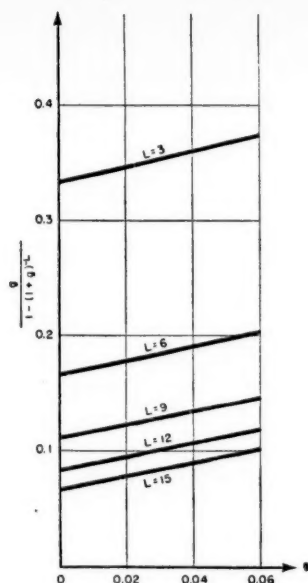

Fig. 3

I dette afsnit fandt vi, at dersom af en eller anden grund konsumgodeindustriens salgsforventninger for periode t overstiger ligevægtssalget, så vil faktisk realiseret salg i periode t overstige ligevægtssalget mere end salgsforventningerne gjorde. Nu har vi imidlertid erstattet forestillingen om et forventet stationært niveau med forestillingen om en forventet ikke-stationær tidsrække. Salgets vækst fra periode $t-1$ til periode t er jo forskellen mellem salgene i de to perioder. Derfor siger resultatet af vort afsnit 17 *også*, at hvis konsumgodeindustriens forventede vækstprocent fra periode $t-1$ til t af en eller anden grund overstiger ligevægts-vækstprocenten g , så vil faktisk realiseret vækstprocent fra periode $t-1$ til t overstige ligevægts-vækstprocenten g med mere end den forventede vækstprocent gjorde. Derfor, hvis den forventede vækstprocent er højere end ligevægts-vækstprocenten, så vil den vise sig at have været for lav! Og hvis den er lavere, vil den vise sig at have været for høj! Sådan ser det i hvert fald ud for sælgeren. Alt dette følger af, at målt på årsbasis vil parametrene have sådanne værdier, at tilfældige afvigelser fra ligevægts-vækstprocenten vil forstærke sig selv, i hvert fald for en tid.¹⁶⁾ Det ville jo også være mærkeligt, om de ikke gjorde det, hvor skulle ellers konjunkturbegævelserne være kommet fra? At udvikle de konjunkturteoretiske konsekvenser af beskæftigelsesligevægtens ustabilitet skal ikke her forsøges, det er jo allerede gjort af andre.¹⁷⁾

¹⁶⁾ Harrod, *op. cit.* pp. 85—86.

¹⁷⁾ J. R. Hicks, *A Contribution to the Theory of the Trade Cycle* (Oxford: At the Clarendon Press, 1950).

MATEMATISK APPENDIKS

I dette appendiks skal vi udlede den fundamentale sammenhæng mellem bruttoinvestering og realkapitalforråd i et jævnt voksende samfund. Af ligningerne (2), (6), (26), (35), (42) og (56) får vi:

$$*X_p(t) = *\dot{S}_p(t) + *r_{pc}(t)$$

I vort jævnt voksende samfund er der ingen beholdninger af konsumgoder tilovers ved afslutningen af perioden. Så hele bruttoinvesteringen består af en strøm af produktionsmidler. Vor ligning ovenfor siger, at denne strøm består af to parter, nemlig den part, som erstatter kasserede produktionsmidler, og den part, som forøger beholdningen af produktionsmidler. Idet g er vor vækstprocent vil sidstnævnte part kunne udtrykkes:

$$(58) \quad *\dot{S}_p(t) = gS_p(t-1)$$

Førstnævnte part kan som sædvanligt udtrykkes:

$$(18) \quad *r_{pc}(t) = x_{pc}(t-L)$$

Indsæt nu (4), (6) (26), (35), (42) og (17c) i (18), så får vi:

$$*r_{pc}(t) = *X_p(t-1-L)$$

Går vi $1 + L$ perioder tilbage, kan vi se på $*X_p(t-1-L)$ på samme måde som vi før så på $*X_p(t)$, altså:

$$*X_p(t-1-L) = *\dot{S}_p(t-1-L) + *r_{pc}(t-1-L)$$

Første led på højre side kan atter udtrykkes:

$$(58a) \quad *\dot{S}_p(t-1-L) = gS_p(t-2-L)$$

Og sidste led kan udtrykkes:

$$(18a) \quad *r_{pc}(t-1-L) = *X_p(t-2-2L)$$

Idet vi på den måde kan fortsætte $n(1 + L)$ perioder tilbage i tiden, får vi:

$$\begin{aligned} *X_p(t) = g[S_p(t-1) + S_p(t-2-L) + \dots + S_p(t-1-n(1+L))] \\ + *r_{pc}(t-n(1+L)) \end{aligned}$$

Men eftersom:

$$S_p(t-2-L) = S_p(t-1) (1+g)^{-(1+L)}$$

.
.
.
.

$$S_p(t-1-n(1+L)) = S_p(t-1) (1+g)^{-n(1+L)}$$

kan udtrykket for $*X_p(t)$ skrives

$$\begin{aligned} *X_p(t) = & gS_p(t-1) [1 + (1+g)^{-(1+L)} + \dots + (1+g)^{-n(1+L)}] \\ & + *r_{pc}(t-n(1+L)) \end{aligned}$$

Indenfor den kantede parentes har vi en kvotienttrække, hvis sum er

$$\Sigma_{n+1} = \frac{1 - [(1+g)^{-(1+L)}]^{n+1}}{1 - (1+g)^{-(1+L)}}$$

Når n går mod uendelig, går summen mod:

$$\Sigma_{n+1} \rightarrow \frac{1}{1 - (1+g)^{-(1+L)}} \quad \text{når } n \rightarrow \infty$$

Og når n går mod uendelig, kan vi også ignorere det sidste led i udtrykket for $*X_p(t)$. Derfor får vi

$$(59) \quad *X_p(t) = \frac{gS_p(t-1)}{1 - (1+g)^{-(1+L)}}$$

hvilket er den fundamentale sammenhæng mellem bruttoinvestering, real-kapitalforråd, vækstprocent og levetid for varige produktionsmidler.

Anvendte parametre

a_{lc} = antal mandtimer, der kræves pr. stk. af planlagt konsumgodeproduktion.
 a_{lp} = antal mandtimer, der kræves pr. stk. af planlagt produktionsmiddelproduktion.

a_{ce} = driftsherrehusholdningers marginale forbrugstilbøjelighed.

a_{cl} = arbejderhusholdningers marginale forbrugstilbøjelighed.

b_{pc} = kapitalkoefficienten, planlagt beholdning af produktionsmidler i konsumgodeindustrien pr. anlagt kapacitetsenhed.

β = dividendekroner uddelt pr. profitkrone.

ϵ_{ce} = konsumgodelagerkoefficient, forventet lager af konsumgoder pr. stk. af forventet salg af disse.

ϵ_{pp} = produktionsmiddellagerkoefficient, forventet lager af produktionsmidler pr. stk. af forventet salg af disse.

H_{ce} = driftsherrehusholdningers planlagte forbrug i tilfælde af, at forventet indtægt er nul.

H_{cl} = arbejderhusholdningers planlagte forbrug i tilfælde af, at forventet indtægt er nul.

i = rentefoden.

L = produktionsmidlernes gennemsnitlige levetid.

ω_{pc} = kapacitetskoefficienten, antal planlagte kapacitetsenheder i konsumgodeproduktion.

π_c = konsumgodepris.

π_l = mandtimepris (arbejdslønnen).

π_p = den subjektive kapitalværdi af et produktionsmiddel.

$S_{cc}(t-1)$ = forråd af konsumgoder, som besiddes af konsumgodeindustrien på tidspunkt $t-1$.

$S_{pc}(t-1)$ = forråd af produktionsmidler, som besiddes af konsumgodeindustrien på tidspunkt $t-1$.

$S_{pp}(t-1)$ = forråd af produktionsmidler, som besiddes af produktionsmiddelindustrien på tidspunkt $t-1$.

$x_{pc}(t-L)$ = konsumgodeindustriens faktiske indkøb af produktionsmidler i periode $t-L$.

BILATERALT MONOPOL I DEN INTERNATIONALE HANDEL

Af BJARKE FOG

I DEN internationale handels teori har det været en alment accepteret sætning, at fri og uhindret handel mellem landene gav den bedst mulige varefordeling for verden som helhed. Allerede de klassiske økonomer var imidlertid klar over, at man ikke heraf kunne slutte, at fri handel også var den bedst mulige politik for det enkelte land i enhver situation.

Begyndelsen til en teori om den rationelle internationale, økonomiske politik for et enkelt land blev gjort med Mill's udvikling af begrebet »the reciprocal demand« imellem to lande. Mill's abstraktion om, at hvert land kun producerede en enkelt vare, blev af Marshall erstattet med, at hvert lands varer kunne sammensættes til »bales of goods«. Marshalls analyse er illustreret ved fig. 1. Ad Y-aksen måles tyske varer i »bale units«,

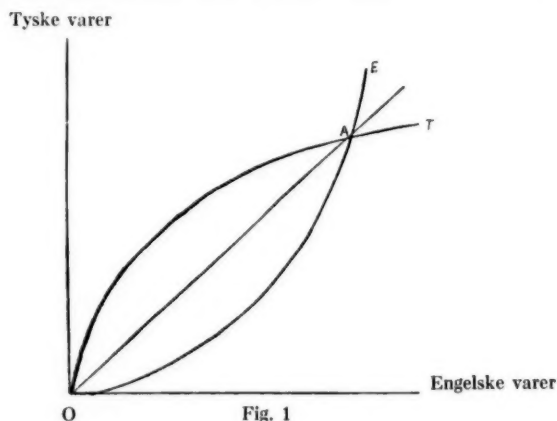
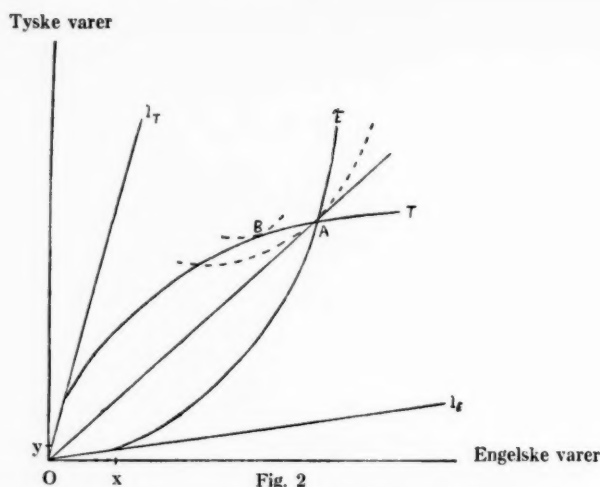

Fig. 1

engelske varer ad X-aksen. OE angiver Englands udbudskurve, der samtidig er en efterspørgselskurve, idet den angiver, hvor meget England vil opgive af sine varer for til gengæld at modtage tyske. På tilsvarende måde

er OT Tysklands udbudskurve, der samtidig angiver dette lands efterspørgsel efter engelske varer. Under forudsætning af fri handel vil udveksling af varer fortsætte indtil den situation, der er angivet ved punktet A. Hældningen af linien OA angiver bytteforholdet mellem de to landes varer.

Et betydningsfuldt supplement til Marshalls analyse blev givet af Edgeworth ved indførelsen af samfundsindifferenskurver i Marshalls diagram. Dette skete på en ret primitiv måde, idet Edgeworth åbenbart ikke arbejdede med et system af indifferenskurver, men kun med en enkelt — i hvert fald tegnede han kun een, nemlig den som er angivet ved den punkterede linie gennem A i fig. 2. Denne indifferenskurve angiver de situationer, der for England er lige så gunstige som frihandelssituationen A. Edgeworth kunne dernæst vise, at en indførelse af en engelsk told ved at formindske Englands import betød en forskydning af Englands udbudskurve OE, således at ligevægtspunktet bevægede sig til venstre for A langs OT, hvorved England kunne komme frem til en situation, der lå over den tegnede indifferenskurve (antydnet ved B). Med andre ord en passende told kunne tænkes at stille England bedre end ved fri handel. En forudsætning herfor er dog, at ligevægtspunktet ligger inden for produktionskurverne l_E og l_T , der angiver henholdsvis Englands og Tysklands omkostninger ved at producere varer, idet omkostningerne er forudsat at være proportionale med produktionens størrelse¹⁾.

Edgeworth's tanker fik ingen gunstig modtagelse. Kritikken fremhæ-

¹⁾ Forudsætningen er, at hvert af landene kan producere både E-varer og T-varer. Hældningen af kurven l_E angiver det antal T-varer, som man i England må ofre for at frembringe en enhed E-varer. Mængden OY T-varer er England villig til at importere ved et bytteforhold, der svarer til Englands produktionsomkostninger. Større mængder vil England kun importere, hvis det kan ske til et gunstigere bytteforhold.

vede, at en told nødvendigvis måtte skade nogle og gavne andre inden for samme land, og da interpersonelle nyttesammenligninger var umulige, kunne man heller ikke opstille samfundsindifferenskurver. Hans analysemetode blev derfor foreløbig opgivet, og i den følgende tid holdt man sig enten til det standpunkt, at man intet kunne sige, eller at da fri handel var det bedst mulige for verden som helhed, var det også den rationelle politik at føre for det enkelte land.

I et par årtier blev nationaløkonomien stående på dette standpunkt, men i de sidste 10 år er problemerne taget op til ny debat i forbindelse med hele den nye velfærdsteori. Edgeworth blev trukket frem igen og poleret op.

Forarbejdet blev gjort med Leontiefs artikel »The Use of Indifference Curves in the Analysis of Foreign Trade«²⁾, der dog ikke kan siges at være en videreførelse af Edgeworth's metode. Derimod bygger Kaldor direkte videre på Edgeworth i en artikel fra 1940³⁾. Den bedst gennemførte analyse af hele problemet kom med Scitovsky's artikel »A Reconsideration of the Theory of Tariffs« fra 1942⁴⁾, der danner grundlaget for hele den følgende tids diskussion. Blandt bidragene til diskussion kan fremhæves I. M. D. Little »Welfare and Tariffs«⁵⁾, G. Haberler »Some Problems in the Pure Theory of International Trade«⁶⁾, Robert W. Stevens »New Ideas in the Theory of International Trade«⁷⁾, J. de V. Graaff »On Optimum Tariff Structures«⁸⁾, Robert E. Baldwin »Equilibrium in International Trade«⁹⁾ og »The New Welfare Economics and Gains in International Trade«¹⁰⁾, Yves Maroni »Theory of Rational Economic Behavior of a Country in International Trade«¹¹⁾ samt endelig P. Samuelsons »Evaluation of Real National Income«¹²⁾; nævnes må også Samuelsons artikel fra før krigen om »Welfare Economics and International Trade«¹³⁾.

Formålet med den følgende analyse er dels med udgangspunkt i Scitovsky's fremstillingsmåde at give et ganske kort resumé af denne diskussion, dels på forskellige punkter at fremkomme med kommenterende og supplerende bemærkninger. Et specielt formål er at påpege den nære

²⁾ Quarterly Journal of Economics. 1933.

³⁾ »A Note on Tariffs and the Terms of Trade«. *Economica* 1940.

⁴⁾ Rev. of Econ. Studies. 1942. Genoptrykt i »Reading in the Theory of International Trade«.

⁵⁾ Rev. of Econ. Studies 1949—50.

⁶⁾ *Economic Journal*. 1950.

⁷⁾ *American Economic Review*. 1951.

⁸⁾ Rev. of Econ. Studies 1949—50.

⁹⁾ Quarterly Journal of Economics 1948.

¹⁰⁾ Quarterly Journal of Economics 1952.

¹¹⁾ *American Economic Review* 1952.

¹²⁾ *Oxford Economic Papers*. 1950.

¹³⁾ *American Economic Review* 1938.

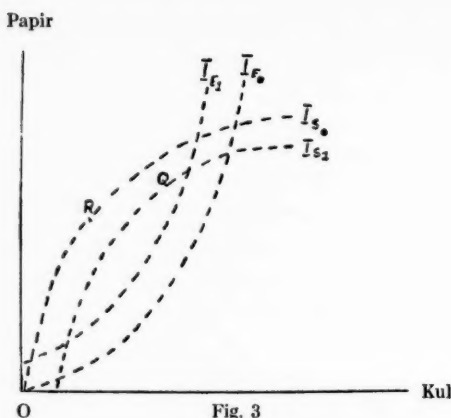

Fig. 3

analogi mellem den moderne internationale handels teori og den almindelige teori om monopolistisk konkurrence.

2. Det er traditionelt i den internationale handels teori at gennemføre analysen under yderst simplificerende forudsætninger. Dette vil også blive tilfældet her, idet vi behandler det simple tilfælde med to lande, der fremstiller hver sin vare; hvor handelsbalancen altid er i ligevægt; og hvor der er fuld beskæftigelse i begge lande. Der skal dog i et senere afsnit gøres nogle bemærkninger om, hvorledes mere komplicerede forudsætninger kan tænkes at påvirke analysen.

Som eksempel vælger vi to lande, England og Sverige, der forudsættes at producere henholdsvis kul og papir. Den følgende analyse er baseret på de to landes systemer af indifferenskurver for disse to varer. I fig. 3 er ad Y-aksen angivet den mængde papir, der købes af England — og dermed sælges af Sverige, og ad X-aksen måles den mængde kul der købes af Sverige og sælges af England. Indifferenskurven mærket I_{S_1} , der går gennem nulpunktet, angiver alle de mulige kombinationer, hvor Sverige er lige så godt stillet, som hvis der ingen samhandel fandt sted. Det vil sige, at hvis Sverige har afgivet den mængde papir der svarer til punktet R for at opnå den dertil svarende mængde kul, er landet ikke bedre stillet, end hvis det havde beholdt alt sit papir selv¹⁴). I_{S_1} er derimod et eksempel på en indifferenskurve, der angiver positioner, der er bedre end udgangsstillingen. (Sveriges indifferenskurver angiver stigende præferencer i retning nedad mod højre). På tilsvarende måde angiver I_{E_1} og I_{E_2} et par af

¹⁴) En nærmere omtale af samfundsmæssige indifferenskurver, deres konstruktion, og de problemer, de indebærer, vil ikke blive givet her; se f. eks. William J. Baumol »The Community Indifference Map: A Construction«, Review of Economic Studies, 1949—50.

Englands indifferenskurver. (Englands indifferenskurver viser stigende præferencer i retning opad mod venstre).

Om det overhovedet er forsvarligt at betjene sig af samfundsmæssige indifferenskurver, er et særdeles kontroversielt problem, som kort vil blive berørt i afsnit 6. Foreløbig vil dog helt følge Scitovskys synspunkter. Hvis vi igen betragter fig. 3, indebærer indifferenskurverne, at f. eks. punktet Q angiver en for Sverige gunstigere situation end punktet R. Hvordan kan man rent objektivt afgøre det? De to situationer angiver to forskellige kombinationer af papir og kul, hvoraf nogle formentlig vil foretrække den ene, andre den anden. Scitovsky søger at løse dette problem ved sit dobbelte bestikkelseskriterium. Lad os kalde den gruppe, der er bedre stillet i Q end i R for A, medens den gruppe, der foretrækker situation R, benævnes B. Hvis Q samfundsmæssigt set skal være gunstigere end R, må det gælde, at A ved at give et beløb til B, der stiller denne lige godt i begge situationer, dog stadig er bedre stillet i Q end i R. Og omvendt, at det ikke kan betale sig for B at bestikke A til at acceptere R frem for Q, uden at B derved taber mere, end den vinder. Begge disse kriterier er opfyldt for Q i forhold til R.

3. Når indifferenskurverne og produktionskurverne er givne, er hele systemet dermed determineret, idet disse to sæt kurver må bestemme de to landes udbuds-efterspørgselskurver i forhold til hinanden¹⁵). På fig. 4 angiver E-kurven Englands udbudskurve for kul (og dermed efterspørgsel for papir). På tilsvarende måde angiver S-kurven Sveriges udbudskurve for papir (og dermed efterspørgsel efter kul).

I tilfælde af fri handel vil situation A blive realiseret. Hældningen af den punkterede linie fra nulpunktet til A angiver bytteforholdet mellem papir og kul i frihandelssituationen. Denne linie vil være tangent til de to indifferenskurver, der går gennem punktet A. (Alle de punkterede kurver skal antyde indifferenskurvernes forløb). Fra frihandelssituationen er det kun muligt at bevæge sig, således at den ene part bliver dårligere stillet og den anden bedre. Men heri ligger netop, at det enkelte land har mulighed for at forbedre sin stilling på bekostning af den anden part. Der kan her drages en parallel til en sælger i monopolistisk position på et almindeligt nationalt marked, der ved at lægge en ekstra avance på kan presse den størst mulige fortjeneste ud af situationen. Men også det enkelte land kan principielt have mulighed for at føre en tilsvarende politik.

¹⁵) Udbudskurverne fremkommer som det geometriske sted for røringspunkterne mellem indifferenskurverne og en række linier fra nulpunktet. En nøjere beskrivelse af, hvorledes man fra et system af indifferenskurver bestemmer en efterspørgselskurve, gives f. eks. i Max Kjær Hansen: Afsætningsøkonomi I (Efterspørgselsteori ved Arne Rasmussen og Max Kjær Hansen) 2. udg. s. 41.

Så længe Sverige må regne med Englands udbudskurve (E) som givet, er den for Sverige bedst tænkelige situation den, der svarer til punktet B, hvor E-kurven tangerer den højst beliggende af Sveriges indifferenskurver. Denne situation kan Sverige søge at opnå på flere forskellige måder. Det kan for det første ske ved hjælp af direkte import- eller eksportrestriktioner, nemlig ved enten at begrænse importmængden til OB_1 eller eksportmængden til OB_2 . For det andet kan det være muligt ved pålæg af told eller evt. eksportafgifter eller -subsidier. F. eks. kan der pålægges en afgift¹⁶⁾ (betalt i papir) indrettet således, at den ved en import på OB_1 enheder kul kommer til at svare til BB_3 ; eller der kan pålægges en afgift¹⁶⁾ (betalt i kul) svarende til BB_4 . Endelig kan Sverige ved handelsforhandlingerne med England søge at fremtvinge det bytteforhold, der svarer til hældningen af en linie fra nulpunktet til B.

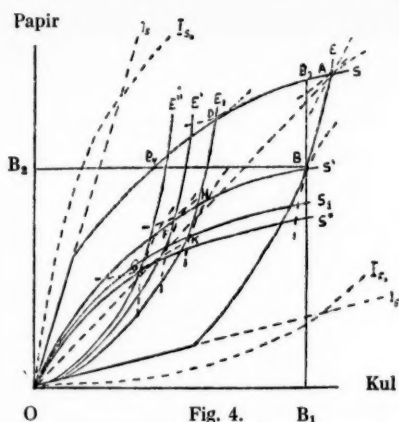
Sveriges udbudskurve er nu ikke længere S-kurven, men en kurve der går gennem B; på fig. 4 angivet som S'. Denne kurve angiver Sveriges udbudskurve i tilfælde af, at dette land fører en konsekvent monopolpolitik, og den må gå således, at frihandels-udbudskurven er grænsekurve hertil. Det er måske lidt misvisende at kalde denne kurve for en udbudskurve, da den er af en anden art, end hvad man normalt forstår ved en udbudskurve.

De fremgangsmåder, hvorved Sverige kan søge at opnå den ønskede situation, kan inddeles i to kategorier, nemlig de hvor staten gennem told, eksportafgifter el. lign. prøver at få borgerne til at handle på en sådan måde, at det ønskede resultat fremkommer, og de hvor staten selv optræder direkte på markedet. I førstnævnte tilfælde kan man måske forsvare at tale om udbudskurver, men vanskeligt i de sidstnævnte. For at undgå misforståelser, benyttes i det følgende betegnelsen byttekurver i stedet for udbudskurver.

Spørgsmålet om, hvilken forskel det gør, om det er statsmagten eller borgerne, der reagerer, tages op til behandling i afsnit 8.

Hvis det i stedet for Sverige var England, der gav sig til at føre monopolpolitik, ville dennes byttekurve (udbudskurve) flyttes til E_1 , idet England ville søge at realisere situation D, hvor S-kurven tangerer den højst beliggende af Englands indifferenskurver. En forudsætning for, at England kan komme frem til situation D, er imidlertid, at Sverige fører frihandelspolitik. Hvis Sverige allerede er begyndt at føre monopolpolitik og har realiseret situation B, har England forskertset muligheden for at nå frem til D, og det kan endog være umuligt for England at bringe sig selv i en situation, der er lige så gunstig som udgangsstillingen A. Situation B er særdeles ugunstig for England, men det kan dog genvinde noget af det tabte ved at svare

¹⁶⁾ I den følgende analyse er der helt set bort fra det spørgsmål, hvorledes statsmagten vil anvende de indkrævede afgifter, selv om dette på forskellig vis kan tænkes at påvirke analysen.

Sverige med også at føre monopolpolitik, f. eks. pålægge en told. Hvis England går ud fra, at Sverige vil reagere ad S'-kurven, er F den gunstigste situation, England under disse forhold kan bringe sig selv i, og England må da pålægge en sådan told, at dens byttekurve flyttes til E'. Nu er situationen alvorligt forringet for Sverige, men dette land kan genvinde noget ved at pålægge en told, således at dets byttekurve flyttes til S". Derefter vil England pålægge en ny told, der flytter dets byttekurve til E" o. s. v. Således kan reaktionerne fortsætte frem til et ligevægtpunkt, hvor det ikke kan betale sig for nogen af parterne at pålægge yderligere told. På fig. 4 er denne ligevægtssituation, som vi kan kalde toldkonkurrenceligevægten, tænkt realiseret allerede i punkt G, hvor E" og S" er tegnet således, at de tangerer hver sin indifferenskurve. Sammenlignet med udgangsstillingen A svarer toldkonkurrenceligevægten til en almindelig indskrænkning i den internationale handel, og således at begge lande er dårligere stillet end i tilfælde af frihandel.

I det ovenstående er vi gået ud fra, at Sverige reagerer først, og at man ved successive reaktioner arbejdede sig hen mod punktet G. Det spørgsmål melder sig, om man vil ende i den samme situation, hvis det er England, der begynder at optræde monopolistisk. Man kunne f.eks. tænke sig, at slutstillingen var gunstigst for det land, der reagerer først. Så vidt jeg kan se, er dette imidlertid ikke tilfældet. Englands første monopolistiske byttekurve er E_1 . Det gunstigste Sverige kan gøre i den situation, der derved opstår, er at flytte sin byttekurve til S_1 . England vil da flytte sin byttekurve til E_2 , som ikke er vist på figuren, men som må ligge mellem E' og E'' . Punktet B er bestemmende for S' -kurven, medens S_1 må bestemmes som det punkt, hvor Sveriges højst beliggende indifferenskurve tangerer E_1 . Da E_1 er stejlere end E må heraf følge, at dette tangeringspunkt må ligge

under punktet H, nemlig ved K. På tilsvarende måde kan det vises, at E_2 må være bestemt af et punkt, der ligger til venstre for F o. s. v. Fortsætter man ræsonementerne efter denne linie, kan man hele tiden vise, at skæringspunkterne må ligge nærmere og nærmere ved G.

4. En forudsætning for, at processen først vil ende i toldkonkurrence-ligevægten (punkt G), er, at begge lande hele tiden handler autonomt. Den mulighed er imidlertid til stede, at landene på et tidligere stadium bliver klar over, at yderligere toldforhøjelser (eller andre restriktioner) blot udløser gengældelsestold og dermed en yderligere forværring. I et tilfælde som det ovenfor skitserede, der bygger på forudsætningen om to lande, er sandsynligheden for, at begge parter efterhånden gør sig klart, at ingen af dem vil vinde ved en fortsat toldkonkurrence, ret stor, og man kan derfor tænke sig, at processen standser på et eller andet forholdsvis tilfældigt tidspunkt.

Er der derimod tale om samhandel mellem mange lande, vil det enkelte land kunne opfatte sin indflydelse på verdenshandelen som værende så ringe, at det vil være tilbøjeligt til at optræde autonomt. (Jvfr. her analogien til den alm. teori for monopolistisk konkurrence). Scitovsky har antydnet en teori for den internationale handels langtidssudvikling¹⁷⁾, hvis ide skal skitseres her. Udgangspunktet tages i en situation, hvor hvert land handler med flertallet af de øvrige lande, hvor handelen er fri, eller i det mindste hvor toldsatserne er lave, og hvor mestbegunstigelsesklausulen er almindeligt gældende. Når nu et lille land opdager, at det er i stand til at forbedre sin stilling gennem en toldforhøjelse, vil fristelsen til at gennemføre en sådan være stor, navnlig hvis man på den måde kan bringe et truende underskud på betalingsbalancens løbende poster ud af verden, fordi dette land vil regne med, at dets rolle i verdenshandelen er så lille, at det kan gøre det uden risiko. Når blot et par lande er begyndt, vil de andre lande være bragt i en dårligere situation og vil, for så vidt med fuld ret, kunne sige, at de er tvunget til at gennemføre en defensiv told. For hvert enkelt land vil det stadig ud fra en autonom tankegang være rationelt at forhøje toldsatserne. At kalde toldforhøjelser for irrationelt, siger Scitovsky, vil svare til at kalde enhver form for konkurrencemæssig optræden for irrationel.

Når alle eller de fleste lande efterhånden har gennemført en omgang toldforhøjelser, vil de lande, der startede processen, finde, at deres oprindelige fordel er forsvundet, men at de er i stand til at forbedre deres situation noget ved at lægge yderligere told på. Processen kan således tænkes at gå

¹⁷⁾ »A Reconsideration of the Theory of Tariffs« i »Readings in the Theory of International Trade« s. 376 ff.

videre mod en slags toldkonkurrenceløse vægt. Inden man når så langt ned, vil der dog sandsynligvis ske det, at der indkaldes til en international konference, hvor alle parter vedtager en højtidelig erklæring, hvori de i princippet går ind for frihandel.

Igen kan analogien drages til den monopolistiske konkurrences teori. Når producenterne i en branche handler autonomt, vil det for hver enkelt, f. eks. i en tilstand med svigtende afsætningsmuligheder, kunne betale sig at gå ned i pris for at tage kunder fra de andre, men når disse svarer igen, ender det i en for alle ruinerende konkurrence, der derefter giver anledning til, at producenterne mødes og finder ud af, at man blot er ved at ødelægge hinanden, hvorved jordbunden er skabt for indgåelse af et priskartel.

Foruden ved gennem direkte aftaler og forhandlinger at søge at nå frem til en for alle parter gunstigere situation, må nævnes den teoretiske mulighed, at et land kan tvinge et andet til frihandel. Lad os f. eks. tænke os, at Sverige har taget monopolpriser på papir og opnået tilstand B, og at England søger at tvinge Sverige tilbage i retning mod A. Hvis England står i en tilstrækkelig stærk position til at kunne gennemtvinge et bytteforhold svarende til OA, vil det ikke længere kunne betale sig for Sverige at optræde monopolistisk og f. eks. realisere den situation, hvor OA skærer S' (nær H), for tilstand A er bedre og er i det hele taget den gunstigste situation Sverige kan opnå under det nævnte bytteforhold. Hvis et land kan tvinge et andet land til frihandelsbytteforholdet, kan det også derved tvinge det til frihandel.

5. Lad os derefter nøjere studere den mulighed, at man gennem direkte forhandlinger søger at arbejde sig bort fra den for alle ødelæggende toldkonkurrence. Vi vender igen tilbage til det teoretiske tilfælde med to lande, hvor direkte forhandling da vil sige indgåelsen af en bilateral handelsaftale de to lande imellem. Lad os til forandring kalde de to lande for Tyskland og Jugoslavien, og de varer de udbyder henholdsvis aspirin og korn. I fig. 5 er T og J de to landes byttekurver (udbuds (-efterspørgsels) kurver) under fri handel, T₁ og J' deres byttekurver, når de begynder at optræde monopolistisk, og T'' og J., angiver deres byttekurver, når toldkonkurrenceløse vægt er nået ved G. Som sædvanligt angiver OA frihandelsbytteforholdet, og alle de øvrige punkterede kurver antyder indifferenskurvernes forløb.

Vi begynder med at tænke os, at en skarp konkurrence på told og direkte importrestriktioner har ført samhandelen helt ned til punktet G. Ved en direkte forhandling mellem de to lande skulle der være gode muligheder at komme bort fra denne tilstand. Et forslag, der går ud på at føre handelen frem til H, vil kunne få tilslutning fra begge parter, fordi begge parter derved vil blive bedre stillet end i G. Har man så realiseret H, vil det stadig kunne betale sig for begge parter at acceptere en situation, der

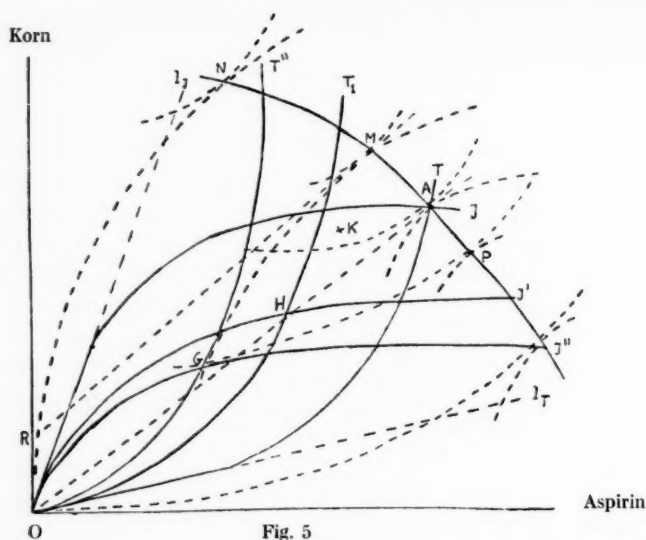

Fig. 5

ligger mellem de to indifferenskurver, der går gennem det pågældende punkt, in casu H. Tages udgangspunktet i G, må det principielt være muligt gennem direkte handelsaftaler at finde helt frem til A. Scitovskys behandling af det tilsvarende problem er, så vidt jeg kan se, lidet sandsynlig, og dersom udgangspunktet tages i toldkonkurrenceløstevægtspunktet G ikke logisk.¹⁸⁾ I hans tilfælde ligger A til højre for den tyske indifferenskurve, der går gennem udgangspunktet, i vort tilfælde G. Dette kan ikke være rigtigt, undtagen i det tilfælde at Jugoslavien helt accepterer Tysklands monopolistiske politik og selv undlader at optræde monopolistisk, og er dette tilfældet, vil Tyskland næppe være særlig interesseret i at fravige denne situation gennem en handelsaftale. Tages udgangspunktet i toldkonkurrenceløstevægten, må A nødvendigvis ligge inden for det rum, der dannes af indifferenskurverne gennem G. Hvis A skulle ligge til højre for dette område, ville det forudsætte, at mindst en af Jugoslaviens monopolistiske hyttekurver skulle skære den tyske indifferenskurve, der går gennem A, hvilket ville indebære, at Tyskland ved en monopolistisk optræden fra Jugoslaviens side kunne blive bedre stillet end ved frihandel, hvilket ikke er tænkeligt. Hvis man først er nået ned til G, må det derfor principielt være muligt gennem direkte aftaler at finde tilbage til A. En anden sag er, at dette blot er een mulighed, og at det kun vil være et tilfælde, at man rammer lige denne situation. Fra G kan man således

¹⁸⁾ Se Scitovsky a. a. s. 378—381.

tænke sig, at parterne forhandler sig frem til den for begge parter gunstigere situation K. Men derfra er det ikke muligt gennem frivillige aftaler at komme frem til A. Alle de mulige situationer, man kan nå frem til fra G, angives af arealet GMP. Det vil ikke være muligt at komme videre end kurven MP, der går gennem indifferenskurvernes indbyrdes tangeringspunkter, fordi en fortsættelse ud over MP må betyde, at mindst en af parterne bliver dårligere stillet. Men principielt er det altså muligt gennem direkte aftale at nå frem til et punkt på kurven MP. For intet af disse punkter kan man sige, at den samlede handel er mindre end under fri handel. Lad os tænke os, at det lykkes at presse handelen helt frem til linien MP. Hvilket punkt på denne linie, man vil realisere, kommer an på parternes styrkeforhold og udnyttelse af en gunstig forhandlingsposition, evne til at bluffe, og måske også et ikke-økonomisk tryk af en eller anden art. Den for Tyskland gunstigste mulighed er at komme helt frem til M, hvor dette land er langt bedre stillet end under toldkonkurrence, hvorimod Jugoslavien ikke har fået forbedret sin position. Man kan ikke sige, at den samlede »velfærd« er bedre i A end i M, men fordelingen er en anden. Situationen M er ækvivalent med frihandilstilstanden plus en tribut fra Jugoslavien til Tyskland. Denne tributs størrelse kan angives ved at trække linien MR som tangent til indifferenskurverne gennem M. Det stykke, denne linie afskærer på Y-aksen, OR, angiver tributtens størrelse, målt i korn.¹⁹⁾

Selv om en direkte handelsaftale normalt vil betyde en forbedring for begge parter i forhold til udgangsstillingen, kan den samtidig indebære en vis udnyttelse af det ene land. En situation lidt nedad til højre for M vil betyde en fordel for Jugoslavien i forhold til G, men kan alligevel siges at være en udnyttelse af dette land fra Tysklands side. Den forholdsvis gunstige stilling for Tysklands vedkommende kan f. eks. delvis opnås ved, at der aftales en højere valutakurs på tyske mark, hvilket indebærer et fordelagtigere bytteforhold for dette land, men vil normalt ligge i en direkte aftale om de mængder, der skal udbyttes med hinanden.

En udnyttelse af det andet land gennem en bilateral aftale kan være langt mere effektiv end den udnyttelse, der kan opnås ved told og lignende midler. I forhold til erstatningsbetalinger fra et land til et andet, har en sådan form for udnyttelse den fordel, at det ikke indebærer noget transfereringsproblem.

Sædvanligvis vil det være det store land, in casu Tyskland, der har mulighed for at presse det lille land frem mod punktet M. Men som allerede nævnt kan man udmærket tænke sig, at den samlede handel kan antage et lige så stort omfang under en gennemført monopolpolitik som under frihandel.

¹⁹⁾ Scitovsky a. a. s. 380.

Den foregående analyse har været baseret på, at det ene land ikke kan presse det andet ud over dettes egen udbuds-efterspørgselskurve. Som almindeligt vist i den generelle teori for bilateralt monopol kan dette imidlertid være muligt, hvis det ene land kan øve tilstrækkeligt stærkt pres mod det andet. Dette pres kan naturligvis være af politisk art, men det, der har interesse i denne forbindelse, er et rent økonomisk tryk, som må antage form af alt-eller-intet tilbud, f.eks. fra Tyskland til Jugoslavien. Dette vil sige, at Tyskland ensidigt dikterer handelsbetingelserne, hvorefter Jugoslavien kun har valget mellem at acceptere eller afslå, men ikke har nogen mulighed for at øve indflydelse på betingelserne. Det teoretiske ydertilfælde er N, der ligger på Jugoslaviens indifferenskurve gennem nulpunktet.²⁰⁾ I denne situation er Jugoslavien ikke bedre stillet, end hvis der overhovedet ingen samhandel fandt sted, d. v. s. Tyskland har »røvet« hele Jugoslaviens fordel ved international handel. En yderligere udnyttelse ud over punktet N kan kun ske i form af direkte plyndring. Men igen må det gælde, at hvis situation N realiseres, kan man ikke sige, at samhandelen har et mindre omfang end under fri handel.

6. Den foregående analyse har betydet en meget stærk forenkling af problemerne, opbygget som den har været på de simplest mulige forudsætninger. I det følgende skal det antydes, hvilke ændringer en udvidelse af forudsætningerne vil medføre. Men forinden er det nødvendigt ganske kort at berøre den kritik, der har været fremført mod brugen af samfundsmæssige indifferenskurver.

Hvis man må forkaste brugen af samfundsmæssige indifferenskurver, kan man ikke sammenligne den gevinst, der opnås ved en forbedring i bytteforholdet, med det tab, der består, i at samhandelens omfang reduceres.

Medens opstillingen af et system af indifferenskurver for et enkelt individ begrebsmæssigt er ret klar, er indifferenskurver gældende for et helt land et mere tvivlsomt begreb. En ændring i forsyningssituationen, der betyder mere af en vare og mindre af en anden, vil som regel blive opfattet som en forbedring af nogle, som en forværring af andre. Er det da muligt at forestille sig en indifferenskurve uden at foretage interpersonelle nyttesammenligninger? Hver enkelt indifferenskurve angiver principielt forskellige kombinationer, der alle giver samme realindkomst. Men indifferenskurverne må tillige bero på indkomstfordelingen, thi for hvert enkelt menneske må den mængde af den ene vare, han kræver som kompensation for at opgive noget af den anden, bero på de mængder, han allerede har. Medens det for individuelle indifferenskurver gælder, at der

²⁰⁾ Hvis punktet N lå til venstre for kurven I_1 kunne Tyskland ikke presse Jugoslavien ud til N, da dette land i så fald ville stå sig bedre ved at producere begge varer selv. Teoretisk set er der intet i vejen for, at N som i fig. 5 ligger til højre for I_1 .

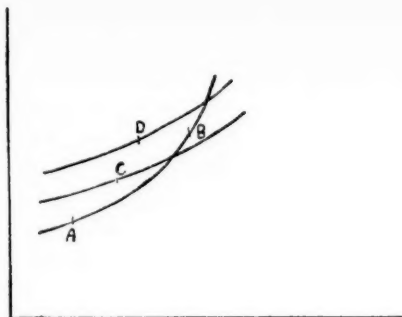

Fig. 6

gennem hvert punkt kun går en kurve, må det for samfundsmæssige indifferenskurver gælde, at der gennem hvert punkt går uendelig mange indifferenskurver, hver svarende til sin indkomstfordeling. En yderligere komplikation består deri, at det ikke blot kan spille en rolle, hvor store mængder man selv har, men også hvor meget de andre individer i samfundet har, på grund af misundelse og lignende.

Vanskeligheden ved at foretage interpersonelle sammenligninger søger Scitovsky som nævnt at komme uden om ved sit dobbelte bestikkelses-kriterium. Ifølge dette skulle situation D i fig. 6 være bedre end situation C, fordi de, der er bedst stillet i D end i C, stadig vil foretrække D fremfor C, selv om de skal give de andre så meget kompensation, at disse er lige så godt stillet som i C. Situation D angiver derfor ikke en tilstand, hvor alle er bedre stillet end i C, men en tilstand, hvor alle — ved en passende omfordeling — kunne stilles mindst lige så godt som C, og mindst en være bedre stillet. Derimod kan man ikke efter Scitovsky's kriterium sige om C eller B er bedst. De to situationer svarer til hver sin indkomstfordeling, og hver kan være at foretrække ud fra sin indkomstfordeling; man kan derfor ikke afgøre, hvilken der er bedst.

Scitovskys måde at sammenligne to situationer på er blevet kritiseret af andre velfærdsteoretikere, navnlig I. M. D. Little²¹⁾ og Samuelson²²⁾. Scitovskys kriterium vil nemlig ikke altid være tilstrækkeligt. Scitovsky's metode går ud på at sammenligne de to realiserede situationer før og efter en forandring, svarende til de faktisk realiserede indkomstfordelinger. Men, siger Samuelson, dette er ikke tilstrækkeligt; man må sammenligne de to situationer for enhver mulig indkomstfordeling. Scitovsky's kriterium kan

²¹⁾ I. M. D. Little: »A Critique of Welfare Economics« 1950.

²²⁾ Paul A. Samuelson: »Evaluation of Real National Income«. Oxford Economic Papers. 1950.

tænkes at være opfyldt for en vis toldsituation i forhold til frihandel, til trods for at der kunne tænkes en indkomstfordeling i frihandelssituationen, som kunne gøre denne ækvivalent med toldtilfældet. Samuelson foreslår i stedet det kriterium, at en situation kun kan siges at være bedre end en anden, hvis enhvers stilling i den første situation ved en passende fordeling af samfundsindtægten kan gøres bedre end ved enhver mulig indkomstfordeling i det andet tilfælde. Dette indebærer, at der i situation 1 skal være mindst lige så meget af enhver vare som i situation 2, samt mere af mindst en vare. I fig. 6 er D ifølge Scitovsky's kriterium bedre end A, mens denne konklusion ikke holder i henhold til Samuelsons. Geometrisk kan forskellen mellem de to løsninger udtrykkes således: Scitovsky's kriterium betyder, at de to indifferenskurver, svarende til de faktiske indkomstfordelinger, ikke skærer hinanden mellem de to relevante punkter. Samuelsons kriterium indebærer, at der kan findes en indifferenskurve gennem D, der i hele sit forløb ligger over samtlige tænkelige indifferenskurver gennem A.

Det vil ses, at dette sidste kriterium er langt strengere end det første. Hvis mængden af varer er givet, er dette krav kun opfyldt, når efterspørgselen efter det pågældende lands varer er helt uelastisk. I andre tilfælde har man ingen absolut garanti for, at alle betingelser er opfyldt. Men selv om vi således må finde os i, at der sættes spørgsmålstejn ved den hidtidige analyse, betyder dette ikke, at denne er værdiløs. Den er blot ikke ubetinget holdbar. Anvendelsen af de stærkere kriterier kan nemlig ikke vende de opstillede sætninger om. Finder man efter Scitovsky's metode, at A er bedre end B, kan det tænkes, at de strengere kriterier ikke er opfyldt, men heraf kan man ikke drage den konklusion, at B er bedre end A, men blot, at det ikke med sikkerhed kan afgøres, hvilken af de to muligheder der er bedst.

Der må derfor herske tvivl om, hvorvidt de konklusioner, der blev draget i de foregående afsnit, virkelig holder. Dette gælder så meget des mere, som man må regne med, at indkomstfordelingen faktisk er forskellig i situationer, der sammenlignes. En told-, restriktions- eller afgiftspolitik kan vanskeligt undgå at påvirke indkomstfordelingen.

Hvis man derfor ønsker at fortsætte analysen efter Scitovsky's metode, må man derfor hver gang indsætte ordene muligvis eller sandsynligvis. Og graden af sandsynlighed for, at de fundne konklusioner er rigtige, vil først og fremmest afhænge af elasticiteten i efterspørgselen efter det pågældende lands eksportvarer. Jo mere uelastisk denne er, des større er chancen for, at de anførte betragtninger er holdbare.

7. Det skal nu ganske kort antydes, hvilke konsekvenser en ophævelse af visse af de gjorte forudsætninger vil have.

a. Udvidelse af analysen til flere lande. Dette tilfælde er bl. a. behand-

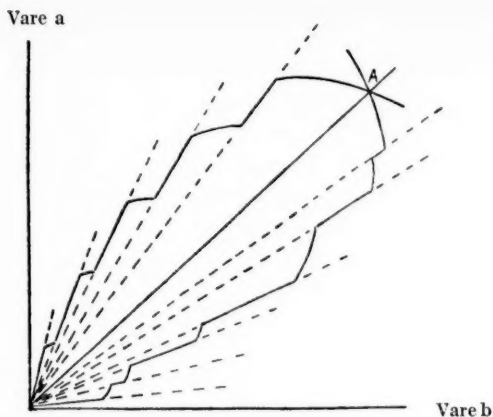

Fig. 7.

let af Gary S. Becker²³), og ifølge dennes analyse vil inddragningen af flere lande ikke medføre større principielle ændringer i den ovenfor anvendte metode. I stedet for at arbejde med hvert lands efterspørgsels-udbudskurver, må man nu først danne samlede efterspørgsels- og udbudskurver efter de to varer på grundlag af hvert enkelt lands efterspørgsels-udbudskurver. Man får derved et billede som antydnet ved fig. 7, hvor de rette liner angiver hvert lands produktionsomkostninger (stadig forudsat proportionale). Selv om den praktiske fremgangsmåde er mere indviklet, er princippet for kurvernes konstruktion nøjagtig det samme som ved dannelsen af en almindelig markedsudbudskurve.

Den afgørende forskel mellem tilfældet med flere lande og det tidligere behandlede bliver, at for det enkelte land betyder eksistensen af andre lande, der er i stand til at udbyde den samme vare, at efterspørgselsens elasticitet bliver større. Heraf følger, at sandsynligheden for, at de tidligere gennemførte ræsonnementer kan overføres til tilfælde med samhandel mellem flere lande, bliver temmelig ringe.

b. Flere varer. Indarbejdelsen af mere end to varer i systemet kan behandles på tilsvarende måde. Den væsentlige betydning af den nye forudsætning bliver igen en større elasticitet i efterspørgselen efter den enkelte vare, fordi det almindeligste er, at der vil være visse substitutionsmuligheder mellem de forskellige varer. (At eksistensen af flere varer også kan tænkes at medføre mere monopolagtig politik for en bestemt vare, vil der blive givet eksempler på nedenfor).

Igen vil vi være tilbøjelige til at drage den slutning, at der er en rimelig chance for, at vor analyse holder i tilfælde, hvor det drejer sig om

²³) »A Note on Multi-Country Trade«. American Economic Review 1952.

ganske få og betydelige eksportvarer, medens en stærkt varieret udenrigshandel gør argumenterne lidet sandsynlige.

c. Endelig skal opgives forudsætningen om proportionale omkostninger, idet det i stedet antages at omkostningerne er progressive. Dette tilfælde er behandlet af Robert E. Baldwin²⁴), der påviser, at muligheden for, at en passende toldpolitik evt. kombineret med subsidier eller afgifter kan stille et land bedre end ved frihandel, stadig er tilstede. Ja, så længe efterspørgselen ikke er fuldkommen elastisk, kan det endog tænkes, at en sådan politik kan føre til en forøget mængde af både eksport- og importvarer, hvorved Samuelsons strengere kriterier er opfyldt.

8. Det er hidtil ikke blevet præciseret, hvem det er i de forskellige lande, der skal gennemføre den politik, der ovenfor er beskrevet. Der er principielt tre muligheder: det kan være private virksomheder, private organisationer (med mere eller mindre statslig velsignelse) eller det kan være rent statslige organer.

Hvis det er helt private virksomheder, der skal føre politikken, kan det kun ske gennem deres prispolitik og øvrige afsætningspolitik. I så fald siger analysen intet andet end, at monopolvarer indgår i den internationale handel. Men selv om det er rent private virksomheder, der optræder på markedet, vil staten dog ofte kunne stå bag disse og understøtte eller gennemtvinge den prispolitik, som staten finder stemmende med sine formål. Typisk sker dette ved, at staten fastsætter mindstepriser for eksportvarer eller maksimalpriser for importvarer.

Væsentligt mere interessant er det dog, hvis det er private organisationer af eksportører eller importører, der handler. (Private organisationer af endelige forbrugere er vel næppe tænkelige?). Som eksempel er det naturligt at nævne de danske eksportorganisationer for landbrugsvarer. (Og tilsvarende organisationer i andre lande, f. eks. New Zealand og Australien). Som for private virksomheder gælder det, at en sådan organisation kun kan føre sin politik via priser og øvrige salgsbetingelser, men at staten kan understøtte organisationen gennem sin told-, afgifts- og restriktionspolitik. (Jvfr. f. eks., at den engelske stat i 20'erne gennemførte toldforhøjelser for stål med det direkte formål at understøtte den britiske stålindustri forhandlingspositioner ved forhandlinger med det internationale stålkartel).

Den tredje og afgørende mulighed er, at staten direkte optræder på markedet. Dette kan enten ske ved, at offentlige eller halvoffentlige virksomheder importerer eller eksporterer, eller ved oprettelsen af statslige organisationer med direkte sigte på at øve indflydelse på eksport- og

²⁴) »The New Welfare Economics and Gains in International Trade«. Quarterly Journal of Economics. 1952.

importbetingelser. (Der er naturligvis en jævn overgang mellem disse to grupper).

I visse situationer må det antages at spille en rolle, at det er offentlige eller offentligt kontrollerede virksomheder, der optræder som importører eller eksportører. Eksempelvis kan nævnes røret omkring aluminiumshandlen mellem Norge og Danmark i 1952, hvor det statsejede norske aluminiumsværk umiddelbart efter afslutningen af den dansk-norske handelsaftale i foråret 1952, hvor der blev aftalt et dansk importkontingent på 1300 t aluminium, forhøjede priserne med 40 pct., hvorved priserne kom op på et niveau, der efter sagkyndiges udsagn menes at svare nogenlunde til monopolprisen. Og som eksempel på, at der reageres, kan anføres, at da Danmark pressede prisen på sukker over for Norge, svarede dette land øjeblikkelig med en forhøjelse af salpeterpriserne. Havde det været rent private virksomheder, var disse reaktioner næppe indtrådt. Det var klart en prispolitik mellem lande, og ikke mellem virksomheder.

Det er dog navnlig specielt oprettede statslige eksport- eller importorganer, der har spillet en rolle, ikke mindst i den første efterkrigstid. Principielt må det antages, at der vil være en forskel på den politik, en privat og en offentlig organisation vil følge.

a. De tidligere gennemførte betragtninger må tage sigte på, at det er et offentligt organ, der handler, idet man ikke kan vente, at en privat organisation vil anlægge de til indifferenskurverne svarende samfundsmæssige synspunkter. Det offentlige organ skulle altså føre en mere helhedsbetonet politik, og f. eks. tage hensyn til, hvilke virkninger m. h. t. importen, en hårdhændet eksportpolitik kan tænkes at medføre — medens en privat organisation kan se helt bort fra sådanne yderligere konsekvenser.

b. Det kan tænkes, at det offentlige organ i højere grad end et tilsvarende privat vil anlægge langtidsbetonede synspunkter og lægge større vægt på at opnå stabilitet end en korttids gevinstmaksimering, f. eks. ved indgåelsen af langtidskontrakter. At sådanne synspunkter også kan anlægges af private erhvervsorganisationer viser indgåelsen af de seneste dansk-engelske langtidsaftaler.

c. Monopolpolitikken kan være mere effektiv, når staten står som organisator, fordi kontrollen normalt vil kunne gøres mere effektiv.

Trods alt skal man dog være varsom med at trække en skarp grænse mellem statslig og privat monopoliseringspolitik, fordi den private organisering ofte vil ske under forståelse eller ligefrem medvirken fra det offentlige. (Jvfr. f. eks. tyske eksportorganisationer i 30'erne).

9. De væsentlige fremskridt med hensyn til liberalisering af den internationale handel, som har fundet sted i de senere år, har i høj grad

indskrænket statens rolle som direkte optrædende på det internationale varemarked. Men under krigen og i den første del af efterkrigstiden spillede statsmagten en afgørende og aktiv rolle. Når en stat skulle træffe beslutninger vedrørende eksport og import, må man antage, at den måtte træffe disse med almene samfundssynspunkter som basis, altså analogt til vore samfundsmæssige indifferenskurver. En umiddelbar overførelse af de modeller, vi har opstillet i afsnittene 1—7, til virkelighedens verden, er imidlertid ikke forsvarlig. De forudsætninger, vi opstillede, er jo så langt fra opfyldt. En egentlig sammenligning mellem vor modelverden og virkeligheden skal da heller ikke foretages. Vi vil i det følgende nøjes med at påpege, at man i praksis kan finde forhold, hvis tendens peger i samme retning som de teoretiske modeller.

I de teoretiske afsnit blev der lagt vægt på, at resultaterne højst kunne have karakter af sandsynlighedsudsagn. Det er spørgsmålet om ikke sandsynligheden for at komme til et klart resultat, er større i praksis end i teorien. Det er statsmagtens hensyntagen til alle borgernes velfærd, der vanskeliggør klare udsagn, men i praksis vil det handlende statsorgans hensyntagen til store befolkningsgrupper ofte være ret vag, samtidig med at der kan være mindre eksportør- og importgrupper, der i langt højere grad vil søge at påvirke resultatet, og dette vil oftest være i monopolistisk retning.

Er der kun få, men stærke grupper, der har virkelig indflydelse, bliver forskellen mellem staten og en enkelt virksomhed som handlende indsnævret. Den afgørende forskel bliver, at motiverne bag statens handlinger stadig er langt mere mangeartede og indviklede, end tilfældet vil være for en privat virksomhed. Men som allerede tidligere nævnt, synes der ikke at være noget i vejen for at overføre hele den moderne teori om monopolistisk konkurrence til konkurrencen mellem staterne. F.eks. kan man udmærket tænke sig en stat optræde såvel autonomt som konjunkturalt. Autonomt, når den kun tager hensyn til de umiddelbare forbedringer, den håber at opnå; konjunkturalt, når den gør sig klart, at dens handlinger kan udløse reaktioner hos »konkurrenterne«, d. v. s. andre stater. I konkurrencen blandt virksomheder er det en udbredt opfattelse, at en konjunktural tankegang er dominerende, men det er et spørgsmål, om ikke staterne i efterkrigstidens stort set har handlet autonomt. Eller i det mindste har de anlagt kortsigtige synspunkter, forsøgt at tage monopolgevinsterne, når chancen syntes til stede. Eksempelvis kan nævnes de skandinaviske landes monopolpolitik for papir, hvilket efter nogen tids forløb blev fulgt af importpriskontrol i de vigtigste aftagerlande. Særligt har U.S.A. ved statskontrolleret import holdt igen over for høje importpriser og presset disse ned, f.eks. for tin og gummi, hvor der for begge varer har været forsøgt en monopolagtig politik.

England har navnlig anvendt »bulk purchases« for at forbedre sine terms of trade. Da det ved »bulk purchases« er muligt at drive pris-differentiering over for de enkelte sælgerlande, kan en monopolistisk politik føres vidt.²⁵) Englands samhandel med Danmark for landbrugsvarer har efter krigen haft karakter af bilateralt monopol, og der er vel næppe tvivl om, at England har kunnet udnytte sin stærke køberstilling, i højere grad end Danmark har kunnet presse på sælgersiden, hvorved England opnåede et bytteforholdsforbedring i forhold til Danmark (samtidig med at det selv blev presset af andre lande, f. eks. Argentina). Til gengæld må Englands politik over for Danmark vist nærmest bedømmes som en monopsonpolitik på langt sigt. Man ønsker nok at udnytte situationen, men ikke på kort sigt. Ved handelsforhandlingerne har man indtrykket af, at englændernes optræden først og fremmest har været bestemt af, hvorledes de danske landmænd faktisk reagerede: hvor mange nye pattegrise, der blev lagt til o. s. v., kort sagt udbudskurverne for vore forskellige landbrugsvarer. Er den udbudte mængde stigende, får Englænderne det indtryk, at priserne uden skade må kunne presse ned. Hvis udbudet begynder at gå tilbage, bliver de klar over, at de er ved at gå for langt — hvis de ønsker at bevare Danmark som forsyningskilde på lang sigt. Det er iøvrigt interessant at læse en Englands vurdering af den dansk-engelske samhandel i 1948.²⁶) Han mener, at England (i hvert fald på daværende tidspunkt) for en vare som smør var i stand til at presse Canada stærkere end Danmark, til trods for at Canada betød relativt mere på det engelske marked. Begrundelsen finder han i, at Danmark havde et alternativt marked i Rusland, hvorved der var grænser for, hvor stærkt et tryk England kunne lægge på Danmark.

Iøvrigt har England også på andre områder med tilsyneladende held ført en konsekvent prisdifferentierende bulk-purchase-politik. F. eks. har England kunnet presse prisen på sukker stærkt ned for Jamaica og Barbados, men ikke for Cuba, der har alternative muligheder, såvel for afsætning af sukker (U.S.A.) som for overgang til andre produkter (bananer, tobak o. s. v.).

I de teoretiske modeller blev det påvist, at det stærkeste pres, et land kunne udøve mod et andet, var ved hjælp af alt-eller-intet tilbud; jvfr. fig. 5. En sådan konsekvent politik er næppe set i praksis, men der kan dog påvises adskillige tilnærmelser hertil, først og fremmest ved den sammenkobling af varer, der ofte har fundet sted ved handelsforhandlinger. Princippet er i hvert fald det samme som ved egentlige alt-eller-intet tilbud, nemlig at man tvinger det ene land til at tage varer, som det egentlig

²⁵) For en teoretisk behandling af dette tilfælde se A. M. Henderson »A Geometrical Note on Bulk Purchase«. *Economica* 1948.

²⁶) F. V. Meyer: »Bulk Purchases« *Economica* 1948.

ikke ønsker. De fleste lande har efter krigen først den politik at koble vanskeligt afsættelige varer sammen med mangelvarer. Frankrig har f. eks. stillet som betingelse for levering af råphosphat til Danmark, at der samtidig blev aftaget visse mængder parfyme, vin eller fotografiapparater (foruden at phosphatprisen pressesedes stærkt), hvorved Danmark for de tre nævnte varers vedkommende blev presset ud over den efterspørgselskurve, der ville gælde ved fri tilpasning. Fra norsk side påstås det, at Norge ved en bestemt lejlighed blev tvunget til at aftage mursten fra Belgien til trods for, at man kunne fremstille dem billigere selv.

10. Jeg er klar over, at den foregående analyse er yderst mangelfuld. De teoretiske modeller er opbygget på ganske simple forudsætninger, og f. eks. er beskæftigelsesspørgsmål — som vel ofte er en afgørende faktor bag told- og restriktionspolitik — slet ikke blevet berørt.

Analysens ufuldkommenheder gør, at jeg heller ikke skal forsøge at drage konklusioner. Det eneste, det kunne være berettiget at understrege, er, at fri handel ikke er noget, der kommer af sig selv. Man kan ikke engang sige, at der er en naturlig tendens hen mod frihandel. Ethvert land vil ved autonome handlinger kunne bringe sig i en bedre stilling end ved frihandel, og der vil derfor snarere være en stadig tendens bort fra frihandel. Og hvis landene i stedet helt eller delvis anlægger konjekturale tankegange, behøver der ikke at være tendens hen mod noget som helst; man kan forestille sig en situation svarende til en stiltiende prisaftale mellem private foretagender.

Frihandel mellem landene kan derfor kun opnås gennem en eller anden form for organiserede indgreb. Denne tvang kan enten komme fra et enkelt land, men dette land må være meget stærkt i forhold til de andre, og præget af særligt høje idealer, hvis det ikke skal falde for fristelsen til at udnytte situationen til egen fordel — eller også må tvangen komme gennem en international organisation.

MEDDELELSER OG OVERSIGTER

NOGLE BEMÆRKNINGER OM DEN FRANSKE MONNETPLAN.

1. Økonomisk planlægning har i de senere år haft stigende betydning også i de vestlige lande; denne planlægning har overvejende været af to typer:

a. Total planlægning som grundlag for generelle og specielle økonomisk-politiske foranstaltninger, hvor planlægningsmålet i hovedsagen har været at opretholde fuld beskæftigelse og undgå saavel arbejdsløshed som over efterspørgsel efter arbejdskraft og samtidig holde betalingsbalancen i ligevægt bortset fra planmæssige kapitalbevægelser. Eksempler på denne form for planlægning er nationalbudgetterne i en række lande.

b. Erhvervsplanlægning som grundlag for specielle foranstaltninger over for et enkelt eller nogle faa erhverv (her kan som eksempel nævnes landbrugs-politikken i USA og andre lande).

Den franske »Premier Plan de Modernisation et d'Équipement« — almindelig kaldet Monnetplanen efter Jean Monnet, der har været den ledende kraft i planlægningsarbejdet og ved planens realisering — er imidlertid forskellig fra de ovennævnte typer og altså for så vidt et nyt eksperiment inden for økonomisk planlægning. Monnetplanen må nærmest betegnes som en omfattende planlægning af erhvervslivets investeringer, en form for planlægning, der i de vestlige demokratier hidtil kun har været kendt i krigstid og da i forbindelse med planlægning og statskontrol også for anden produktion, priser m. m.

Det skal i det følgende forsøges at give et indtryk af denne planlægnings karakter. I artiklen behandles dog kun i mindre omfang planens enkeltheder og de administrative og politiske vanskeligheder ved planens gennemførelse under de skiftende økonomiske forhold siden planens vedtagelse.

2. Baggrunden for udarbejdelsen og vedtagelsen af planen i efteråret 1946 og de første måneder af 1947 var Frankrigs økonomiske situation, som var præget ikke blot af krigstidens ødelæggelser og manglende vedligeholdelse af realkapitalen og af likvideringen af store dele af Frankrigs udenlandske tilgodehavender, men også af, at Frankrigs produktionsapparat allerede før krigen på mange måder var stærkt forældet og ineffektivt, såvel teknisk som organisatorisk.

Således anslås i en rapport fra 1949, at maskinparken lige før krigen havde en gennemsnitsalder på ca. 25 år imod 7—9 år i England og 5—7 år i USA; i landbruget var mekaniseringen næppe nok begyndt, og benyttelsen af kunstgødningen var af meget ringe omfang. For beboelseshusene anslås, at de fleste ejendomme i byerne var over 50 år gamle og på landet endda over 100 år. Endvidere anslås i Monnet-planen, at en fransk arbejder i 30'erne gennemsnitlig kun producerede ca. $\frac{1}{3}$ af, hvad der svarede til en amerikansk, og $\frac{2}{3}$ af, hvad der svarede til en engelsk arbejders produktion. (Disse sidste tal hidrører fra

Colin Clarks beregninger over realindkomst pr. individ i forskellige lande. Selv om der er grund til at tage en række forbehold over for sådanne bedømmelser af realindkomst pr. individ, mener Monnetplanens forfattere dog, at tallene viser størrelsesordenen).

Når man vil planlægge en politik, der skal øge produktiviteten og gennem omfattende investeringer modernisere erhvervslivet, vil det være af stor betydning at finde en forklaring på, hvad årsagerne var til den lave produktivitet og manglende investering i mellemkrigstiden, for derved at blive klar over, hvor man skal sætte ind. Monnetplanens forfattere mener, at disse årsager må søges i følgende forhold:

De store tab i krigen 1914—18.

Den militære byrde i mellemkrigstiden.

Den rodfæstede følelse af usikkerhed, som den franske befolkning led under i denne periode.

Selv om det lyder sandsynligt, at disse årsager kan have været medvirkende, må de væsentligste årsager sikkert søges også i andre forhold, og forskellige historikere og økonomer har ment at kunne finde følgende andre hovedårsager:

Nogle amerikanere har koncentreret sig om det franske erhvervslivs særlige struktur med dets mange små enheder, dets mangel på konkurrence og dets familieføretager, som sammen med andre traditionelle adfærdsmønstre i fransk erhvervsliv (ønsket om at få sin egen lille virksomhed, den udprægede middelstandspolitik etc.) og en almindelig tendens til at intelligens og initiativ søger andre virkeområder, skulle kunne forklare stagnationen i fransk økonomi¹). Det er næppe muligt uden indgående kendskab til franske forhold at vurdere disse forholds betydning, men påstandene har jo i større eller mindre omfang fra amerikansk hold været møttet på hele Vesteuropa, og selv om disse forhold i særlig grad gør sig gældende i Frankrig, kan det i hvert fald næppe fuldtud forklare den franske økonomis stagnation i 30'erne i forhold til andre vest-europæiske lande.

Dette sidste kan imidlertid forklares, dersom man som en sidste årsag betragter den franske pengepolitik i mellemkrigsperioden med den deraf følgende kapitalflugt og forlængelse af krisen, der i Frankrig varede helt til krigens udbrud.

The Economist anslår, at en trediedel af Frankrigs industrielle kapacitet var ubenyttet ved den anden verdenskrigs udbrud dog uden nærmere at definere, hvad man i denne forbindelse skal forstå ved industriel kapacitet. Arbejdsløsheden er vel i denne forbindelse det rimeligste mål, men ifølge International Financial Statistics var arbejdsløsheden (non-agricultural unemployment) i de sidste år før krigen kun ca. 350—380.000. Da statistikken over arbejdsløshed led af væsentlige mangler, må disse tal imidlertid uden tvivl betragtes som alt for lave. Ifølge FN's Statistical Yearbook 1952 var index for den industrielle produktion (incl. byggeri) ca. 25 % lavere i 1938 end i 1929. Det er under alle omstændigheder forståeligt, at der var ringe investeringstilbøjelighed under den dybe depression, hvori Frankrig befandt sig indtil devalueringen af franc'en i 1936, og under de ret kaotiske forhold på det økonomiske område, som kendetegnede »l'expérience Blum«.

¹) Se fx. John E. Sawyer: Social Structure and Economic Progress. General Propositions and some French Examples. American Economic Review, May 1951, og Edward Mead Earle (ed.): Modern France. (Princeton University Press, 1951), specielt artiklerne af John E. Sawyer og David S. Landes.

3. Planens begrundelse.

På baggrund af den foran beskrevne stagnation begrundes planens nødvendighed med henvisning til følgende forhold:

- a) genopbygningen
- b) leveniveauet
- c) den demografiske udvikling (relativt flere børn og gamle i tiden fremover)
- d) konkurrence med udlandet og hensynet til betalingsbalancen
- e) militær sikkerhed

uden at det dog nærmere påvises i planen, hvorfor disse forhold skulle begrunde en stats-planlægning af de vigtigste sektors investeringer.

Da det synes at fremgå af planen, at man ventede fuld beskæftigelse fremover under alle omstændigheder, har målsætningen oprindelig været den, at der af et givet nationalprodukt skulle ofres en større del på investeringer på bekostning af leveniveauet. Selve målsætningen kan det naturligvis kun være politikernes opgave at fastsætte²⁾. Det er imidlertid naturligt at stille sig det spørgsmål, hvorfor man ikke ville nøjes med at skabe gode betingelser for investeringerne ved generelle (finans- og andre pengepolitiske) metoder, og så lade erhvervslivet selv bestemme, hvorledes udviklingen skulle ske på grundlag af de enkelte virksomheders bedømmelse af den sandsynlige fremtidige efterspørgsel. Planen giver som nævnt ikke noget direkte svar på dette spørgsmål, men på grundlag af antydninger i planen og på grundlag af artikler skrevet af kendere af franske forhold, kan man måske forsøgsvis fremsætte den formodning, at ønsket om påny at blive en stormagt, politisk, økonomisk og militært, har været et tungtvejende hensyn. »La gloire de France« spiller en stor rolle i fransk politisk tankegang. Man ville have mere masseproduktion og sværindustri, selv om det i nogen grad skulle implicere, at man måtte ændre den franske erhvervsstruktur og til dels de typiske franske forbrugspræferencer. Desuden har man formodentlig ment, at generelle foranstaltninger ikke kunne give det nødvendige incitament (jfr. afsnit 2).

4. Planens udarbejdelse.

Ved dekret af 3. jan. 1946 nedsatte den franske regering et »Commissariat Général du Plan de Modernisation et d'Équipement«, som skulle udarbejde en omfattende investeringsplan, og der nedsattes yderligere for hver del af erhvervslivet en »Commission de Modernisation« (ialt 18), der skulle udarbejde mere detaljerede planer, som så skulle koordineres til en fælles plan af Commissariat Général. Disse »Commissions de Modernisation« var sammensat af embeds-

²⁾ Det er dog værd at bemærke, at den her anførte målsætning ofte er karakteristisk for autoritativt ledede stater, hvor det naturligvis ikke i samme grad er et problem, hvorledes målet skal nås. Den filosofi (eller samfundsetik), som ligger bag, er imidlertid sikkert stort set den samme som i de kommunistiske lande, nemlig for det første magtpolitiske hensyn, for det andet det synspunkt, at den opsparing og investering, som finder sted uden indgreb fra det offentlige (ved et nationalprodukt af givet størrelse) fra et samfundsmæssigt synspunkt er for lille. Hvorvidt dette sidste synspunkt er rigtigt, kan det imidlertid ikke være økonomers (planlæggernes) opgave at afgøre; deres mening herom kan vel i et demokratisk samfund ikke have større vægt end enhver anden borgers, og spørgsmålet må være underkastet parlamentarisk afgørelse. Vanskelighederne ved at få bevillingerne til Monnetplan- og andre investeringer igennem parlamentet tyder imidlertid på, at planens myndigheder har ment sig berettigede til at opkaste sig som politiske autoriteter på dette område. Underskuddene på de franske statsbudgetter og de stadige forsøg på at forbedre reallønnen i Frankrig lader formode, at de ikke har haft parlamentet bag sig i deres ønske om at nedpresse leveniveauet til fordel for investeringerne.

mænd, arbejdsgivere, fagforeningsfolk og eksperter. Planen blev præsenteret i form af en foreløbig plan for hele perioden, som skulle kunne revideres efter udviklingens krav, og en mere præcis plan for 1947, begge i en rapport i november 1946³⁾ til regeringen og blev godkendt af denne. For hvert år skulle udarbejdes særlige planer på grundlag af vundne erfaringer og overslag over disponible ressourcer.

5. Planens mål i hovedtræk.

Som hovedformål for planen angives

a) at udvikle *nøgle-ressourcerne* til maximal udnyttelse⁴⁾: Kul, elektricitet, stål, cement, landbrugsmaskiner, transport. Udover disse nøgle-industrier fik moderniseringen af følgende områder særlig prioritet: b) landbruget, c) byggematerialeindustrien og selve bygge-metoderne, d) industrier, som i særlig grad er eksportindustrier samt e) visse industrier, der fremstiller vigtige produktionsmidler til de foran nævnte industrier eller særlig vigtige forbrugsvarer.

På dette grundlag skulle den totale produktion kunne udvides efter følgende produktionsmål:

Midten af 1948: Produktionsniveauet i 1929
og i 1950: 25 % over dette niveau.

Efterhånden indså man, at planen måtte strækkes over et længere tidsrum end antaget i den oprindelige, meget optimistiske plan, og planen ændredes derfor således, at 1950-målene først skulle nås i 1952/53. En mere principiel ændring af planen foretoges ved udarbejdelsen af langtidsprogrammet til OEEC. Her skal blot nævnes, at mens den oprindelige plan var, at udviklingen af det franske landbrug skulle gøre Frankrig stort set selvforsynende med landbrugsprodukter, så planlagdes i langtidsprogrammet, at det franske landbrug i 1952/53 skulle have et betydeligt eksportoverskud, bestående ikke blot af luksusprodukter, men også af almindelige landbrugsprodukter.

Planen indeholder detaljerede produktionsplaner for de ovennævnte 6 nøgle-industrier samt for en række andre erhvervsområder, men med den forskel, at mens produktionsformålene for nøgleindustrierne er imperative, har produktionsmålene for de andre sektorer kun indikativ karakter, ud fra den betragtning, at det under alle omstændigheder ville være en betingelse for landets økonomiske opblomstring, at nøgleindustrierne udvikles kraftigt, medens de andre områder hele tiden måtte tilpasses de skiftende forhold. Planen kan således siges at have haft til formål indirekte at lede landets produktion ved direkte at dirigere en del af den.

I anden etape skulle så levestandarden og specielt boligbyggeriet kunne forøges stærkt. I første etape skulle boligbyggeriet især koncentreres omkring kulminerne, stålværkerne og i forbindelse med andre erhverv med særlig prioritet.

Planen bygger på en ret omfattende oversigt over dels de materielle ressourcer i de forskellige sektorer, arbejdskraft, sandsynlige muligheder for rådighed over udenlandsk valuta etc., dels de anslåede behov i plan-perioden.

³⁾ Rapport Général sur le Premier Plan de Modernisation et d'Équipement. Nov. 1946 —janv. 1947 (»Monnetplanen«). En engelsk oversættelse af væsentlige dele af planen findes i Seymour E. Harris (ed.): *Economic Planning* (New York 1949).

⁴⁾ Hvad der skal forstås ved maximal udnyttelse fastsættes åbenbart af planlægnings-myndighederne, men man får det indtryk, at det skulle være et mål i sig selv at udnytte ressourcerne.

6. Den planlagte finansieringsmåde.

I planens afsnit herom annføres som de væsentligste problemer:

- a) hvorledes man skal holde forbruget nede, så der frisættes produktionsmidler til de planlagte investeringer.
- b) hvorledes man kan lede investeringen, således at planinvesteringer bliver gennemført i stedet for andre »mindre væsentlige« investeringer.

Med hensyn til det sidste problem bør bemærkes, at man, så vidt jeg har kunnet se, ikke i større omfang har kunnet eller villet forhindre ikke-plan-investeringer på grundlag af f. eks. selvfinansiering, hvilket må have været en medvirkende årsag til de vanskeligheder, man har haft med at få tilstrækkelige produktionsmidler overflyttet til plan-investeringer. Det har næppe været hensigten at dirigere investeringerne særlig konsekvent, hvad også samarbejdet med de forskellige erhvervsgrene igennem »Les Commissions de Modernisation« tyder på; her som andre steder har man taget visse hensyn til velerhvervede rettigheder.

Planen indeholder følgende hovedsynspunkter m. h. t. finansieringen: Udover a) den anslåede auto-finansiering og b) opsparingen over kapitalmarkedet, skal investeringen finansieres ud af c) francs-beløb modsvarende de i 1945—46 opnåede store lån i udlandet (senere kom også Marshall-counterpart-funds ind i billedet, og finansiering fra offentlige fonds — jfr. afsnit 9 — har fra 1948 spillet en overvejende rolle for plan-investeringerne) og endelig d) gennem banksystemet, denne sidste metodes grænser angives (noget uklart) at være: at bankkrediten sammen med andre finansieringsmåder ikke må skabe basis for en investering, som overstiger de ledige produktionsfaktorerens kapacitet. Endvidere fastslås, at banksystemet, når de finansierer investeringer, bl. a. skal bedømme investeringen ud fra Monnetplanens kriterier (i denne forbindelse henviser planen til USSR's »Contrôle du Plan par le rouble«. Her synes at foreligge en falsk analogi; de russiske banker kontrollerer næppe arten af investeringerne, men at virksomhederne ikke trækker mere til de fastlagte formål — lønudbetaling mv. — end fastlagt i planen. Se fx. L. E. Hubbard: »Soviet Money and Finance«, MacMillan 1936, ch. V.).

Planen foreslog yderligere, at der skulle holdes en lav rentefod, men med rentesatserne differentierede efter kredittens anvendelse.

Planen lagde stor vægt på, at det var en forudsætning for gennemførelsen, at der ikke blev inflation, idet man dels ønskede at undgå kapitalflugt, dels ville opmuntre til opsparing⁵⁾. I planen angives som et sine qua non for planens heldige gennemførelse, at der »bringes orden i statens finanser«, hvorved man forstår: a) rigoristisk ligevægt på det løbende budget, mens b) udgifter på kapitalbudgettet til genopbygning og investering kan dækkes »par le crédit et

⁵⁾ Hertil kan føjes endnu en betragtning: Under en inflation vil opsparingen i endnu højere grad end ellers foregå i form af selv-finansiering af investeringer i egen virksomhed i stedet for finansiering over bankerne og kapitalmarkedet, hvilket i hvert fald vanskeliggør, at administrationen kan bestemme investeringens fordeling. Når prissystemet er »forvredet« (delvis undertrykt inflation), således at prisstigninger ikke altid får lov til at følge efterspørgsels-stigningen på en bestemt vare, kan opsparing i form af selv-finansiering forøvrigt i sig selv give en uheldig fordeling af investeringen. Dette forhold træder i Frankrig naturligvis særlig stærkt frem, dels på grund af monopolistiske forhold i en række erhverv, dels på grund af, at omfattende skatte-udvigelser i særlig grad forekommer i visse virksomhedstyper (specielt mindre foretagender og ofte i overfyldte erhverv). De virksomheder, som er begunstiget på disse måder, vil i særlig grad have mulighed for selvfinansiering, men derved vil investeringens fordeling afvige fra det optimale.

l'épargne«. Denne definition på »orden i statens finanser« forekommer ikke særlig heldig. Hvis man overhovedet vil anvende et sådant begreb, må det være mere hensigtsmæssigt at knytte det til spørgsmålet om beskæftigelsens højde og løn- og prisniveauets udvikling.

7. Øvrige metoder til planens realisering.

Planens udførelse og kontrollen hermed foretages af Commissariat Général i samarbejde med administrationen. Ligeledes opretholdes »Les Commissions de Modernisation« som rådgivende innsitutioner og yderligere oprettedes nogle regionale rådgivende organer.

A. Nogle af metoderne til realisering af planerne er forskellige efter den pågældende erhvervsgrens organisation:

a) Den offentlige sektor og de nationaliserede virksomheder: I denne sektor er der naturligvis ingen særlige problemer ved at gennemføre planen, og sektoren omfatter væsentlige dele af den franske økonomi, deriblandt jernbaner, kulminer, elektricitetsværkerne, gasværkerne, flyvemaskineindustrien, Renault-fabrikkerne, Air France og de to vigtigste rederier m. m. Ifølge planen skal den offentlige sektor bidrage til planens gennemførelse ikke blot ved, at moderniseringen naturligvis skal gennemføres i de nationaliserede industrier (kulminer, el og gas, jernbaner og rederier er jo f. eks. nogle-industrier i planens forstand), men den offentlige sektor skal også bidrage til moderniseringen i den form, at man ved køb fra andre sektorer kan gøre købet betinget af, at sælgeren anvender moderne metoder etc. (»clauses de modernisation«). Dette virker lidt forbavsende og tyder på, at planens forfattere her har anlagt en snævert teknisk synsmåde; man skulle tro, at det var mere effektivt at forlange lave priser, da kriteriet for en rationalisering vel må være omkostningerne og ikke den anvendte teknik i sig selv.

b) De koncentrerede private erhverv (spec. stål, byggematerialer, maskiner og automobiler):

Her skulle ifølge planen afsluttes overenskomster (accords contractuels) mellem det offentlige og den pågældende industri, idet industrien forpligter sig til at realisere planens krav om modernisering, og det offentlige forpligter sig på sin side til at forsyne industrien med eller lette adgangen til de nødvendige midler (kredit, materialer) for investeringernes gennemførelse. Overenskomsterne kunne alt efter organisationsforholdene i den pågældende industri slutes med een eller flere brancheorganisationer, idet disse så igen selv sørger for planens gennemførelse i de enkelte virksomheder under kontrol af og om fornødent med hjælp fra Commissariat Général. Hvis overenskomst med brancheorganisation ikke var mulig eller hensigtsmæssig, kunne overenskomsten slutes med grupper af virksomheder eller undtagelsesvis med virksomhederne enkeltvis. Kunne der ikke opnås enighed om disse overenskomster, kunne der eventuelt gøres brug af loven om produktions-programmer.

c) Erhverv med mange spredte virksomheder (fx. byggeindustrien med dens 200.000 virksomheder og landbruget med 2.400.000 ejendomme):

Her kunne overenskomster naturligvis ikke benyttes, i stedet foreslog planen to metoder:

- 1) øget spredning af kendskab til tekniske og videnskabelige metoder gennem oprettelse af forsøgsgårde og demonstrations-byggepladser samt gennem konsulentvirksomhed.
- 2) Det offentlige skulle give erhvervene midler i hænde (materialer og finansieringsmuligheder) ved at påbegynde konstruktionsarbejder og afgive købs-

ordrer flere år frem i tiden; at denne chance faktisk blev udnyttet til investeringer og moderniseringer skulle sikres gennem de foran omtalte »clauses de modernisation« i kontrakterne. Og for landbruget skulle skabes tilsvarende muligheder ved en fastlæggelse af prispolitikken for landbrugsvarer længere tid fremover på en sådan måde, at det kunne øve indflydelse på produktionens omfang og retning.

B. Fordelingen af nøgle-ressourcerne:

Ifølge planen skulle krigstidens og den første efterkrigstids fordelinger af materialer, byggetilladelser, udenlandsk valuta etc. fortsættes og benyttes som middel til gennemførelse af planen igennem en kontrol med, at mindre væsentlige forbrug (i forhold til planens mål) ikke fandt sted på bekostning af planinvesteringernes gennemførelse.

Arbejdskraften og dens fordeling var et af planlægningens vanskeligste problemer. Planen forudså nødvendigheden af en omfattende forøgelse af antallet af arbejdere, og der blev foreslået en række foranstaltninger (forbud mod visse anvendelser af arbejdskraften, betydelig kollektiv indvandring, omfattende forøgelse af antallet af arbejdende kvinder etc.). Imidlertid kan man næppe sige, at der i planen var angivet tilstrækkelige indgreb til gennemførelse af dette program for forøgelse af arbejder-antallet, ligesom administrationen ikke har kunnet opnå myndighed og magtmidler til en effektiv gennemførelse. Det synes da også at være et af de forhold, som har nødvendiggjort modifikationer i planen.

8. Planens faktiske realisering.

Som nævnt måtte planen i 1948 modificeres stærkt, men selv de modificerede produktionsmål er ikke alle blevet nået. Af nøgle-industrierne viser dog kun traktor-produktionen en alvorlig afvigelse. I procent af de modificerede produktionsmål for 1952/53 udviste de forskellige nøgleindustrier i 1952 følgende resultater:

Kul	96,5 %	Stål	84 %
Elektricitet	93 %	Cement	106 %
Olieraffinerings	107 %	Traktorer	62,5 %

Den samlede industrielle produktion i 1952 anslås at være 13 % højere end i 1929, som var det tidligere toppunkt, i stedet for 25 % højere, som var planlægningsmålet. Realforbruget anslås at være 6 % højere end i 1936—38 og 30 % højere end i 1946.

Der er imidlertid næppe grund til at tillægge det større betydning, om et bestemt produktionsmål er nået eller ej. Det væsentlige må være, om planpolitikken har haft overvejende gavnlige virkninger, eller om en alternativ politik ville have været at foretrække, et spørgsmål, som søges belyst i de følgende afsnit.

9. De faktiske investeringer og deres finansiering.

I 5-året 1947—51 var den totale investering i de sektorer, der hører ind under Monnetplanens arbejdsområde⁶⁾ ca. 3.800 milliarder francs opgjort til ultimo 1951-priser. Knap 40 % af disse investeringer var i nationaliserede industrier, resten ca. 60 % var i private og »blandede« industrier.

Af det samlede beløb blev 41 % finansieret over de specielle »Fonds de Modernisation et d'Équipement« (i det følgende forkortet til FME), og af dette beløb stammende halvdelen fra Counterpart-funds. En mere udførlig beskri-

⁶⁾ De nationaliserede industrier (se afsnit 7) samt bl. a. metalindustrien, cement, tung kemisk industri, papir og pap, syntetiske fibre, »turisme« m. m.

velse af Monnetplan-investeringerne kan udledes af tabel 1, hvor investeringerne og finansieringen er specificeret for årene 1947 (før FME begyndte deres virksomhed) og 1950 (det sidste år, som jeg har kunnet finde mere detaljerede oplysninger om).

Tabel 1. *Investeringer i Monnetplan-sektorer og deres finansiering.*
1947 og 1950.

A. Nationaliserede foretagender.

	1947		1950	
Offentlige midler:	Milliarder francs	%	Milliarder francs	%
FME*)	—	—	183,0	86,8
andre	3,8	5,2	1,6	0,8
Selvfinansiering (ber. som residual) ..	6,0	8,1	26,2	12,4
Udstedelse af obl. og aktier	17,0	23,0	14,0	6,7
Banklaan	47,0	63,7	÷ 14,0	÷ 6,7
Investering ialt i nationaliserede foretagender	73,8**)	100	210,8	100

B. Private og blandede foretagender***).

Offentlige Midler:				
FME	—	—	138,3	40,6
andre	8,0	11,2	33,5	9,7
Selvfinansiering (ber. som residual) ..	27,0	37,7	116,4	34,2
Udstedelse af obl. og aktier	17,0	23,7	19,9	5,8
Banklån	19,5	27,3	14,2	4,2
Halv-offentlige kilder	—	—	18,4	5,4
Investering ialt i private og blandede foretagender	71,5	100	340,7	100

C. Alle foretagender.

Offentlige midler:				
FME	—	—	321,6	58,3
andre (især statsbudgettet)	11,8	8,1	35,1	6,3
Selvfinansiering (residual)	33,0	22,7	142,6	25,9
Udstedelse af obl. og aktier	34,0	23,4	33,9	6,1
Banklån og halvoff. kilder	66,5	45,8	18,6	3,4
Investering ialt i Monnetplanforetagender ..	145,3	100	551,5	100

*) FME betegner »Fonds de Modernisation et d'Équipement».

**) Antagelig er dette tal for lavt, fordi visse offentlige udgifter til genopbygning ikke er medtaget, men burde være det, da de er af omtrent samme karakter som den her medtagne investering.

***) I denne sektors tal er inkluderet investeringer i oversøiske territorier, i 1947 10 milliarder francs, i 1950 91 milliarder francs. (Dette tal er i Planning angivet til 210 milliarder francs, men ved at sammenholde med tabel 3, får man 91 milliarder, hvilket også stemmer med andre kilder.

Kilde: »Quatre ans d'exécution du Plan de Modernisation et d'Équipement», her anført efter Planning (Published by »Political and Economic Planning«, London). Aug. 18, 1952: France, Reconstruction and Investment.

Af investeringerne i 1947 var 51 % i nationaliserede foretagender, men i 1950 kun 38 %, en udvikling, som hænger sammen med, at man i 1947 måtte sætte meget ind på at løse transportkrisen og energikrisen, områder, hvor de nationaliserede foretagender spiller en stor rolle, mens man senere har koncentreret sig mere om især stålindustrien samt investeringerne i de oversøiske områder (cp. tabel 3, der viser Monnetplan-investeringerne i selve Frankrig opdelt på de enkelte industrier).

Udviklingen i finansieringen er bemærkelsesværdig. Mens investeringen i 1947 for ialt ca. 70 %'s vedkommende blev finansieret ved salg af obligationer og aktier og ved banklån, var disse finansieringskilder nærmest uden betydning i 1950 (ca. 9,5 %). Til gengæld steg de offentlige fonds andel til ca. 65 % (for de nationaliserede foretagender til ca. 88 % og for de øvrige til ca. 50 %).

Der er grund til nærmere at undersøge, hvad denne forskydning indebærer. Det må først bemærkes, at der skal betales normal rente af FME's lån. Den væsentligste fordel ved, at lånene sker fra FME er, at lånene normalt skal afdrages over en længere periode. Egentlige tilskud ydes kun undtagelsesvis. I Monnetplanens første tid rådede Monnetplanens myndigheder ikke over sådanne fonds, og deres opgave var derfor begrænset til en rådgivende virksomhed m. h. t. koordinering af regeringens, de halv-offentlige kreditinstitutioners og Banque de France's politik m. h. t. fordelingen af licenser, offentlige lån og tilskud, bankkredit m. v. som angivet i foranstående referat af planen. Men siden 1948 (FME oprettedes marts 1948) har Monnetplanens myndigheder altså haft meget store fonds til rådighed; disse fonds stammer fra Counterpart-funds, fra resten af et genopbygnings-statsslån, som blev optaget lige efter befrielsen, fra særlige statstilskud, samt fra rente og tilbagebetaling af tidligere lån. Mens Monnetplan-myndighederne således har fået store muligheder for at yde omfattende kreditter, er til gengæld kreditpolitikken gået ud på en stramning af bankernes udlån.

I nogen grad kan den skete udvikling altså karakteriseres som en statsovertagelse af kreditydelsen. »C'est donc par une répartition de crédits que l'État a assuré l'exécution du Plan«⁷⁾.

Tabel 2. Samlede anlægs-investeringer i Frankrig, opdelt efter finansiering. 1950.

	Milliarder francs	
		%
Fonds de Modernisation et d'Équipement.....	300	26,6
Caisse Autonome	262	23,2
Andre offentlige midler	210	18,6
Halvoffentlige institutioner	50	4,4
Banklån (langfristede og middellange)	25	2,2
Udstedelse af obligationer og aktier	33	2,9
Selvfinansiering	250	22,1
	ialt....	1130
		100
deraf		
offentlige midler	772	68,3
andre	358	31,7

Kilde: Den årlige rapport fra Commission des Investissements (her anført efter »Planning«).

⁷⁾ Bernhard Chenot: »Organisation économique de l'État«, her citeret efter Louis Pomery: »Aperçu d'Histoire Économique Contemporaine«, Librairie de Medicis, Paris 1952, Tome II p. 231.

Monnetplanens relative betydning ses ved en sammenligning med tabel 2, hvoraf det vil fremgå, at investeringerne i Monnetplan-sektorerne i 1950 var ca. 50 % af den samlede investering (for 1947 kan den tilsvarende % anslås til omkring 25, idet »total gross domestic investment« i 1947 var ca. 558 milliarder francs ifl. »International Financial Statistics«).

Monnetplanens myndigheder er imidlertid ikke de eneste myndigheder, som kontrollerer Frankrigs investeringspolitik. I juni 1948 oprettedes en Commission des Investissements, hvis opgave er at være rådgivende for de forskellige offentlige myndigheder m. h. t. investeringer i de sektorer, som ligger uden for Monnetplanens arbejdsområde. Også en stor del af disse investeringer finansieres via offentlige fonds, specielt genopbygningen af krigshærgede områder. Som det fremgår af tabel 2, finansieredes i 1950 ialt 68 % af de samlede investeringer i form af offentlige midler (lån, tilskud, krigsskadeserstatninger m. v.)⁸).

På grund af de store direkte offentlige investeringer og finansieringen over offentlige fonds af private investeringer, er investeringsbudgetterne blevet et spørgsmål, som forelægges parlamentet (dog ikke for den part, som modsvarer Marshallplan-counterparts, men disse skal til gengæld diskuteres med ECA-missionen). »In theory this gives a wider area of public control over general economic policy than exists elsewhere. In practice, however, it is very doubtful whether detailed parliamentary discussion of the programmes of nationalized and private undertakings is really helpful to anyone. There have been times when parliamentary disagreement has hampered the programme or altered it on principles other than the purely economic« (»Planning« aug. 18, 1952, p.44).

10. *Investeringsomfanget.*

Det er naturligt at stille det spørgsmål, om den franske investeringspolitik har medført et særligt højt investeringsomfang, målt i forhold til nationalproduktet. Sammenligninger mellem lande er overordentlig vanskelig, når det gælder sådanne sammenfattende tal som samlet investering, nationalprodukt etc., men Louis Pommery gengiver (l. c., p. 239) en opstilling af en række lande ordnet efter investering i % af nationalindtægten i 1948/49 (beregnet af l'Institut National des Études Économiques), som udtrykkelig angiver at bygge på ret grov tilnærmelse, men hvor formålet med undersøgelsen altså direkte har været en sammenligning mellem landene (her anføres kun nogle europæiske lande):

Gruppe A. over 15 %:

Norge, Finland, Holland, Vesttyskland, Østrig.

Gruppe B. 10—15 %:

Danmark, *Frankrig*, Italien, United Kingdom, Sverige, Svejts.

Gruppe C. 5—10 %:

Belgien, Grækenland, Ungarn, Polen, Bulgarien, Rumænien.

Gruppe D. under 5—10 %:

Spanien, Portugal,

hvtortil yderligere bemærkes, at Frankrig i 1937/38 var i gruppe D.

⁸) Da statistikken over samlet investering kan opgøres forskelligt og tilmed næppe er synderlig nøjagtig, vil det formodentlig være rimeligere at angive tallet som ca. 60—70 %. Ved en anden officiel beregning er man for 1949 kommet til et tal på 58 % af total investering *inclusive* lagre.

Det er ikke muligt at foretage nogen nærmere undersøgelse af grundlaget for denne beregning, men man kan formentlig på grundlag af dette overslag fastslå, at investeringsomfanget i Frankrig i sammenligning med andre vesteuropæiske lande i hvert fald ikke har været overvældende højt. Monnetplanens berettigelse m. h. t. påvirkningen af det samlede investeringsomfang må derfor bero på en bedømmelse af, om investeringer af et tilsvarende omfang kunne være sket uden denne planlægning. The Economist synes hertil at ville svare ⁹⁾, at den franske økonomi behøvede en sådan speciel stimulus, og at derfor »if M. Monnet's original diagnosis was correct — and the facts hardly permit of any doubt that it was — then his plan has been sound«. En sådan bedømmelse må med andre ord bygge på den antagelse, at opsparings- og investeringstilbøjelighed og tilpasningsevne i det hele taget i Frankrigs erhvervsliv var så ringe (jfr. afsnit 2 og den der omtalte litteratur), at kun et statsinitiativ af Monnetplanens karakter kunne bevirke en omfattende investering med dertil hørende modernisering og effektivisering. Selvom denne argumentation afgjort ikke forekommer overbevisende, er det måske rimeligt at antage, at de politiske forhold og erhvervslivets struktur har været sådan, at Monnetplanen på kort sigt har været den *letteste* vej frem. Det vil i det følgende blive argumenteret, at en anden politik på længere sigt ville have været at foretrække.

11. Investeringernes fordeling.

Det har foran været omtalt, at planinvesteringerne i 1947 var præget af den mangel på transportmidler og på energikilder, som herskede i den første tid efter befrielsen. Da en række af de vigtigste foretagender på disse områder var nationaliserede, var et initiativ fra statens side her klart nødvendigt. For jernbanernes vedkommende fortsattes investeringerne dog vistnok udover, hvad der var rimeligt under hensyn til andre sektors investeringsbehov.

Tabel 3. Monnetplan-investeringerne opdelt på de enkelte industrier (omfatter kun selve Frankrig).

	1947		1950	
	Milliarder francs	%	Milliarder francs	%
Kul o. a. brændstoffer	26,0	19,2	67,4	14,6
Elektricitet	33,0	24,4	108,7	23,6
Gas	1,0	0,7	8,1	1,8
Jernbaner	10,0	7,4	21,0	4,6
Air France	3,8	2,8	5,6	1,2
Compagnie nationale du Rhone	4,0	3,0	18,0	3,9
Jern og stål (incl. jernminer)	7,0	5,2	49,4	10,7
Petroleum og petroleumsprodukter	6,0	4,4	24,0	5,2
Skibsbygning	0,5	0,4	2,5	0,5
Andre industrier (herunder »turisme«, dvs. hoteller m. m.)	12,0	8,9	54,8	11,9
Landbrug (incl. fødevarer-industri, kunstgødning og landbrugsmaskiner)	32,0	23,6	101,0	21,9
Ialt....	135,3	100	460,5	100

Kilde: »Quatre ans d'exécution ...«, (her efter »Planning«).

⁹⁾ The Economist, oct. 18, 1952.

For hele perioden gælder det, at planinvesteringerne i stort omfang foretoges i koncentrerede industrier. Dette hænger formentlig nøje sammen med administrationen af den franske priskontrol. På grund af krigsforholdene havde Frankrig ikke ved befrielsen noget afprøvet administrationssystem til priskontrol, rationeringer m. v., men i de koncentrerede industrier kunne priskontrollen gennemføres hurtigt og konsekvent, og da priserne på nøglevarerne blev holdt nede, medens der samtidig skete prisstigninger i andre sektorer, havde de pågældende industrier ikke store muligheder for hverken selvfinansiering eller optagelse af lån (uden statsgarantier), og staten måtte træde til for at gennemføre investeringerne. I de sidste år har man dog tilladt priserne at stige i nogle nøglesektorer, men i utilstrækkeligt omfang i forhold til andre sektors prisforhold.

Investeringerne i landbruget synes at være en Akilleshæl. Dette hænger sammen med landbrugets struktur med mange små landbrug, udbredt forpagtnings-system, manglende initiativ hos de enkelte ejere, manglende finansieringsmuligheder etc. Landbruget beskæftiger ca. 38 % af Frankrigs arbejdsstyrke, og landbruget blev i Frankrigs langtidsprogram til OEEC tildelt en central stilling. Landbruget skulle effektiviseres, så der kunne etableres en langt mere omfattende eksport af landbrugsvarer. Monnetplanen har da også betydet en øget anvendelse af kunstgødning og landbrugsmaskiner og en øget produktion, men landbrugs-politikken synes at virke langsommere end ventet, fordi det også er et spørgsmål dels om nyorientering og uddannelse af en hel befolkningsgruppe¹⁰⁾, dels om sammenlægning af de små og ineffektive enheder.

En alvorlig kritik kan rettes mod Monnetplanen på et andet punkt. Frankrigs erhvervsstruktur er præget af små og mellemstore enheder også inden for den største part af industrien. Disse mindre industri-virksomheder, som ofte er familie-foretagender, har som tidligere antydnet i overvejende grad måttet finansiere deres investeringer af det løbende overskud på grund af følgende forhold:

1) De er for små til at kunne optage lån over kapitalmarkedet, som jo iøvrigt i Frankrig nu spiller en meget lille rolle for investeringernes finansiering (cp. tabel 2).

2) Banklån kan vanskeligt opnås på grund af den førte kreditpolitik.

33 De opsparede familie-formuer, som tidligere havde et stort omfang, er i mange tilfælde decimerede på grund af krigen og inflationen.

Der er derfor grund til at tvivle om, at den stedfundne investering har været optimalt fordelt. Som tidligere omtalt kan der imidlertid tænkes magtpolitiske grunde til, at man har ønsket investeringerne koncentreret i svær-industri. Og naturligvis er det umuligt at skønne over de økonomiske fordele, man har givet afkald på ved at foretage investeringerne i sværindustrien til skade for nogle af de industrier, hvor Frankrig har komparative fordele på grund af naturgrundlaget, traditionel dygtighed etc. Såvel omkostningsprincippet virkeliggørelse på længere sigt som den internationale arbejdsdeling må imidlertid være afhængig af en fri prisdannelse som regulator også for investeringerne.

Det er interessant at bemærke, at Frankrig så forholdsvis kort tid efter, at man har nationaliseret kulminerne og gennem statsfinansieringen af stålindu-

¹⁰⁾ I »Economic Survey of Europe since the War« 1953 (ECE) angives følgende tal for »Government Expenditure for Agricultural Education and Advisory Service in 1951«:

»Expenditure per farm over 1 hectare (dollars)«:			
Holland	31,30	Grækenland	2,75
Danmark	10,90	Frankrig	1,95
Sverige	8,70	Italien	0,75

striens investeringer delvis har overtaget det økonomiske ansvar og den økonomiske risiko for stålindustrien, har taget de første skridt til oprettelse af Montanunionen (Schumanplanen). Dette er vel imidlertid en naturlig konsekvens af Monnetplanens finansiering af stålindustrien, idet statens ledelse af investeringerne, selv om det sker i samarbejde med industriens ledere, naturligt fører til, at staten må drage omsorg også for industriens nationale og internationale afsætningsforhold¹¹).

Det har været hævdet, at der i planperioden har været alt for ringe boligbyggeri, og at en nedskæring af Monnetplan-investeringerne til fordel for boligbyggeriet ville have mindsket den politiske og sociale uro i Frankrig. Begrundelsen for, at man ikke har ønsket at gøre noget sådant, er angivet i planen, som påpeger nødvendigheden af først at rationalisere, modernisere og udvide byggemateriale-produktionen og modernisere byggemetoderne for så i anden omgang at kunne forcere boligproduktionen. Men hovedårsagen er naturligvis, at man har ønsket at koncentrere indsatsen mest mulig om de »produktive« investeringer. I den nye plan, som skal afløse Monnet-planen, vil man lægge mere vægt på byggeriet. Boligproblemet i Frankrig er iøvrigt overordentligt vanskeligt, og selv et stærkt øget byggeri vil næppe i sig selv kunne løse det, fordi det, som her i landet, hænger sammen med huslejereguleringen.

12. Sammenligning med Vesttysklands økonomiske politik efter 1948.

En vurdering af Monnetplanen i videre sammenhæng kan lettest foretages ved at sammenligne med et andet land, som har ført en væsentlig anderledes investeringspolitik. En sådan sammenligning af enkelte sider af den økonomiske politik i to lande må man naturligvis ikke tage for håndfast på. Den skal kun tjene som illustration.

Vesttysklands situation i 1948 (efter pengereformen) lignede på visse punkter den franske situation i 1946—47. Men den politik, man valgte at føre, var væsensforskellig fra den franske. Tyskland genindførte næsten med eet slag prissystemet som regulator for det økonomiske liv. Nogle få nøglevarer forblev dog under priskontrol: Kul og — indtil fornylig — jern og stål. Disse industrier har derfor også lidt under kapital-mangel. På dette punkt har den tyske politik været mindre konsekvent. Men for de øvrige tyske industrigrenes vedkommende har investeringerne været af overordentlig stort omfang. Selvfinansieringen har spillet en stor rolle, og også bank-kreditter har været af stor betydning for investeringerne. Som ovenfor anført (fodnote 5), må en selvfinansiering anses for sund, forudsat at prissystemet virker frit. De tyske skattelempelser for selvfinansiering har været omfattende. Bankkrediten har i vidt omfang været korte kreditter til høj rente, men er alligevel benyttet til finansiering

¹¹) Hele denne udvikling må bl. a. bygge på en forudsætning om, at statsembedsmænd skulle være bedre egnede til at lede en industri end dennes egne folk. Det almindelige argument herimod er, at industriens egne ledere står med det økonomiske ansvar og en tilsvarende risiko (for tab, hvis de er ejere, for afskedigelse, hvis de er fx. direktører), hvilket formentlig vil være det stærkest mulige incitament til at søge at bedømme situationen så korrekt som overhovedet muligt. Ganske vist kan der tænkes områder, hvor et ministerium bedømmer fremtidsudsigterne anderledes end industriens ledere, men i reglen vil der i sådanne tilfælde være mulighed for at oplyse industri-lederne om de forhold, som får ministeriet til at se anderledes på fremtidsudsigterne, og hvis disse oplysninger gives, vil industriens ledere have mindst lige så gode muligheder for at træffe de rigtige dispositioner. Det vil iøvrigt føre for vidt at gå nærmere ind på de øvrige, mere indviklede problemer, som er knyttet til statsindgreb i en enkelt industris forhold.

af investeringer i faste anlæg og maskiner. Det har været dyr kredit, men der har i det store og hele været nok af den.

Det tør derfor hævdes — *mutatis mutandis* — at erfaringerne fra Vesttyskland viser, at generelle pengepolitiske midler i forbindelse med et frit prissystem også i en genopbygningsperiode kan give det bedste incitament til en stærk kapitaldannelse og en optimal fordeling af ressourcerne.

Erfaringerne i Frankrig kan ikke siges at have bevist, at et system som Monnetplanen med statsfinansiering af investeringen har så store fordele, at det kan opveje dets ulemper i sammenligning med en mere fri markedsøkonomi, når bortses fra magtpolitiske hensyn og andre imponderabilia.

13. *Monnetplanen og inflationen.*

En mere udførlig diskussion af sammenhængen mellem Monnetplanen og inflationen skal ikke foretages, da denne sammenhæng vanskeligt kan analyseres uden en samtidig gennemgang af hele den franske pengepolitik siden krigen. Nogle forhold kan imidlertid antydes:

Det har ikke været politisk muligt at begrænse forbruget af finanspolitisk vej for derigennem at neutralisere den efterspørgsel efter produktionsfaktorer, som udgår fra de statsfinansierede investeringer, og den eneste mulighed for neutralisering har derfor været kreditpolitikken, hvortil kommer Marshallhjælpen, som har muliggjort et stort underskud på de løbende betalinger over for udlandet. Som foran antydet har kreditpolitikken da også været benyttet til en sådan kontraktion, således at Monnetplan-investeringerne i væsentlig grad modsvares af bortfald af andre investeringer; men det tør utvivlsomt hævdes, at statsfinansieringen af investeringerne har vanskeliggjort mulighederne for med kreditpolitiske midler alene at undgå overefterspørgsel efter arbejdskraft, hvilket navnlig fik betydning, da Koreakrigens udbrud skabte en kraftig stigning i forbrugs- og investeringstilbøjelighed. Når store dele af investeringen ikke rammes af en kreditindskrænkning, kan en kraftig efterspørgselsstigning naturligvis vanskeligt modvirkes ved kreditpolitiske midler, uden at det får stærkt skadelige bivirkninger.

Inflationen i Frankrig synes imidlertid, bortset fra den første tid efter Koreakrigens udbrud, kun i mindre grad at have sin rod i overefterspørgsel efter arbejdskraft (spontan inflation). Den autonome inflation har i det sidste par år haft en langt større betydning, — idet arbejdernes krav om stigende løn har medført stadige løn-prisstigninger. I det omfang Monnetplanen har bevirket, at investeringerne er foretaget på en sådan måde, at de kun med et langt timelag bevirker en effektivitetsstigning, der slår igennem i forholdet løn/leveomkostninger, kan Monnetplanen måske også siges at have været en medvirkende faktor til den sociale uro og de autonome lønstigninger.

14. *Konklusion.*

I den første periode efter Frankrigs befrielse var det nødvendigt, at en række bottlenecks blev fjernet; at dette skete gennem statens indgriben afviger ikke principielt fra, hvad andre lande i lignende situation måtte foretage, og en anden fremgangsmåde ville i hvert fald næppe have været politisk mulig i Frankrig. Fortsættelsen af Monnetplanen ud over begrænsede foranstaltninger i den første efterkrigstid lader sig vanskeligere forsvare. Om stivheden i den økonomiske struktur nødvendiggjorde foranstaltninger af denne karakter kan næppe afgøres uden en dybtgående analyse af denne struktur; som ovenfor an-

tydet forekommer det mig sandsynligt, at mere generelle pengepolitiske midler kombineret med foranstaltninger rettet imod ændringer i erhvervslivets struktur og konkurrenceforhold sammen med en overgang til et frit prissystem som regulator for det økonomiske liv kunne have virket mere tilfredsstillende på langt sigt.

Det må derfor konkluderes, at selv om magtpolitiske hensyn sammen med vanskelighederne ved at overvinde stivheden i det franske erhvervssystem måske delvis kan retfærdiggøre planens fremgangsmåder, i hvert fald på kort sigt, så er disse omstændigheder specielle for Frankrig. Et system som Monnetplanen med statsfinansiering af erhvervslivets investeringer med den deraf følgende statsovertagelse af det økonomiske ansvar og den økonomiske risiko kan derfor næppe tjene som mønster for andre landes politik, og selv under de mere specielle forhold i Frankrig må dets værdi betegnes som overordentlig tvivlsom.

John Vibe Pedersen.

FIRE RAPPORTER OM LIGEVÆGT I VERDENSHANDELEN.

Næppe nogen anden periode i økonomiens historie har oplevet et rapport-skriveri magen til det, vi har set udvikle sig efter den 2. verdenskrig, vel især under inspiration fra U. S. A. Det er umuligt for hver enkelt at læse alle disse sider, og den følgende omtale af de 4 betydeligste internationale rapporter*) (ialt på ca. tusind sider), der er kommet i år, skulle erstatte savnet til en vis grad. Det kan endvidere have interesse at sammenstille resultaterne af de 4 analyser, der i år alle er rettet mod samme emne: hvad er betingelserne for ligevægt i verdenshandelen? Er disse betingelser til stede, og hvad kan man eventuelt gøre for at skabe dem?

Først kommer ECE's årsrapport fra februar 1953. Den er udarbejdet på sekretariatets ansvar, og sekretariatet har tilstræbt i sin vurdering at være fuldstændig uafhængig af de regeringer, der deltager i kommissionen. Sekretariatets leder, Gunnar Myrdal, har samme fædreland som Strindberg, og noget kunne tyde på, at også Myrdal er strukturel pessimist — man husker arbejder fra hans hånd om krise i befolkningsspørgsmålet, negerproblemet, advarsel mod fredsoptimisme og en rapport om, at Vesteuropas stålkapacitet var ved at blive for stor (det var før Koreakrigen).

Nærværende vægtige rapport er ligeledes i grund og bund pessimistisk. Den handler om Europas langtidsp problemer, og hvor meget (eller snarere hvor lidt) man er kommet deres løsning nærmere siden afslutningen af den 2. verdenskrig. Rapporten behandler både Øst- og Vesteuropa, men den følgende fremstilling nøjes med at omtale Vesteuropas problemer.

Rapporten falder i 4 hovedafsnit, hvoraf det første gør rede for stillingen ved krigens afslutning. Det konstateres (ret opsigtsvækkende), at Europas industrielle realkapital var større ved krigens afslutning end ved dens begyndelse og passede bedre til den nye situation, selvom industrien ikke havde kunnet følge

*) *Economic Survey of Europe Since the War*, United Nations, Economic Commission for Europe, Genève 1953.

Twenty-Third Annual Report, Bank for International Settlements, Basel 1953.

Annual Report, International Monetary Fund, Washington 1953.

International Trade 1952, General Agreements on Tariffs and Trade, Genève 1953.

med U. S. A., der fortsatte med at udvikle stordrift i forskellige brancher til stor skade for Europas konkurrenceevne. Landbrugs- og transportsektoren havde lidt betydelig mere, men mest var det gået ud over boligbyggeriet, der de fleste steder havde ligget stille — man regner med en boligmangel på 16 pct. af boligerne ved krigens afslutning. Folkemængden var så at sige ikke gået tilbage. På denne baggrund forstår man bedre, at de fleste lande i 1947 »... had »recovered« in the narrow sense within two years of the ending of the European war.« (p. 9).

Krigsskaderne var ikke det værste. Langt ubehageligere var ændringen i Vesteuropas stilling overfor omverdenen. Tab af oversøiske investeringer, forringelse af bytteforholdet og forøgelse af udgifter (især militære) i oversøiske områder betød, at Europa måtte præstere 80 pct. større eksportmængde end i 1938 for at opretholde samme import som i 1938 (p. 13). Importen måtte komme fra dollarområdet, hvor produktionen var steget og leveringsdygtigheden tilstede, men på den anden side var det meget vanskeligt for Europa at genvinde sit eksportmarked i disse lande, der under krigen var blevet knyttet stærkt sammen.

I andet afsnit behandles produktionsstigningen i Vesteuropa. Marshallhjælp og inflationspres sørgede for en produktionsstigning i industrien på omkring 13 pct. om året indtil 1951, mens 1952 (med den mere udbredte deflationspolitik) var præget af stagnation. Overalt blev investeringerne favoriseret.

Nordvesteuropa var i de første efterkrigsår utilbøjelig til at benytte prismekanismen, men forlod sig på direkte kontrol og de billige penges politik, som »... in retrospect (appear) ill-advised« (p. 67). Et led i denne politik var det, at statsfinanserne skulle erstatte den manglende private opsparring, men overskudene blev ikke tilstrækkelige, og finanspolitikken viste sig at være meget usmidig. I Tyskland gennemførte de militære myndigheder af angst for selv den svageste inflation en kontrol, som helt lammede økonomien. Pengeombytningen i 1948 og den efterfølgende liberalisme virkede derfor ekstra stærkt som en stimulans til produktionen. Den liberale politik, der lægger afgørende vægt på prismekanismen, kan notere bemærkelsesværdige resultater, men har tilladt »... for a small class, a degree of luxury consumption unheard of in most other European countries.« I Italien og Frankrig opgav man hurtigt direkte kontrol. Frankrig har ved Monnet-planen (for indre udbygning af basisindustri-erne) søgt at lægge grund for en økonomisk vækst i fremtiden. Den eneste politisk acceptable måde at finansiere planen på var ved inflation. Den strukturelle inflation i Frankrig har dog andre årsager, nemlig at man reagerer voldsomt på den mindste prisstigning, fordi man kender inflation gennem 40 år. Desuden har det vist sig umuligt at skabe nogen større fleksibilitet i erhvervsfordelingen; lønarbejderne udgør en relativ lille andel, mens driftsherrer i den lille stil dominerer og betragter deres rettigheder som hellige. Endelig er både landbrugspriser og lønninger politisk bestemt, mens arbejderklassen »... by common agreement (is) held outside effective political power ...« (p. 79); lønforhøjelser bliver derfor udskudt til det sidste og bliver følgelig betydelige, når de endelig kommer. Som et særligt punkt nævnes endvidere krigen i Indokina.

Det må konstateres, at de velstående lande har oplevet de største fremskridt siden krigens afslutning, mens de fattigere er blevet ladt tilbage i relativ stagnation. Antallet af arbejdsløse var f. eks. større i Central- og Sydeuropa i 1951 end i 1938, mens det omvendte var tilfældet for Nordvest- og Østeuropa. Den eneste nye erfaring, man kan notere i økonomisk politik, kommer fra Nordvesteuropa,

der har forsøgt at opretholde stærk ekspansion uden overdreven inflation og valutaunderskud. Metoden har været en omhyggelig koordineret offentlig politik. Efter at man er gået over til mere generel økonomisk politik — men også af andre årsager — er man i de sidste $1\frac{1}{2}$ år gledet ind i en stagnation. Det understreges dog tilsidst som en slags modifikation, at det endnu ikke er godtgjort, om det er muligt at styre en privatkapitalistisk økonomi med fuld beskæftigelse, men uden inflationspres.

Tredie afsnit handler om Vesteuropas betalingsbalanceproblemer. Det er lykkedes at holde importmængden 10 pct. lavere end før krigen, men det er ikke lykkedes at få større forsyninger fra ikke-dollar-områderne. Tværtimod har nedgangen i importen fra Østeuropa fuldt ud måttet kompenseres ved stigning i importen fra dollarområdet. Som eksempel kan nævnes, at 37 pct. af hvedeimporten til de 19 betydeligste vesteuropæiske lande i 1934—38 kom fra dollarområdet, mens tallet for 1949—52 var 80 pct. I denne forbindelse har det haft væsentlig betydning, at England i langtidskontrakterne har vægret sig ved at give tilstrækkelig høje priser, så produktionen udenfor dollarområdet kunne stimuleres.

Vesteuropas exportmængde er steget med 40 % i forhold til 1938, og det er et glædeligt tegn, at hovedparten er faldet på export af kapitalgoder, der også fremover vil være meget efterspurgt. Når resultatet alligevel ikke har været tilfredsstillende, skyldes det exportens fordeling på områder. 90 % af stigningen i exportmængden er gået til de oversøiske områder, der er nært knyttet til Europa (især sterling- og franc-områderne), men det er ikke ad denne vej lykkedes at erstatte dollarvarer og indtjene dollar. Ej heller er det i tilstrækkelig udstrækning lykkedes at exportere direkte til \$-området eller erstatte \$-export til det øvrige Amerika. Exporten til U.S.A. er nu større end i 1938 (i 1951 var mængden ca. 60 % større end i 1938), men man har endnu ikke genvundet det terræn, der blev tabt som følge af toldloven i 1930 og depressionen. Årsagen til det utilfredsstillende resultat må bl. a. søges i U.S.A.'s protektionisme (se side 106—110).

I den senere tid er der indtruffet en forbedring i Vesteuropas betalingsbalance, men forbedringen er mere tilsyneladende end reel. Navnlig skyldes exportforøgelsen til dollarmarkedene i hovedsagen U.S.A.'s oprustningsprogram, og Europas stilling er derfor på længere sigt meget utilfredsstillende. Den virkelige dollarmangel (d. v. s. når man ser bort fra U.S.A.'s militære udgifter, off-shore-indkøb og medregner den efterspørgsel efter dollarvarer fra Europa, der holdes i skak af restriktioner, samt tager hensyn til en vis styrkelse af valutareserverne) opgøres af Myrdal til 4 milliarder \$ om året — man må næsten være clair-voyant for at kunne skønne sig til en sådan størrelse!

Under overfladen lever \$-problemet altså i bedste velgående, og der er efter Myrdal (p. 134) ikke håb om, at prismekanismen kan løse dette problem — hertil kræves planlægning og samarbejde, der dels går ud på handelspolitiske indrømmelser fra U.S.A. dels en mere målbevidst europæisk integration.

Integration er derfor hovedemnet for rapportens 4. del. Trods stærkt stigende produktion var handelen mellem de europæiske lande (excl. Rusland) indbyrdes ikke større i 1951 end den var i 1913. Denne selvforsyningspolitik har hæmmet arbejdsdelingen og dermed en større væxt i velstanden. Efter den 2. verdenskrig har Vesteuropas økonomiske integration været et af hovedmålene for politikken, men der er næsten ikke opnået resultater (se især kap. 12, side 214—35). Man burde have søgt for bevægelighed for arbejdskraft og kapital samt have koordineret investeringerne; kul- og stålplanen nævnes dog med nogen sympati. I stedet har man lang tid efter genopbygningen slået sig på liberali-

sering af varebevægelserne — d. v. s. man har forladt sig på prismekanismen. Resultatet har været derefter, thi »... no over-all principle, whether of competition or of international planning can solve the problem. Specific solutions will have to be found to specific problems«. (p. 235). Myrdal anfører et interessant eksempel herpå. Da Nord- og Syditalien før 1860 var adskilt ved toldmure, var der ikke nogen særlig forskel i effektiviteten i industriproduktionen. Foreningen af de 2 områder med forholdsvis ringe beskyttelse overfor omverdenen førte til, at Syditaliens industri blev konkurreret ud, og den kunne ikke mere hamle op med Norditaliens, selv da den blev beskyttet mod konkurrence fra andre lande. Resultatet blev underbeskæftigelse i landbruget.

Europa har ikke kendt sin besøgstid. Der har været et væld af planer: en europæisk toldunion, regionale toldunioner (Benelux, Skandinavien etc.), Schuman-planen, den grønne plan, planer for systematisk koordinering af investeringer i visse brancher (Stikker) etc. — men bortset fra Schuman-planen er de alle faldet til jorden til fordel for national selvforsyningspolitik, herunder beskyttelse af »vested interests«. Liberalisering af varebevægelserne er ganske vist gennemført til en vis grad, men på områder, hvor virkningen ikke er særlig mærkbar.

Efter Myrdal er tiden forpasset for de store planer om at gøre Vesteuropas økonomi stabil; men man kan i det mindste komme sammen og diskutere økonomi i fællesskab (i ECE?), så kendskab til andres planer kan påvirke ens egne (p. 223).

Vesteuropa har ikke formået at yde sit nødvendige bidrag, så grunden kan lægges for den ligevægt i international handel og betalinger, der er en forudsætning for visse af planerne om almindelig valutakonvertibilitet.

Den internationale Bank i Basel (BIS: Bank for International Settlements), der blev oprettet i 1930 for at administrere de tyske krigsskadeserstatninger, og som med nød og næppe overlevede den 2. verdenskrig, har i sommer udgivet sin 23. årsrapport. Banken er samlingssted for centralbanker, og dens rapporter og oplysninger er stærkt præget af centralbankernes politik. Keynes skal engang have kaldt dens rapporter for de bedste internationale økonomiske rapporter. Efter sigende skrives rapporterne af den meget vitale og idérige svensker, dr. Per Jacobsson.

Rapporten er ikke så dybtgående som Myrdals; den indeholder et væld af i sig selv interessante oplysninger, som dog ikke er blevet rigtig systematiseret. Her skal blot omtales de vigtigste påstande.

Der er ikke tale om nogen pessimisme som hos Myrdal. Der har i 1952 været virkelig tendens henimod ligevægt i den internationale økonomi: prisstigningen er standset, dollarunderskudet er faldet, valutareserverne er steget på de rigtige steder, der er større stabilitet i EPU (European Payments Union), og der er mange tegn på større tillid til de forskellige valutaer — mest opsigtsvækkende er stigningen i de frie noteringer for sterling (p. 7). Der er dog alvorlige hindringer for virkelig ligevægt, nemlig at man ikke i tilstrækkelig grad forlader sig på pris- eller markedsmekanismen.

Økonomisk fremgang beror på store investeringer, og store og rigtige investeringer kræver et bestemt økonomisk klima. Der fordres ligevægt på statsfinanserne, men der kræves tilmed, at statens indtægter og udgifter ikke bliver for store, så staten beslaglægger ressourcer, som ville finde bedre anvendelse andetsteds. Statsfinanserne synes at frembyde hovedfaren for de økonomiske fremskridt. Rapporten stoler fuldt og fast på, at det økonomiske system ved egen

hjælp sørger både for fuld udnyttelse af ressourcerne og for en hensigtsmæssig investering, og i den anledning polemiseres der kraftigt mod Keynes (p. 37 og 38). Derimod er inflation det, der skader fremskridt mest. Det hedder f. ex., at »Investment activity wisely handled and firmly based on genuine savings is the very essence of economic progress, but badly managed and financed in the wrong way, it becomes a source of weakness instead of strength.« (p. 75). U.S.A. og Schweiz fremhæves som eksempler på lande, hvor den personlige opsparing har været af afgørende betydning for økonomiske fremskridt. Det mystiske udtryk »genuine saving« lykkes det dog ikke rigtig at forklare.

Det gunstige økonomiske klima kræver altså små skatter, monetær stabilitet og ingen forsøg på at holde renten nede på et unaturligt niveau. Belønningen bliver tillid til valutaen ude og inde, stor privat opsparing, et sundt kapitalmarked og investeringer, der skaber økonomisk fremgang. Verden synes unægtelig lettere og lysere end hos Myrdal — hvis blot politikerne ville rette sig efter anvisningerne!

Overalt gælder det åbenbart om at løse på restriktioner og indgreb. Vesttyskland fremhæves flere steder som et godt eksempel på en fornuftig økonomisk politik. Genoprettelsen af frie råvaremarkeder i England fremhæves ligeledes — især at der siden slutningen af 1952 også blev genåbnet markeder for »dollarvarer« herunder bly og zink med betydelige prisfald til følge. (p. 89—90). Det nævnes også, at Europas råvareproblem lettes ved, at man stadig finder på nye substitutter og materialebesparende opfindelser. Som eksempel nævnes, at et schweizisk lokomotiv i dag kun vejer godt halvt så meget som i 1919, mens top-hastigheden er 2—3 gange så stor. Der lægges vægt på, at mange europæiske valutamarkeder er blevet genåbnet og valutaarbitrage igen tilladt, så valutahandlerne kan lære teknikken, og vejen dermed banes for almindelig konvertibilitet. Denne kan genindføres, når indre finansiell stabilitet er til stede samt visse andre betingelser opfyldt, herunder især en ændring af U.S.A.'s handelspolitik og styrkelse af valutareserverne udenfor U.S.A. Konvertibilitet er ikke blot et mål, men et middel til større og mere effektiv produktion og vil dermed lette vejen for afskaffelse af restriktioner.

Rapporten slutter af med at konstatere, at genoprettelse af en sund valuta ikke blot er »... the most urgent but also the most remunerative form of investment« (p. 233). Integration af verdensøkonomien skabes ved konvertibilitet og hertil kræves monetær disciplin.

De næste to rapporter, der skal omtales her, er både betydeligt mindre i omfang og virker mere »friserede«. Dette sidste forhold hænger utvivlsomt sammen med, at de to institutioner (valutafonden og Gatt) begge har et politisk ansvar som fungerende internationale institutioner.

Valutafondens rapport er skrevet under ledelse af en tredje svensker, fondens direktør, tidligere riksbankchef Ivar Rooth. Den indledes med at konstatere, at der i 1952 som helhed var mere balance i de internationale betalinger end i 1951. Det er især dollarproblemet, der har interesse, og det fremhæves, at U.S.A. i anden halvdel af 1952 og begyndelsen af 1953 havde underskud på sin betalingsbalance over for omverdenen. Man bør endvidere i denne forbindelse lægge mærke til, at de lande, der efter krigen har fået den største økonomiske hjælp fra U.S.A. nu havde et lille overskud overfor dette land (det drejer sig om England, Kontinentaleuropa og de tilsluttede områder). Forbedringen skyldes ganske vist til en vis grad forbigående forhold (U.S.A.'s lagerkøb, militære udgifter, off-shore

køb m. v.) men »the residual dollar problem« er næppe så stort som mange antager. Mange steder er overkursen på dollar (bl. a. i forbindelse med præmieringsordninger) gået ned, hvilket tyder på, at man har været tilbøjelig til at overvurdere den efterspørgsel, der holdes i skak af restriktioner.

Hvis det resterende dollarproblem skal løses, kræves der en tilpasning i den internationale handel, som bl. a. vil kunne støttes af almindelig valutakonvertibilitet. Hvis planerne om konvertibilitet skal lykkes, må man kræve indre finansiell stabilitet, forøgede dollarindtægter (bl. a. ved ændring af U.S.A.'s handelspolitik), afskaffelse af valutarestriktioner og genoprettelse af internationale kapitalmarkeder. Det understreges endelig, at U.S.A. har et stort ansvar i at opretholde stærk økonomisk aktivitet, som kan lægge bund under velafbalanceret vækst i den internationale handel.

Det lyder alt sammen meget pænt og rigtigt, men er holdt i ret generelle vendinger. På et enkelt område bliver der dog taget mere konkret stilling til problemerne. Det hedder således om prismekanismen, at det misry, hvori den var faldet, ikke skyldtes misforståelser eller fordomme. Erfaringerne har vist, at den ikke altid kan føre til tilfredsstillende resultater, men det er i den senere tid også blevet »... increasingly clear that, if the price mechanism is neglected, new and intractable problems soon arise«. Folk er blevet trætte af de stadige kriser, som ofte synes at skyldes overdreven tiltro til direkte kontrol (p. 10).

Den generelle penge- og finanspolitik må derfor foretrækkes, og de lande, der har anvendt den, har da også kunnet notere betydelige resultater. Specielt gøres der opmærksom på, at den restriktive pengepolitik, der førtes i mange lande, næppe har ansvaret for produktionsnedgangen i 1952, der snarere må ses som en reaktion på den bølge af »scare buying«, som man oplevede i slutningen af 1950 og i 1951 (p. 38—39).

GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) har udsendt sin tredje årsrapport, der dennegang har et generelt sigte — nemlig at belyse uligevægten i den internationale handel.

Det bemærkes også her, at den seneste tid har vist en bedring i den internationale betalingssituation; men billedet er knap så gunstigt, når man ser det i længere perspektiv. I de sidste 25—30 år er industrieksporten i forhold til den samlede industriproduktion gået ned (fra 26 % i 1929 til 16 % i 1951), mens råvareeksporten kun er faldet fra 30 % til 26 % af den samlede råvareproduktion. Årsagerne hertil må bl. a. søges i den bevidste selvforsyningspolitik. Der er endvidere en bemærkelsesværdig stabilitet i verdenshandelen mellem regionerne. De industrialiserede landes samhandel var både i 1938 og 1951 41—42 % af den samlede verdenshandel, og deres export til andre områder lå ligeledes stabilt på 23—24 %. De råvareproducerende landes indbyrdes samhandel tegnede sig for ca. 12 %, mens eksporten til de industrialiserede lande udgjorde 23—24 %. Uligevægten i verdenshandelen skyldes i overvejende grad, at forholdet mellem de industrialiserede lande indbyrdes er blevet forrykket — dollarområdet's handelsoverskud, der i 1938 var 6,7 % og i 1951 5,2 % af verdenseksporten, gør sig især gældende overfor Europa navnlig som export af råvarer.

Konklusionen af denne tankegang er, at der ikke er tale om nogen forbigående uligevægt. Det er fundamentale faktorer, der er på spil, og man bør i fremtiden bestrebe sig mere på at overvinde denne uligevægt, end man har gjort hidtil (p. 11).

Løsningen på problemet finder man omme på side 103, hvor det hedder, at de små politiske enheder (d. v. s. de små europæiske lande) hæmmer den inter-

ationale arbejdsdeling herunder især stordriftsproduktion. »Economic advantage cannot forever be sacrificed to tradition and to the inertia of political forms.« Den virkelige forbedring vil først komme, når man ophæver de restriktioner for den internationale handel, der hæmmer mest. Restriktioner skaber både inflation i landet selv og finansielle vanskeligheder for andre lande. Man må derfor sætte sin lid til de planer, der for tiden er ved at udformes, om større frihed i den internationale handel (konvertibilitetsplanerne). Man bør med andre ord forlade sig på markedsmekanismen.

Rapporten indeholder iøvrigt en meget detaljeret gennemgang af toldsætter, subsidier, kvantitative reguleringer etc. etc. i medlemslandene.

I forbifarten er der lige grund til at nævne en tabel på side 62, der viser, at toldbeskyttelsen (beregnet efter folkeforbundets formler) i U.S.A. og Skandinavien er faldet betydeligt både siden 1913 og 1926, mens beskyttelsen er steget i andre vesteuropæiske lande.

Den mest optimistiske af de fire rapporter kommer fra banken i Basel, dernæst valutafonden, GATT og endelig Europakommissionen, som er den mest pessimistiske.

Alle er enige om, at der for tiden ikke er stabil ligevægt i det internationale betalingssamkvem, og at Vesteuropa frembyder hovedvanskeligheden. Alle er ligeledes enige om, at løsningen må findes ved handelspolitiske lempelser fra U.S.A. og ved økonomisk integration i Vesteuropa. Denne integration — eller sammenvejsning — må ske under voksende international handel, og U.S.A. bærer hovedansvaret for aktivitetsudviklingen i den vestlige verden.

Hertil er der i det store hele enighed — derimod ikke om vejene, der fører til disse resultater. Den centrale uoverensstemmelse ligger i virkeligheden i vurderingen af pris- eller markedsmekanismens effektivitet. Det er en kendsgerning, at der efter den 2. verdenskrig gradvis er foretaget en optøning af restriktioner indenfor alle mulige områder — altså en bevægelse i retning af at lade prismekanismen få større spillerum. Planerne om valutakonvertibilitet og lempelse af handelsskrankerne er et skridt videre i samme retning. Det, rapporterne i virkeligheden drejer sig om, er, om en gennemførelse af disse planer vil afsløre og forstærke en fundamental uligevægt i betalingssamkvemet mellem verdens regioner eller om den nuværende uligevægt i virkeligheden ikke er så stor, og om tilpasningen ikke netop vil lettes ved de nye foranstaltninger.

Dybest set er spørgsmålet måske, om Vesteuropa under friere markedsforhold vil stagnere økonomisk, selvom den øvrige verdens produktion ekspanderer. Per Jacobsson siger hertil, at det vil den ikke, hvis statsfinansierne lader være med at gribe for meget ind i produktionen, hvis man skaber en sund valuta og udviser monetær disciplin. GATT fremhæver, at lempelse af skrankerne for varebevægelserne vil forhindre stagnation. Valutafonden har flere forbehold, men hælder vel nærmest i denne retning. Endelig kommer Myrdal og forlanger en grundig undersøgelse og planlægning (herunder måske også med anvendelse af prismekanismen) for de enkelte problemer.

Det er svært at afgøre, hvem man skal tro på. Selvom Myrdals rapport afgjort er den grundigste, har man ofte på fornemmelsen, at han presser sit materiale for hårdt for at kunne opstille overraskende konklusioner, mens andre og mere gængse fortolkninger bliver fejlet bort. På den anden side forekommer Jacobsens synspunkter overdrevne og ikke overbevisende. Valutafondens jugement er vel det bedste, dens konklusioner ganske vist også mindst overraskende.

Erik Hoffmeyer.

EKSAMENSOPGAVERNE I ØKONOMI OG STATISTIK

Københavns Universitet

Statsvidenskabelig eksamen, sommeren 1953.

1. del:

Nationalekonomi.

1. Sammenlign nedenstående uddrag af betalingsbalancerne for 1950 og 1952 og kommenter den stedfundne udvikling.

Betalingsbalancens hovedposter.

(Mill. kr.).

Løbende poster:	1950			1952		
	Indt.	Udg.	Netto	Indt.	Udg.	Netto
1. Vareudførsel og indførsel (f. o. b.).....	4746	5447	-701	5996	6109	-113
2. Søtransport.....	799	825	- 26	1350	1025	325
3. Rejser.....	150	210	- 60	210	235	- 25
4. Renter og aktieudbytte o. l. .	36	123	- 87	55	120	- 65
5. Varer og tjenester iøvrigt ...	145	100	45	200	115	85
Varer og tjenester tilsammen	5876	6705	-829	7811	7604	207
6. Gaveydelse o. l.....	456	44
Løbende poster ialt.....	-373	251
Kapitalindtægter:						
7. Offentlige lån*).....	- 38	-161
8. Nedgang i bankernes valutastilling*).....	250	-322
Heraf overfor E. P. U.....	265	- 43
9. Andre kapitalindtægter samt fejl*).....	161	232
Kapitalindtægter m. v. ialt	373	-251

*) Tallene for 1950 anslåede. Opdelingen afviger fra den i Statistisk Årbog anvendte, og der er ikke foretaget korrektion for den i 1950 skete, men først i 1951 bogførte konsolidering af en del af Danmarks mellemværender med E.P.U.-lande.

2. Der ønskes en kort redegørelse for følgende spørgsmål:

Er der grund til at sondre mellem jord og realkapital i den økonomiske teori.

Driftsøkonomi.

1. Anlægsomkostningernes indflydelse på priserne.
2. I hvilket omfang er det rationelt at have grosserer som mellemed mellem fabrikker og detailhandlere?

2. del:

Nationalekonomiens teori. I.

Opsparing og investering, herunder en diskussion af, om der må antages siden mellemkrigstiden her i landet at være sket ændringer af strukturel art i opsparings- og investerings-tilbøjeligheden.

Nationaløkonomiens teori. II.

De økonomiske virkninger af opfindelser indenfor en enkelt industrigren.

Nationaløkonomiens politik. I.

Kreditvæsen.

Giv en fremstilling af ændringer i opfattelsen af de private bankers handlefrihed og magtstilling i forhold til centralbank og stat. Kommenter denne fremstilling på grundlag af en redegørelse for de vigtigste ændringer i dansk kreditvæsen i dette århundrede.

Socialpolitik.

En drøftelse af motiver og metoder indenfor socialpolitikken til produktionens fremme.

Nationaløkonomiens politik. II.

Finansvidenskab.

De økonomiske virkninger af nedenstående bestemmelser i lov nr. 265 af 27. maj 1950 om grundstigningsskyld.

§ 1.

Stk. 1. Af de faste ejendomme skal der som hidtil (jfr. lov nr. 202 af 20. maj 1933) svares grundstigningsskyld beregnet på grundlag af stigningen i grundværdien efter fradrag for forbedringer (jfr. lov nr. 352 af 7. august 1922 paragraf 3).

Stk. 2. Grundstigningsskylden udgør 4 pct. årlig af den afgiftspligtige grundstigning, jfr. paragraf 7.

§ 2.

Stk. 1. Ved vurdering til grundskyld og ejendomsskyld vil værdien være at fastsætte under hensyntagen til grundstigningsskylden.

Stk. 2. I de tilfælde, hvor vurderingssummen til ejendomsskyld skal lægges til grund ved beregningen af formueskat, afgift af arv og gave, stempelafgift og tinglysningsafgift, skal der, forinden beregning finder sted, i den ansatte vurderingssum til ejendomsskyld ske et fradrag lig beløbet for den afgiftspligtige grundstigning.

§ 3.

Stk. 1. Grundbeløbet (nulpunktbeløbet) ved udmålingen af værdistigningen skal fremtidig være grundværdien efter fradrag for forbedringer ved den 10. alm. vurdering pr. 1. oktober 1950. Såfremt denne grundværdi ændres ifølge klage eller revision, er også grundbeløbet hermed ændret.

§ 7.

Beregningen af den afgiftspligtige grundstigning foretages fremtidig på følgende måde: Fra grundværdien efter fradrag for forbedringer ifølge den til enhver tid sidst foretagne ansættelse af grundværdien trækkes grundbeløbet med grundbeløbstillæg, og det herved fremkomne forskelsbeløb formindskes med $\frac{1}{4}$. Det resterende beløb benævnes »den reducerede grundstigning«.

§ 19.

Stk. 1. a. Når grundværdien af en ejendom, der udelukkende bruges til helårsbeboelse og højst indeholder 2 lejligheder, hvoraf een beboes af ejeren selv, ikke overstiger 20 kr. pr. m², skal ejeren være fritaget for at svare grundstigningsskyld af de første 4000 kr. af det beløb, hvormed den reducerede grundstigning er steget udover den reducerede grundstigning, der blev konstateret ved ejendommens første ansættelse ved en almindelig vurdering eller en årsvurdering efter ejerens, dennes ægtefælles eller afdøde ægtefælles erhvervelse af ejendommen. Overstiger ejendommens grundværdi 20 kr. pr. m², tilstås der samme fritagelse, såfremt ejeren godtgør, at grunden efter gældende byggevedtægt, byplan eller servitutter kun kan benyttes til villa- eller rækkehusbebyggelse og til helårsbeboelse alene. Dersom ejeren af en ejendom, som iøvrigt opfylder betingelserne for fritagelse i medfør af nærværende stk. 1 a, godtgør, at der indenfor et tidsrum af 4 år før lovens ikrafttræden eller senere er indrettet en tredje lejlighed i loftsetagen, tilstås der tilsvarende fritagelse.

For den del af stigningen i den reducerede grundstigning, der ligger over 4000 kr., kan finansministeren, når begæring derom fremsættes, under de ovenfor anførte betingelser tilstå hel eller delvis fritagelse for grundstigningsskyld, såfremt der ikke fra ejendommen kan udstykkes grund til selvstændig bebyggelse, uden at dette vil medføre væsentlig værdiforringelse for restarealet eller den bestående bebyggelse, og såfremt den stedfundne grundstigning ikke ledsages af en tilsvarende forøgelse af ejendommens udbytte. Stigning i lejeværdien af ejerens egen bolig betragtes, forsåvidt angår de her omhandlede ejendomme, aldrig som forøgelse af ejendommens udbytte.

Statistik.

- A. Kan variationerne i antallet af døde under 1 år i procent af samtlige døde for hver enkelt måned i 1951 opfattes som tilfældige afvigelser fra den samme sandsynlighed. (Statistisk Årbog 1952, tabel 30).
- B. For perioden 1927—41 haves for en vis afgrøde følgende skønsmæssige oplysninger om afgrødens tilstand pr. 1. juli hvert år samt det endelige høstudbytte:

Afgrødens tilstand i % af »normaltilstand«.	Høstudbytte i kg pr. arealenhed.
78	262
73	245
68	217
74	254
78	298
65	252
79	305
77	311
77	294
60	198
85	338
68	216
83	296
84	427
74	333

Hvorledes kan de skønsmæssige oplysninger bruges til forudberegning af høstudbyttet? Udfør en forudberegning af høstudbyttet svarende til tilstanden 80% pr. 1. juli og angiv resultatets nøjagtighed.

Aarhus Universitet

Økonomisk eksamen, sommeren 1953.

1. del:

Nationaløkonomi.

Der ønskes en diskussion af fagforeningernes muligheder for at hæve reallønnen.

Driftøkonomi.

1. a) Der ønskes en redegørelse for begreberne sammensat og forbunden produktion.
- b) Diskuter, hvorvidt det er muligt at bestemme grænseomkostninger og gennemsnitlige stykomkostninger ved henholdsvis sammensat og forbunden produktion.
- c) Gør rede for de vigtigste af de metoder, der i praksis anvendes til beregning af de gennemsnitlige stykomkostninger ved sammensat og forbunden produktion.
2. Gør i korte træk rede for de vigtigste principper for vurdering af varelagere og gør rede for, hvilken betydning vurderingsmåden har for størrelsen af virksomhedens periodegevinster.

2. del:

Nationaløkonomi.

Der ønskes en diskussion af følgende spørgsmål:

1. Hvilken betydning for gennemførelse og opretholdelse af fri international handel har kreditororganisationer af typen E. P. U. og I. M. F.
2. Kan sådanne kreditororganisationer erstattes med de enkelte landes opsamling af valuta-reserver.
3. Hvilken forskel med hensyn til løsningen af det internationale likviditetsproblem er der mellem international guldmonetfod og de nævnte internationale kreditinstitutioner.

Driftøkonomi.

1. Der ønskes en diskussion af begreberne kapitalindvindingsfaktor, kapitaltjeneste og gennemsnitlig nettoudgift pr. tidsenhed for en investering, samt en redegørelse for disse begrebers anvendelse i investeringskalkulen.
2. Diskuter konstellationen normbegreb og planbegreb og illustrer forholdet ved eksempler.

Finansvidenskab/socialpolitik.

De økonomiske virkninger af beskatning af kapitalgevinster.

Statistik.

Skitser en arbejdsplan for en befolkningsprognose, der anslår den danske befolknings størrelse og aldersfordeling indtil 2020.

Beregninger tænkes udført ved hjælp af det materiale, der findes i Statistisk Aarbog 1952, og der ønskes:

- 1) en kort diskussion af de principielle problemer,
- 2) en nærmere redegørelse for, hvilket materiale der tænkes anvendt,
- 3) en detaljeret tilrettelæggelse af beregningerne.

B O G A N M E L D E L S E R

J. Stalin: Socialismens økonomiske problemer i Sovjetunionen. Forlaget Tiden, København 1952. 104 s. Pris 1 kr.

Halvdelen af det lille skrift er nogle »bemærkninger om økonomiske problemer i forbindelse med november-diskussionen 1951« rettet til »Deltagerne i den økonomiske diskussion«. Diskussionen drejede sig om en planlagt lærebog i »politisk økonomi«, hvortil der allerede forelå et udkast, som et flertal af deltagerne fandt kunne anvendes som grundlag. Der foreslås i »Bemærkningerne« nedsat en kommission, hvori ikke blot skulle sidde lærebogens forfattere, men også skarpe kritikere af lærebogsudkastet. Kommissionens medlemmer skulle midlertidigt frigøres fra ethvert andet arbejde. Desuden skulle nedsættes et redaktionsudvalg på f. eks. tre medlemmer bl. a. for at opnå ensartethed i stilen. Fristen for den færdige lærebogs forelæggelse for Centralkomiteen sættes til 1 år (d. v. s. 1. februar 1953).

Den anden halvdel af skriftet er tre breve, til tider ret skarpt polemisk rettede over for deltagerne i drøftelserne om lærebogen og teorierne. Et af brevene har således følgende slutsalut: »Kammerat Jarosjenkos anmodning om at få overdraget udarbejdelsen af socialismens politiske økonomi kan ikke tages alvorligt, om ikke af anden grund, så fordi den osrer af selvros«.

Skriftet, der gør indtryk af at være nøje gennemarbejdet, synes at være et betydningsfuldt bidrag til udviklingen af den officielle Marx-Engels-Lenin-Stalinske teori, eller om man vil dogmatik. Noget forord med oplysning om bistand, andre eventuelt har ydet den nu afdøde forfatter findes ikke. Vi skal imidlertid her lade såvel personalhistoriske som aktuelt politiske betragtninger ligge og holde os til et måske nu passeret stadium i udviklingen af den autoriserede lære hos Marx's fornemste arvtagere.

Skriftets dogmatiske præg fremgår af den måde, hvorpå Marx, Engels, Lenin og Stalin citeres. Om ovennævnte Jarosjenko siges det,

at hvis man i få ord skal karakterisere hans synspunkt, må man sige, at det er »umarxistisk — og følgelig dybt fejlagtigt«. Han »forsnyder sig på det alvorligste mod Marxismen« og er uvidende om, hvad man i dag ved »i enhver forbedelsesklasse i Marxisme«. Det sidste er naturligvis ikke så let at klare for endnu mere uvidende, vestlige læsere, men kan formentlig klares til husbehov, når man under læsningen noterer sig de afgørende definitioner, som ikke altid umiddelbart fremgår af daglig eller faglig dansk sprogbrug, og som til tider først lejlighedsvis dukker op langt henne i bogen. Iøvrigt har hver part jo lov at benytte sit vedtagne fagsprog. Også i borgerlig økonomi forekommer tilfælde af ikke helt rationel skolemesterering med lokalt vedtagne begreber og sætninger.

Den afgørende belæring for en ikke forud orienteret læser er, at man i modsætning til traditionelle vestlige gengivelser af de i praksis helt uanvendelige, marxistiske teorier møder en elastisk udvikling og tilpasning i alt fald over for nogle iøjnefaldende praktiske krav. Betydningen af at stræbe efter rentabilitet og anvende omkostningsberegning og »Værdilærens« prismekanisme fremhæves. Begreberne »mer-arbejde«, »nødvendigt arbejde«, »mer-produkt« og »mer-tid«, som Marx anvendte m. h. t. kapitalistiske forhold, betegnes som ikke anvendelige over for nuværende socialistiske forhold. Det er imidlertid forkert blot at se bagklogskab og opportunistisk fortolkning i udviklingen af de marxistiske dogmer, som netop i så stort omfang er udviklingslove. »Produktionsforholdene, menneskenes indbyrdes forhold i produktionsprocessen«, altså samfundsforfattningen, må svare til »produktionskræfterne (samfundets forhold til naturkræfterne...)«, eller med andre ord det tekniske udviklingsstade. Dette er ifølge Marx basis for den juridisk-politiske overbygning, hvortil også svarer bestemte samfundsmæssige bevidsthedsformer.

Den historisk-relativistiske indstilling fremgår i øvrigt af definitionen af politisk økonomi i

udkastet til lærebogen. Det er ifølge denne den videnskab, som studerer »den samfundsmæssige produktions love og fordelingen af de materielle goder på det menneskelige samfunds forskellige udviklingstrin«. Der regnes med objektive økonomiske love, som gælder uafhængigt af menneskelig vilje; men når menneskene har erkendt disse love, kan de udnytte dem i samfundets interesse. »Den politiske økonomi studerer udviklingslovene for menneskenes produktionsforhold. Den økonomiske politik drager praktiske slutninger heraf...«. Der er vel næppe nogen væsensforskel mellem dette og moderne ikke-kommunistisk teori. Men man får en fornemmelse af, at det er en ophøjet og vanskelig kunst at få sagt al ting på rette måde under tilbørligt hensyn til de autoriserede skrifter.*)

Fornylelsen af doktrinerne er ikke upåvirket af, hvad der sker i vestlige lande. Det billede af kapitalismen, som marxismens klassikere optog fra den tidligere kapitalismes og liberalismens klassikere, revideres. »Monopolkapitalismen« kommer ganske rigtigt ind i stedet for den gamle frikonkurrence-kapitalisme. I bedste harmoni med udviklingen andre steder mente Stalin, at der ubetinget bør tilføjes et kapitel om nationalindtægten. Påvirkningen m. h. t. nationalbudgettering er vel i øvrigt for en stor del gået i modsat retning, d. v. s. fra øst til vest.

Et særlig besværligt problem indenfor Sovjetområdet er indpasningen i det økonomiske system af landbruget, hvor man foreløbig er blevet stående ved kollektivbrugene og en stærkt begrænset privatdrift. Dette har nødvendiggjort opretholdelse af »Vareproduktionen«, d. v. s. omsætning ved køb og salg og dermed »værdiloven«, selv om denne (ligeså lidt som i kapitalistiske lande) får lov at virke uden statslige indgreb.

Trods besværligheder under den »første fase af det kommunistiske samfunds udvikling«, vedligeholdes håbet om en videre udvikling frem til den egentlige kommunisme ved overgangen

fra formelen: »Til enhver efter hans arbejde«, til formelen: »Til enhver efter hans behov«. Men betingelserne, der opstilles for at denne overgang kan finde sted, er strenge: 1. Det er nødvendigt varigt at sikre en uophørlig vækst i hele den samfundsmæssige produktion; 2. der må ske en gradvis forvandling af kollektivbrugenes ejendom til folkeejendom, hvorved »vareomsætningen« erstattes med produktudveksling; 3. alle samfundets medlemmer må sikres en alsidig udvikling af fysiske og åndelige evner, »der er tilstrækkelig til, at de kan blive aktive personligheder i samfundsudviklingen«. — Arbejdstiden må forinden være reduceret til 5–6 timer, og reallønnen må mindst være fordoblet. »Kun når alle disse forudsætninger er opfyldt, kan man sætte sin lid til, at arbejdet i samfundsmedlemmernes øjne vil blive forvandlet fra en byrde til den første livsfornødenhed«. — Paradishåbet afskaffes altså ikke i den kommunistiske dogmatik, men det skydes så langt ud, at drømmen om allerede at have nået den endelige tilstand ikke kommer til at hemme løsningen af dagens og morgendagens praktiske opgaver.

Det forekommer mig, at det lille skrift giver et interessant og nyttigt billede af, hvorledes teoretiske overvejelser om den »politiske økonomi« i alt fald i 1952 tog sig ud på den anden side af jerntæppet. Det synes at være skrevet så meget til indvortes brug indenfor menighederne i ind- og udland, at det muligvis giver et sandere billede end den officielle lærebog, skriftet er forløber for, og hvis skæbne muligvis nu er usikker. En nuancering og fornyelse af de forestillinger, vi på denne side af tæppet har om de Marx-Engels-Lenin-Stalinske teorier, tør man sikkert ud fra adskillige synspunkter betegne som særdeles nyttig.

F. Zeuthen.

Produktivtetsundersøgelser indenfor skotøjsindustrien. Handelsministeriets produktivtetsudvalg. 1953. 126 sider.

Den foreliggende undersøgelse må ses som et led i produktivtetsudvalgets bestræbelser på at undersøge produktiviteten i danske industrier og sammenligne med produktiviteten i tilsvarende udenlandske. Formålet er praktisk-driftsøkonomisk ikke

*) En interessant analyse af skriftet findes i det, man tør vist sige officøse, anti-kommunistiske tidsskrift: »Der Monat« april 1953, Richard Loven-thal. Stalins Vermächtnis zur Interpretation seiner letzten Schriften. Loven-thal ironiserer s. 21 over, at Marx's teori, der var *kausal*, er blevet erstattet af en *final* indstilling, der forsvarende et mindretals magtindgreb til gennemførelse af et forud kendt endemål for den historiske udviklingsproces.

teoretisk. Dermed være ikke sagt, at den teoretiske driftsøkonomi ikke kan have nytte af produktivitetsudvalgets studier. Men det har ikke været nærværende anmeldelsens hensigt at beskæftige sig hermed. Hensigten er at konfrontere den foreliggende undersøgelses problemstilling og konklusion om dansk skotøjsindustri produktivitetsforbedrings muligheder med anmelderens og i den forbindelse rejse spørgsmålet, om det for dem, der vil billigt fodtøj, er det rigtige sted at begynde i fabrikkerne.

Naturligvis er der driftsøkonomiske fejl på de enkelte fabrikker, og vel også fejl, som kan afhjælpes ved studier af den art, som produktivitetsudvalget anbefaler og giver udmærkede anvisninger på. Men den største del af forskellen mellem dansk og amerikansk produktivitet inden for skotøjsindustrien ligger i generelle forhold, som den enkelte fabrikant ikke kan ændre, idet de hænger nøje sammen med (1) markedernes forskellige størrelse og (2) markedernes forskellige struktur. Da man straks kan se, at (1) ikke lader sig ændre på en studs, er det naturligt at samle opmærksomheden om (2). Det er anmelderens opfattelse, at her er noget at gøre, hvis man vil målet billigere fodtøj, og sætter realisation af dette mål højere end de sidevirkninger på andre felter, der vil følge med en ændret markedsstruktur.

Udvalget når efter omfattende og interessante beregninger til, at produktiviteten i de amerikanske skotøjsfabrikkers tilskæreri og nådleri ligger op mod 100 % over produktiviteten i de tilsvarende danske afdelinger, mens produktiviteten i pinderi, pudseri og finish kun ligger 40—50 % over den danske. (S. 68). Hovedgrunden finder udvalget i, at de amerikanske fabrikker kan gennemføre større serier, dels fordi de amerikanske fabrikker er større, dels fordi de er mere specialiserede. Forskellen menes derimod ikke at ligge i maskinerne, der er temmelig ens. Eventuelle forskelle i arbejderne effektivitet kommer man ikke meget ind på. Indirekte kastes der dog lys over de lønforholdene stærkt influerede forskelle

i fysik og foderstand ved billederne side 71 og 72. De afbildede amerikanske arbejdere er tydeligvis i betydelig bedre foderstand end den danske (vægt 43,8 kg og højde 158 cm; anmelderens undersøgelse).

Jeg holder mig i det følgende til de førstnævnte, ubestridelige årsager.

Svarende til, at de danske fabrikker er mindre i størrelse og mindre specialiserede, er antallet af forskellige dessiner, som sættes i produktion pr. tidsenhed større og serierne mindre. Med de mange dessiner følger: (a) at det bliver for dyrt at tilrettelægge produktionen grundigt og gennemføre effektiv produktionskontrol (s. 21 og 80). (b) Endvidere følger mange flere afbrydelser, som forringer udnyttelse af arbejdskraft og maskiner (s. 80). (c) En del processer må udføres i hånden, som i Amerika kan udføres på maskiner. (Det kan f.eks. ikke betale sig at lave stansejern til overlæderudstansning til små serier). (d) Arbejderne får ikke tilstrækkelig rutine, når de stadig skal skifte fra de ene desin til den anden (s. 80). (e) Med ringe specialisering følger nødvendigheden af flere læstetypen. Men det er dyrt at have læste nok af alle læstetypen til at undgå lange gennemløbstider af serierne. (f) Der er også vanskeligheder med rationel maskin- og bordopstilling, idet det der er fornuftigt for en dessin ikke er det for en anden, (conferer s. 56).

Det er derfor berettiget, når udvalget mener, at fodtøjets produktionsomkostninger kunne nedsættes, hvis antallet af dessiner pr. fabrik pr. tidsenhed kunne formindskes. Med lavere produktionsomkostninger skulle billigere fodtøj være i sigte. Jeg går i det følgende ud fra, at dette er et efterstræbellesværdigt mål. Synspunktet er naturligvis ganske subjektivt. Og som korrektiv kan nævnes, at mange kvinder utvivlsomt placerer skotøjets udseende langt højere end prisen. Det afgørende for dem er, at fodtøjets udseende tilfredsstiller et eller flere af følgende krav: ønsket om at være med på moden, at interessere mændene, gøre med søstre misundelige eller eventuelt øn-

sket om at få æstetiske krav tilfredsstillet. Det er ikke noget tilfælde, at damefabrikker har særlig mange dessiner. Når damefodtøj alligevel kan forekomme billigt i sammenligning med herrefodtøj skyldes det, at det ikke skal laves så solidt. Det ønsker det omtalte damepublikum ikke.

Vi vender os nu til spørgsmålet, om der er noget at gøre ved det forhold, at der er så mange dessiner pr. fabrik herhjemme. Men først skal dette forholds sammenhæng med markedsstrukturen forklares, og her må læserne delvis nøjes med at få anmelderens mening fremstillet, idet udvalget formentlig med velberåd hu ikke går ind på alle de årsager, som her skal nævnes.

Vi har her i landet, når man sammenligner med U.S.A., forholdsvis mange skotøjsfabrikker og selvstændige skotøjshandlere i forhold til markedets størrelse. Der er en vekselvirkning mellem de to foreteelser, men også selvstændige årsager. Der er mange skotøjsfabrikker, fordi der skal relativt lille kapital til at starte en fabrik. (Maskiner kan lejes, kredit på skind og læder fås og forskellige halvfabrikata fås færdig udefra). Der er nok stordriftsfordele af teknisk art, men svære merkantile hemninger, jævnfør nedenfor. Der er mange selvstændige skotøjshandlere, bl. a. fordi næringsloven beskytter denne markedsform.

Udgangspunktet er altså mange fabrikker og mange skotøjshandlere. Det skal nu vises, hvorledes dette fører til mange dessiner og småserier på fabrikkerne.

(1) De mange handlende, der skal besøges, er uafhængige og vælger begribeligvis i stort omfang forskellige dessiner, dels dem de tror på, dels dem de mener man skal ha' for at være velassorteret, og dels dem man vælger, fordi man hører, at andre har valgt dem. (2) I håb om at dog noget kan falde i smag og i indbyrdes konkurrence på valgmulighedsfeltet spreder fabrikkerne sig over mange dessiner i prøvekollektionen. (3) Skotøjshandlerne kan ikke samle sig om få dessiner, fordi de oftest ikke kan få noget fingerpeg fra forbrugerne, hvilket atter hænger

sammen med, at de handlende skal bestemme sig længe inden sæsonen. (4) De skal bestemme sig så længe i forvejen, fordi de er så mange, at det tager lang tid for fabrikkerne at besøge hele kundekredsen og få sorteret bestillingerne og (5) fordi produktionen tager så lang tid når ordrene er så spredte. Sammenligner man punkt (1) med punkt (5) skimter man konturerne af en slange, der bider sig selv i halen: De handlende spreder deres bestillinger så meget bl. a. fordi de skal bestemme sig så længe i forvejen — og de skal bestemme sig så længe i forvejen, fordi de spreder deres bestillinger så meget.

En væsentlig forskel mellem markedsforholdene i U.S.A. og Danmark ligger i at chainstores-systemet spiller en meget større rolle i U.S.A., det gælder også skotøjsmarkedet. Ud fra mine erfaringer og fra visse simple fornufts slutninger er jeg nået til den opfattelse, at det vil gælde på det danske, som det synes at gælde på det amerikanske marked, at virksomheder af arten »en kæde af detailsalg under fælles ledelse« kan og vil knække ryggen på den omtalte slange. Omkostningerne vil blive nedbragt på de leverende fabrikker, fordi man kommer uden om smådriftens driftsøkonomiske handicap, jævnfør punkt (a) til (f) i omstående. Iøvrigt bliver omkostningerne i detailhandelen også mindre, særlig som følge af meget store besparelser i forældelsestab. Men det er en anden historie.

Antallet af dessiner på de leverende fabrikker vil komme til at blive mindre, dels fordi ordreafgivelsen bliver samlet på færre personer. Dels fordi der vil ske en meget stor forkortelse af tiden mellem ordreafgivelse og dessinernes fremkomst i butikkerne, med det resultat at produktionen kan samles og vil blive samlet på de bedste salgsartikler. Endvidere vil kædeforretningerne i egen interesse arbejde med relativt færre fabrikker pr. 1 mill. kr. omsætning. Dertil kommer endelig, at fabrikkerne, der naturligvis bliver svagere stillet over for kædeforretningerne end overfor mange små detailhandlere, vil

blive opmuntret til eller tvunget til at specialisere sig, idet kædeforretningerne i egen interesse vil undlade at sprede sine ordrer på de enkelte dessiner over flere fabrikker (undtagen hvor konkurrence-tilbud skal fremskaffes). Specialiseringen vil omfatte specialisering såvel på en af de tre hovedtyper (herre-, dame- eller børnefødtøj), på bundingssystemer som på dessiner.

Jeg har tidligere foreslået, at man skulde studere det amerikanske kædeforretningssystem, men — det siger jeg uden bitterhed — de kompetente instanser har enten overset dette eller ikke været interesseret. Naturligvis: hvis man er af den formening, at næringslovens forbud mod mere end et udsalg i hver kommune vil eller bør stå til evig tid, så har det heller ingen interesse at undersøge, om ikke det er en af en lovbestemmelse afspærret udvikling af detailhandelen, der samtidig spærrer for den eneste let realisable vej til fodtøjets væsentlige billiggørelse på *fabrikkerne* som i detailhandelen. Men så tror jeg også man kan spare sig al videre ulejlighed i det hele taget. For fremstilling af forslag til reformer i danske fabrikkers teknik og organisation, der ikke passer til de af markedsforholdene bestemte virksomhedsstørrelser og specialiseringsgrader, vil stort set kun komme til at tjene til at støtte de grafiske fags beskæftigelse.

N. Lindberg.

Morris A. Copeland: A Study of Moneyflows in the United States. National Bureau of Economic Research 1952. 338 + appendix 241 sider. Pris: \$ 7.50.

Der har i mange år været et svælg mellem mikro- og makroanalysen. Mikroteorien beskæftiger sig fortrinsvis med den enkelte virksomheds og den enkelte husholdnings reaktioner, mens makroteorien retter interessen mod de totale indkomst- og udgiftsstrømme, den samlede beskæftigelse, investeringerne etc. Forbindelse mellem disse to felter er der ganske vist i det

generelle ligningssystem, der imidlertid mere belyser en idé, mens det af velkendte grunde er uegnet til en detaljeret analyse. I de senere år er sektoranalysen, som vi allerede kender fra den internationale handels teori, kommet meget i forgrunden, og den er netop et forsøg på at bygge bro mellem mikro- og makroanalysen. Vi kender allerede Leontiefs input-output model, der i virkeligheden er en opspaltning af nationalproduktanalysen på enkelte sektorer. Det er en realanalyse, og selvom den hæmmes meget af forudsætningen om konstante tekniske koefficienter, vil den sikkert få stor betydning for undersøgelser af accelerationsvirkningen — især hvis man kan få nogen variation i de tekniske koefficienter med — samt på analysen af flaskehalse i produktionen.

Den foreliggende bog af Copeland, der bygger på 20 års arbejde, er også en stor landvinding for sektoranalysen. Her er det imidlertid en undersøgelse af betalingsstrømmene mellem forskellige sektorer i U.S.A. i perioden 1936—42. Aspektet er altså et andet end Leontiefs, og det adskiller sig også fra nationalproduktets. Mens nationalproduktet i 1942 i U.S.A. var 160 milliarder \$, kom betalingsstrømmene op på 530 milliarder \$, og heri er endda kun indbefattet den del af betalingerne eller *main money circuit*, der »... play a substantive part in effecting over-all economic adjustments« (p. 10). Afgrænsningen af *main money circuit*, der er et centralt begreb i analysen, foretages iøvrigt ikke med nogen skarp definition. I de enkelte tilfælde må det afgøres, om en betaling spiller en væsentlig rolle eller ej. Som eksempler på udeladelser nævnes: omveksling af egen bankkonto til kontanter, agenttransaktioner hvor agenten kun er mellemlid, og visse finansielle transaktioner, bl. a. tilbagebetaling af lån, der omgående fornyes. Forskellen mellem nationalproduktet og *main money circuit* er iøvrigt i det væsentlige mellemledene i produktionen og de finansielle transaktioner (se grafiske fremstillinger p. 49); på den anden side er der visse tilregnede indkomstbeløb (forbrug af egen produktion

m. v.), der ikke kommer med i *main money circuit*, men er med i nationalproduktet.

Copeland hævder selv (p. 61), at hovedforskellen mellem hans analyse og nationalproduktet ligger i, at han viser, *hvordan* systemet virker, mens nationalproduktet viser, *hvor godt* systemet virker. Denne påstand er næppe rigtig. Hvis nationalregnskabet fremstilles som en eensektor analyse (input af produktionsfaktorer og output af produktionsresultat), tilsløres givetvis forløbet, men hvis nationalproduktanalysen spaltes op på sektorer, får man også her et indblik i, *hvordan* systemet virker. Den afgørende forskel ligger vel i, at en analyse af betalingsstrømmene må lægge stor vægt på finansieringsspørgsmålet, mens dette ikke interesserer nationalproduktanalysen.

Tyngdepunktet i Copelands fremstilling ligger da også i opstilling af en række betalings- og kapitalbalancer for de forskellige sektorer. Betalingsbalancerne kalder han »statement of payments and balances«, mens det der svarer til kapitalbalancer kaldes »loanfund balances« (kap. 7 og 8). Betalingsbalancerne er naturligvis i overvejende grad konstrueret på betalings- og ikke transaktionsbasis og adskiller sig også på et andet punkt fra de betalingsbalancer vi kender fra udenrigshandelen, jfr. nedenfor.

Interessen samler sig her om 2 problemer.

Det første drejer sig om valg af sektorer. Fra den internationale handels teori kender man opdeling i geografiske sektorer, og tanken om betalingsbalancer mellem erhverv er også velkendt (fx. byerhverv og landbrug etc.). Copeland vælger at dele op på en anden led: 11 sektorer (kap. 3, se oversigten p. 45). Som eksempler kan nævnes: husholdninger, landbrug, industri-virksomheder, der er aktieselskaber, andre forretningsvirksomheder, unionsfinansierne, enkeltstats- og kommunefinanser, banker m. v., livsforsikringsselskaber, udlændet og visse mindre betydningsfulde sektorer.

Opdelingen i sektorer må rette sig efter 2 ofte modstridende hensyn, nemlig dels formålet med analysen, hvor det er vigtigt

at få sektorer, hvor enhederne i hver enkelt sektor handler ensartet — er homogene, dels den tilgængelige statistik. Det er ikke sikkert, at man vil blive stående ved Copelands sektorvalg. Man kan blot nævne opdeling af industrien i forsvars- og anden industri, kapitalgode- og konsum-industri etc., ligesom belysning af geografiske forskelligheder kan have stor interesse. Det må også nævnes, at husholdningerne bør spaltes op i forskellige indkomstklasser, erhvervsgrupper etc.

Efter valg af sektorer bliver det andet vigtige problem at få delt betalingsstrømmene op i transaktionstyper eller betalingsformål. Her vælges (kap. 4, 5 og 6) 14 forskellige, der igen deles i 8 såkaldte produktionstransaktioner d. v. s. transaktioner, der hjælper med til at organisere produktionen (bl. a. lønudbetalinger, brutto-rente- og dividendebetalinger, andre driftsherreindtægter, løbende forbrugsudgifter, husleje, afbetaling m. v.); dernæst 5 såkaldt sekundære betalingsstrømme, hvorunder forsikringspræmier, skatter, visse offentlige udgifter m. v. — disse betalinger betragtes som transfereringsbetalinger. Endelig kommer som nr. 14 finansielle betalinger. Denne sidste post indeholder optagelse og ydelse af lån.

Ved valg af transaktionstyper gælder samme overvejelser som ovenfor omtalt ved valg af sektorer, og ej heller her kan man vente, at Copelands inddeling vil blive den endelige. Alene opdelingen af husholdningernes udgifter på varige og ikke-varige forbrugsgoder er meget vigtig.

I kap. 7 opstilles herefter de nævnte betalingsbalancer, der viser hver sektors tilgang af betalingsmidler og anvendelse af betalingsmidler fordelt på de forskellige transaktionstyper. Det må bemærkes, at transaktioner mellem den enkelte sektors enheder indbyrdes er medregnet (dette gælder dog ikke banker m. v.), hvilket ikke er tilfældet med de betalingsbalancer vi kender mellem forskellige valutaområder (som et kuriosum kan nævnes, at når importen regnes cif i danske betalingsbalancer, er danske redere indtægter ved importsejlsads dog med og må derfor lægges til på ind-

tægtssiden). Kapitalbalancerne deles op i forskellige grupper efter, hvor likvide fordringerne eller gælden er. Kap. 8 giver en særlig redegørelse for disse »loanfund balances».

I kap. 11—14 kommer en mere teoretisk præget del, der analyserer pengenes funktion, konjunkturbevægelser og banksektorens virkning på betalingsstrømmene.

Pengenes funktion er at være »account« eller »scorekeeper« i betalingsstrømmene. Det lyder noget indviklet, men betyder såvidt ses ikke andet end, at pengene som betalingsmidler muliggør strømmen af betalinger — en ren selvfølgelighed. Et indvids betalingsbalance må som andre betalingsbalancer pr. definition altid saldere, og penge er et af de midler, der udligner — heraf udtrykket »accountkeeper«. Når dette forhold overhovedet nævnes her, hænger det sammen med, at denne betragtningsmåde — den bogholderimæssige — ligger bag en tanke, der åbenbart ligger Copeland stærkt på sinde, nemlig at erstatte den sædvanlige hydrauliske illustration af betalingsstrømmene (betalingerne flyder som vand gennem rør og lejrer sig af og til i beholdere) med en elektrisk analogi (betalingerne sker lynhurtigt som strøm i ledninger og batterierne illustrerer beholdningerne). En meget lang og tung fremstilling (p. 267 ff.) går til felts mod den hydrauliske analogi — som tilmed slås sammen med kvantitetsteorien — tilsyneladende uden at fremdrage andet end ligegyldige spidsfindigheder.

Penge har — foruden at være betalingsmidler — også en funktion som værdiopbevaringsmiddel. Man har her ofte sondret mellem »active« og »idle cash« og påpeget den særlige betydning af nære substitutter (værdipapirer) for »idle cash«. Copeland gør en del ud af (p. 217 f.) at påvise, at sontringen beror på den tidsperiode man betragter — en tankegang, der igrøvrigt er velkendt fra Keynes' kasse-motiver (transaktions- og forsigtheds-motivet). »Active cash« udjævner fluktuationer i ind- og udbetalinger på kort sigt, mens »idle cash« udjævner på længere sigt.

I kapitalet om konjunkturbevægelserne

nævnes centrale træk ved *main money circuit* (p. 232), der især går ud på, at den enkelte enhed har mere eller mindre frihed i sin disposition over penge og dermed sin indsats i betalingsstrømmene. Fremstillingen virker også her meget træg og unødigt kompliceret. Den fører frem til forskellige typer: man kan optræde som »bulls«, der »... dishoard to increase their spending«, »bears«, som »... stint and hoard«, og »sheep«, der omfatter alle andre (p. 259). Endelig nævnes banksystemet som en særlig kategori, der kan dæmpe eller opildne de andre tre. Tankegangen virker ikke særlig overraskende, men man bør alligevel lægge mærke til Copelands fremstilling på dette punkt. For det første prøver han på ingen måde at udregne faste koefficienter for sine forskellige sektorer; der bliver med andre ord ikke tale om nogen fast marginal udgiftstilbøjelighed — selv ikke hos »sheep«. De »konstante parametre«, som vi kender alt for godt fra mange matematiske fremstillinger, virker ikke tillokkende for den praktiske statistiker. Hans »sheep« fx. reagerer på den måde, at udbetalingerne går noget ned, men ikke så meget som indbetalingerne, når disse falder. Omvendt ved stigning. For det andet — og det er ligeså vigtigt — kan en gruppe snart optræde som »bulls«, snart som »bears« og snart som »sheep«. En fast, stabil reaktionsmåde kan man ikke være sikker på for den enkelte sektor i det korte løb — for slet ikke at tale om det længere.

De enkelte sektors reaktioner for perioden 1936—42 er belyst ved diagrammer p. 262—65. Fra et økonomisk—politisk synspunkt må det afgørende være at finde frem til de aktive grupper i systemet og danne sig et indtryk af, hvorledes disse og de mere passive vil reagere på forskellige indgreb.

Et specielt kapitel er viet banksystemets indflydelse, mens man savner et om statsfinansernes. Hovedtesen er, at bankernes betydning i konjunktoren er asymmetrisk, fordi det er lettere at dæmpe iveren efter at investere og sætte foretagender igang ved råd og nægtelse af lån, end det er at finde egnede låntagere i en depression. Det

er lettere at neddæmpe »bulls«, der kommer af sig selv, end det er at gøre »bears« til »sheep« og »sheep« til »bulls«.

Hen mod slutningen må forfatteren åbenbart have følt et stærkt behov for at slå sig løs. Han har været dristig nok til at summere sin hypotese i en parafrase over det berømte afsnit i »Alice in Wonderland« om hvalrossen og tømmerranden, der bl. a. har følgende strofer:

»The time has come«, the Walrus said
»To talk of many things:
Of shoes and ships and sealing-wax
Of cabbages — and kings —«

Copelands forsøg er dog ikke faldet helt så charmerende ud. Her er en prøve:

»The time has come«, the Walrus said,
»To talk about inflation.

If all the cash outside the banks
is cash in circulation
Do you suppose that moneyflows
increase as cash increases«.

»I wonder«, said the Carpenter,
»let's take this thing to pieces«.
Versene fylder hele 3 sider.

Som en sammenfattende vurdering af bogen må det konstateres, at der ikke er tale om et betydeligt teoretisk bidrag, men noget der er ligeså godt — om ikke bedre. Copeland kender teorierne, men er ikke tilfreds med eventuel logisk konsistens. Han vil se, hvad der sker i mekanismen op påtager sig det kæmpearbejde at skille den ad. Mottoet på bogen er da også et citat fra Arkimedes, der taler om størrelser, som »... should not be left wandering about through failure to discuss them ...«. Vi får dissekeret betalingsstrømmene i U.S.A. i 1936—42 og ser, *hvordan* forløbet har været. Spørgsmålet om, *hvorfor* det er gået, som det gik, besvares ikke — og det ville vel også være for meget at forlange, men det må være dette sidste problem, man må stille henimod: hvorfor optræder visse sektorer som »bulls« i en periode, som »sheep« i en anden og »bears« i en tredje? Hvor er de statagisk vigtige sektorer, der skal påvirkes af den økonomiske politik? Det må imidlertid understreges, at forløbet må kendes, før forklaringerne kommer — en selvfølge, der ikke altid opfyldes.

Bortset fra den større forståelse af den økonomiske mekanisme, som bogen giver, må det fremhæves, at den må være en uvurderlig vejledning for dem, der beskæftiger sig med tilrettelæggelse af pengestatistik — vor egen hører jo efterhånden snart til de underudviklede.

Wesley Mitchel skal have sagt, at denne nye analysemetode af betalingsstrømmene måske bliver ligeså populær blandt økonomer i den kommende generation som nationalproduktanalysen er det blandt økonomer i denne. Det ville være rimeligt, om denne udvikling fandt sted. Nationalproduktanalysen retter ensidig interessen mod real siden, mens det nye system kan tilgode se både penge- og real siden — et synspunkt der ligger i ligeså nær kontakt med den seneste udvikling som nationalproduktanalysen med 30'ernes problemstilling.

Erik Hoffmeyer.

Richard Goode: The Corporation Income Tax.
John Wiley & Sons. New York 1951. 242 sider. Pris: \$ 3.

Forfatteren lægger vægten på en behandling af de økonomiske virkninger af aktieselskabsskatter, medens politiske og navnlig tekniske problemer kun bliver omtalt mere periferisk. Som fremmed savner man en redegørelse for, hvorledes skatterne nærmere bliver beregnet. Det hænger vist sammen med, at beskattningen i U.S.A. er nogenlunde proportional, og beregningen derfor savner det jungleagtige præg af indviklethed, som karakteriserer dansk skatte lovgivning på dette område. På dette punkt er der godt håb om, at vi vil nå frem til en forenkling.

Det virker overraskende at erfare, at aktieselskabsskatter indbragte mere end personlige indkomstskatter i U.S.A. helt op til 1939 bortset fra et par år under krisen i 30'erne.

Påstanden om, at aktieselskabsbeskatning betyder dobbeltbeskatning, er i og for sig lettere at afvise ud fra amerikanske end ud fra danske regler, fordi man i U.S.A. beskatter ikke-udloddet overskud væsentlig hårdere end overskud, der udloddes som udbytte. Begrundelsen er, at der ellers er mulighed for at opsamle store formuer, uden at den tilsvarende indtægt bliver beskattet.

For at fremme opsparingen giver vi her i landet nedsættelse for den del af selskabernes overskud, der opspares i selskaberne. Det bliver her lettere at fremhæve et dobbeltbeskatnings-synspunkt for det udbetalte udbytte, medens man er tilbøjelig til at overse, at man efter dansk lovgivning underbeskatter ikke-udloddet overskud på en måde, der måske ikke er helt rimelig set i forhold til den beskatning, andre former for indtægt er undergivet. Dette forhold bliver så meget mere grelt, som vi ikke har beskatning af kapitalgevinster i modsætning til U.S.A., hvor kapitalgevinster i væsentlig omfang bliver beskattet.

Det er jo ikke al udloddet udbytte, som går til forbrug, og det er et spørgsmål, om det ikke ville give mere friskhed og initiativ, hvis fornyelsen mere end nu skete gennem nye foretagender end gennem knopskydning på de gamle. De danske beskatningsregler trænger vist også til at blive overvejet ud fra dette synspunkt.

Forfatteren afviser dobbeltbeskatningssynspunktet med en henvisning til, at aktieselskaber i sin moderne form er en legal og økonomisk enhed, sådan at det ikke kan hjælpe at identificere selskabet med dets aktionærer. Han påpeger, at dette naturligvis mere gælder de store børsnoterede selskaber end de små familieaktieselskaber. I det store selskab er forbindelsen mellem selskabet og aktionæren ringe. Magten ligger langt mere hos direktionen og bestyrelsen end hos aktionærerne. Forskellen mellem interessentskabet og familieaktieselskabet med få aktionærer er derimod ringe. I England beskatter eller har man også beskattet familieaktieselskaberne efter de regler, der gælder for interessentskaber. Forfatteren diskuterer mulighederne for at følge en lignende fremgangsmåde enten sådan, at det bliver frivilligt, om selskabet vil beskattes på den ene eller den anden måde, eller sådan, at overskudet i visse selskaber altid skulle beskattes personligt hos aktionærerne. Det vil altid være vanskeligt at skelne mellem, hvilke selskaber, der så skulle beskattes på den ene måde, og hvilke, på den anden måde. Når man vælger at drive sin virksomhed under aktieselskabsform med begrænset ansvar, er det også rimeligt, at man beskattes som aktieselskab. Ud fra disse to synspunkter fraråder forfatteren at beskatte familieaktieselskaberne på samme måde som interessentskaber.

»The fact that business is done in the corporate form, despite special corporation taxes, is a clear indication that the charter is worth something.«

Hovedafsnittet i bogen er en diskussion over aktieselskabsskatternes virkning eller indflydelse på priser og lønninger, indkomst og formuefordelingen, opsparing og forbrug, investering samt nationalindkomst og beskæftigelse. Analysen er meget indgående, og der anvendes statistik i vid udstrækning. Man har ved læsningen en fornemmelse af, at de statistiske oplysninger bruges lidt mere, end materialet egentlig kan svare til. De konklusioner, der nås, bliver ret vage, og anderledes kan det vist ikke være. Alligevel er gennemgangen både tankevækkende og interessant.

Et interessant kapitel handler om, hvorledes man skal måle den skattepligtige indkomst. Dette afsnit hører måske snarere hjemme i et større værk om bestemmelsen af den skattepligtige indkomst, men det indeholder mange interessante synspunkter, som er aktuelle under den skattediskussion, vi står midt i her i landet. Her i landet beregnes afskrivninger på grundlag af anskaffelsesprisen, men der har været stærke kræfter i bevægelse for at få genanskaffelsesprincippet lagt til grund. Årsagen er den faldende pengeværdi, som medfører, at en maskine altid koster mere, når den skal fornyes, end den oprindelige maskine kostede. Forfatteren påviser ret overbevisende, at genanskaffelsesprincippet blot ville medføre større ulighed. Ejere af realgoder er altid bedre stillet under faldende pengeværdi end ejere af fordringer. En mand, der har købt sit anlæg under lave priser, er bedre stillet end hans yngre konkurrent, der har måttet købe til højere priser. Genanskaffelsesprincippet ville blot forøge uligheden. Dertil kommer, at genanskaffelsesprincippet ville forøge konjunktursvingningerne.

I U.S.A. har man haft aktieselskabsskat til unionen fra 1909, medens man først gennemførte en progressiv indkomstbeskatning fra 1913. Forfatteren konkludere med at sige, at aktieselskabsskatten ikke er nogen fuldkommen skat, men han mener, den næst efter indkomsts-katten er den bedste af de skatter, man anvender i U.S.A., og at den fortjener en fremtrædende plads såvel i unionens som i de enkelte staters skattesystem.

V. Vinge Madsen

rpo-
is a
ome-

over
delse
mue-
ering
naly-
stati-
ngen
inger
kan
r ret
. Al-
ende

ledes
omst.
i et
tatte-
ange
un-
ther i
er på
har
gen-
saagen
er, at
skal
stede.
gen-
større
stillet
f for-
under
yngre
e pri-
orøge
elses-
gerne.
kat til
mfør-
1913.
aktie-
skat,
katten
nder i
dende
staters

dsen